

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. XXIX 1946

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XXIX · 1946

U P P S A L A

1946

UPPSALA 1946

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

46121

DEN UNGE LINNÆUS

Skulptur av Carl Eldh.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Linné, Abraham Bäck och Pharmacopoea Svecica av år 1775. Av ANDERS GRAPE	1
J. C. Fabricius as an evolutionist. By P. HELVEG JESPERSEN	35
Om samfärdsmedel och färdssätt för tvåhundra år sedan. Några spörsmål i anledning av Linnés västgötaresa. Av MÅNS MANNERFELT	57
Fauna Svecica 200 år. Av ÖRVAR NYBELIN	63
Ernst Almquist †. Av O. T. HULT	66
Svante Murbeck †. Av J. A. NÄNNFELDT	68
Minnesanteckningar om Linné av kapellanen i Kronoby (Österbotten, Finland) ANDERS EHRSTRÖM. Meddelade av Robert Ehrström	69
Ur oljeväxternas historia i vårt land. Några glimtar från det Linnéanska tidevarvet. Av VIKTOR PETERSSON	73
Ett nyfunnet porträtt av kapten C. G. Ekeberg. Av ARVID HJ. UGGLA	83
Några anmärkningar till framlidne doktor M. B. Swederus' edition (1907) av Linnés Vorlesungen über die Cultur der Pflantzen (1759). Av OTTO GERTZ. Anmärkning. Av ARVID HJ. UGGLA	85
När Linné fick en Venus-staty till Akademiens trädgård. Av ARVID HJ. UGGLA	91
Tulpangäva från Holland till Linné-trädgården	99
<i>Meddelanden från Linnemuseet. I:</i>	
Museet under krigsåren	101
Några nya förvärv	102
<i>Smärre meddelanden:</i>	
Ett vackert vitsord om Jonas Dryander av Sir Joseph Banks. Av NILS SVEDELIUS	109
En Linnæakopp i Lund och några ord om J. Chr. Askelöf som botanist. Av OTTO GERTZ	110
Linnéstatyn i Jardin des Plantes	112
Linnéstatyer	113
Summary of contents	114
<i>Sällskapets egna angelägenheter:</i>	
Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för 1945	117
Skattmästarens berättelse för år 1945	119
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1945	122
Revisionsberättelse	124
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	125
Nya medlemmar	126

LINNÉ, ABRAHAM BÄCK OCH PHARMACOPOEA SVECICA AV ÅR 1775.

*Föredrag vid Svenska Linné-sällskapets vårsammankomst i Uppsala
den 27 maj 1945.¹*

AV

ANDERS GRAPE.

BLAND DE MÅNGAHANDA UPPGIFTER SOM UNDER 1700-talet framställde sig för vår medicinska centralmyndighet, Collegium medicum, och påfordrade sin lösning, var åvägabringsandet av en ny farmakopé för visso icke den minst maktpåliggande. *Pharmacopoeja Holmiensis Galeno-chymica* av år 1686, som väl var vårt första arbete av detta slag² och i varje fall det första som vann riksgiltighet, får visserligen anses ha varit ett gott arbete för sin tid³. Det hade lyckats verkets egentlige författare, assessor JOHAN MARTIN ZIERVOGEL, att rätt väl motsvara utvecklingen på området, sådan den tedde sig under den spagyriska (paracelsiska) kemiens fortgående ländvinningar vid sidan av den äldre galeniska, huvudsakligen med vegetabiliska ämnen arbetande farmacien. Men utvecklingen i antydta riktning fortskred alltjämt, och likaså undergick uppfattningen om läkemedelsdoseringen, som länge laborerade med högst komplicerade kompositioner, ofta sammansatta av ett otal ingredienser, därtill delvis av sällsam natur, successive betydande förändringar i riktning mot en förenkling. Detta allt medförde snart nog krav på en revision av farmakopén. Det vill sålunda synas som om redan medicinalordningarna

¹ Återges här i åtskilligt utvidgad form.

² Till den åtskilligt debatterade frågan om en äldre i Göteborg tryckt farmakopé har nyligen ett nytt bidrag lämnats av A. LILJEDAHL som i *Nordisk medicin*, 1945: H. 12, s. 670—674 ('*Pharmacopoea Gothoburgensis*') gjort gällande att ett arbete, som under nyss anförda titel, resp. såsom '*Pharmacopœ Gothob: Cathalogus*' finnes upptaget i ett par dokumenter från 1600-talets två sista decennier (arvskifte m. m.), skulle ha utgivits av trycket i Göteborg mellan åren 1666 och 1682. För min del finner jag dock den anförda argumenteringen näppeligen övertygande. Om tidigare behandlingar se litteratur *ibid.*, s. 674.

³ En utmärkt utredning rörande detta arbetes tillblivelse, dess källor m. m. har lämnats av STEN LINDROTH i *Lychnos* 1943, s. 67—96: '*Pharmacopoeia Holmiensis 1686, En medicinsk-historisk studie.*' Vidare bör jämföras E. LOUIS BACKMANS intressanta uppsats 'Om den äldsta svenska farmakopén, dess medicinskt-historiska bakgrund och dess ställning till folkmedicinen' i *Uppsala läkarefören:s förhandlingar*, N. F.: Bd 29, 1923/24, s. 63—98.

av år 1688 — trots att de ju avse förhållanden på lång sikt — räknat med behovet av en jämförelsevis snar, av den kemiska forskningens framsteg påkallad översyn och förbättring utförd av Collegium medicum.¹ Det ges också spår av att en dylik överarbetning varit å bane inom Collegium redan vid en tidpunkt, som förmodligen är att hänföra till omkr. ett decennium efter publiceringen (oktober 1696?)², och med bl. a. Collegii præses URBAN HIÄRNE och assessor LARS ROBERG, senare medicine professor i Uppsala, som deltagare. Även år 1707 var revisionsfrågan där före³, och antagligen har den också senare varit på tal mer än en gång — i varje fall framfördes yrkanden i denna riktning år 1736 av assessor CARL ALSTRIN⁴. Men till något verkligt utförande hade man trots dessa ansatser ännu ej skridit vid den tidpunkt då ABRAHAM BÄCK tog säte i Collegium (1745). Och honom och hans ämbetsbröder blev det förbehållet att bringa frågan till lösning, dock först efter många och långa år. Då emellertid Bäckes andel i detta verk ovedersägligen blivit underskattad, torde det få anses motiverat att här något närmare beröra frågan om den nya farmakopéns tillblivelse, detta väl så mycket hellre, som den framställning därav, som lämnats av OTTO E. A. HJELT i hans kända monumentala skildring av 'Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812', får betecknas som skäligen summarisk.⁵ Vår redogörelse kommer emellertid att i stora drag teckna arbetets tillkomst och att huvudsakligen så att säga hålla sig till utanverken, men för den fackman, som kan vilja skildra revisionsarbetet i dess detaljer och skådat mera inifrån, föreligger, som nedan skall visas, ett rikt material i Collegii medici protokoll, i LINNÉs brev till Bäck, ävensom i Karolinska institutets handskriftssamling både inom och utom Bäckes samlingar.⁶

¹ Kongl. May.-tz i nåder uthgifne sidste Medicinal-Ordningar... (utfärdade 30 okt. 1688, tryckta 1699), § XIII:» — — efter som ock i fall någre nyare och andre tienligare Handgrep och Medicamenter skulle påfinnas, emedan det Chymiske Studium dageligen dagz af nyare Experimenter blifwer illustrerat, då ock på den händelsen lærer Wårt Collegium Medicum weta sådant wid Tilfälle där at bijfoga och förbättra.»

² Ett närmare meddelande härom kommer möjligen att lämnas på annat håll.

³ OTTO E. A. HJELT, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812, D. 3 (Hfors 1893), s. 491; K. AHLBERG, Den sv. farmaciens historia (Sthm 1908), s. 394 f.

⁴ HJELT, *ibid.*, s. 491 not 1. Det förtjänar påpekas att den unge NILS ROSÉN, enligt vad bevarade föreläsningsförteckningar ge vid handen, ännu under läsåret 1734/35 i Uppsala höll föreläsningar över Pharmacopoeja Holmiensis (Riksarkivet, Univ.-kanslersark.: Uppsala).

⁵ Anf art., D. 3, s. 491—497.

⁶ Det mesta av hithörande ting i Karolinska institutets bibliotek härrör otvivelaktigt ur Bäckes kvarlåtenskap, dit skänkt 1849 av hans dotterson Excellensen frih. A. E. IHRE. Det gäller främst om ms. no. 42 och 163, men även om delar av andra n:r (31, 38, 71, 159:6 m. fl.) för att icke tala om den omfattande korrespondensen. Men det gäller ej om den märkliga samlingsvolymen i folio, n:o 151: 'Handlingar rörande Pharmacopœens förbättring 1753 och 1754.' Denna volym finnes nämligen upptagen i institutets bibliotekskatalog av år 1825 ('Förteckning på de böcker, handskrifter och instrumenter, som finnas vid Carolinska medico-chirurgiska institutet', tryckt i Sthm 1825), s. 6.

Den undervärdering av Bäcks insats, som på flera håll kommit till synes och jämväl understundom, efter vad det förefaller, blivit godtagen¹, går tillbaka på ett uttalande förmodligen från december år 1817, gjort av den då äldre DAVID SCHULZ VON SCHULZENHEIM, ordförande i Sundhetskollégium, konungens förste arkiater m. m., i skrivelse till dåvar. dekanus i Medicinska fakulteten i Uppsala, professor ADAM AFZELIUS². Det heter här bl. a.: »Den första Pharmacopoea Svecica, som utgafs år 1774, har jag ensam, ifrån Titulbladet till sista sidan af Tabula quantitatis i pennan fattat; dock i samråd förut med min Bror Assessoren P. C. Schulzen (då Apothekare i Stockholm), med min Systerson, Assessoren Henric Gahn, samt Herr C. W. Scheele (då ännu Apothekare-Gesäll i Upsala) och har den vördnadsvärde Collegii Medici Præses, Archiatern Bäck blott därvid gjort några anmärkningar.» Det är emellertid att märka att även om detta i viss mån kunde låta sig sägas — vilket även det får anses diskutabelt³ — så skulle det i så fall dock endast vara fråga om själva slutredigeringen för trycket, alltså om den allra sista fasen av ett arbete, som pågått under decennier. Och Schulzenheim bortser här alldeles från de tidigare skedena — i vilka han av allt att döma hade en förhållandevis ganska ringa del men däremot flera andra och bland dem främst Bäck kraftigt medverkat.⁴

Tydligen har den diskussion, som med början 1749 förts mellan Bäck och Linné om officinella växter, stått i direkt samband med de revisionsplaner, med vilka i varje fall Bäck och möjligen även Collegium medicum umgåtts. Vad åter Linné beträffar, som räknade materia medica som »det essentiellaste af Medicinen», så hade han väl haft särskild anledning att reflektera över detta spörsmål under utarbetandet av sin 'Materia medica, Liber I. De plantis', som han publicerade 1749, liksom väl även vid de föreläsningar i ämnet, som med en viss regelbundenhet ingingo i hans akademiska undervisning.⁵ Vad emellertid korrespondensen i detta ämne angår så är det av allt att döma Bäck som tagit initiativet till dessa tankeutbyten; i en skrivelse, som numera liksom det vida övervägande flertalet av Bäcks brev

¹ Så i viss mån (beträffande arbetets senare skeden) av HJELT, anf. arb., D. 3, s. 497; vidare av AHLBERG, anf. arb., s. 396 f.; jfr även B. HILDEBRAND, Scheeleforskning och Scheelelitteratur (i *Lychnos* 1936, s. 76—102), s. 92; J. NORDSTRÖM, Några bortglömda brev o. tidskriftsbidrag av Carl Wilhelm Scheele (i *Lychnos*, 1942, s. 177—233), s. 223.

² Skrivelsen finnes — i motsats mot vad som nyligen befarats (*Lychnos* 1944—45, s. 292) — i behåll i fakultetens arkiv, Inkomna skrivelser m. m. 1802—1853; jfr vidare nedan.

³ Härom närmare nedan.

⁴ Det bör nämnas att B. BOËTHIUS härvidlag gör Bäck all rättvisa och förlägger Schulzenheims insats till slutredigeringen (Sv. biogr. lexikon, Bd 7, s. 82) samt att ALFR. PETTERSSON i sin minnesteckning 1931 i K. Vetenskapsakademien ('Abraham Bäck. Arkiater...' Sthm 1932), s. 22 direkt opponerat mot Schulzenheims framställning.

⁵ Att han redan under ungdomsåren intresserat sig för Pharmacopoeia Holmiensis visar ett litet manuskript med denna titel bevarat i Linnean Society's samlingar (jfr TH. M. FRIES, Linné, lefnadsteckning, D. 2, s. 174, not 1).

till Linné är förlorad, har Bäck tydligen framställt en rad av frågor, vilka Linné besvarar i sitt brev av den 6 okt. 1749.¹ Att det härvid i första hand gäller medicinaltaxan (apotekartaxan) framgår av den fortsatta korrespondensen, nämligen Linnés brev av den 23 okt. s. å.², däri den äldre taxan av år 1739, *Catalogus et valor medicamentorum*... (tr. Sthm 1741), kritiseras beträffande dels vissa däri förekommande beteckningssätt, dels en mängd enligt Linnés mening umbärliga växtdroger. Det är i samband härmed som Linné också för farmakopén på tal med uppmaningen: »Min Broder, som är den endaste i Collegio Medico som något kan göra, borde raffinera pharmacopœam.»³ Med hänsyn till de rika intressen Bäck både i sina studier och på sina resor lagt i dagen just för det farmakologiska området förefaller det föga troligt att detta var någon för honom ny eller främmande tanke.⁴ Diskussionen har emellertid fortsatts; sålunda sänder Linné som bilaga till sitt brev av den 24 nov. en förteckning på de från djurriket hämtade läkemedlen i *Pharmacopoeja Holmiensis*, av vilka han vill utmönstra mer än två tredjedelar.⁵

I ett fullt aktuellt skede kom emellertid revisionsfrågan 1752, då Collegium medicum, sedan denna sak något berörts vid riksdagen, från högsta ort genom kungl. brevet den 30 okt. nämnda år erhöll ett formligt föreläggande att skrida till »en ny Apothecare boks eller dispensatorii inrättande, såsom i alla andra wäl bestälde Riken och samhålden skiedt är, sedan wettenskaperna kommit ur deras förra mörker».⁶ Detta orsakade att man i Collegium vid det första sammanträde då Bäck som nyutnämnd preses där förde ordet, dvs. den 14 jan. 1753, upptog denna fråga till diskussion. Man beslöt då att »låta afgå Cirkulairbref til Faculteterne så och til samtelige Herrar Provincial Medici och Apothekare i orterne, jemwål til Herrar Doctorer och Apothekare-Societeten här i Staden, at inkomma til Collegium med hwad hwar och en derwid kan hafwa at påminna» (prot. § 10). Ett par månader senare, den 14 mars, är saken åter före, då man beslutar att till dem, som böra få mottaga Collegii skrivelse, föga professor J. G. WALLERIUS »såsom Collegii Membrum och erfaren Chymicus» (§ 5). Men först den 18 april föredrogs konceptet till cirkulärbrevet ifråga (prot. § 3),

¹ Bref o. skrivelser, I: D. 4 (Sthm—Ups. 1910), s. 86.

² Ibid., s. 90 ff.

³ S. 91.

⁴ Det synes på den grund något osäkert, om man här verkligen, som TH. M. FRIES, anf. arb., D. 2, s. 175, menar, kan tala om ett initiativ från Linnés sida.

⁵ 'Animalium partes ex Ph. Holmens' (Bref o. skrivf. I: D. 4, s. 110). Det är väsentligen dessa ämnen G. DRAKE avhandlar i en i Sv. Linné-sällskapets årsskrift, Årg. 4 (1921), s. 1—15 införd uppsats, som erhållit den som det vill synas något för vida titeln 'Linné och Pharmacopoea Svecica ed. I'.

⁶ Se härom FRIES, anf. arb., D. 2, s. 175. Anförda passus härrör från Kammar-, ekonomi- och kommersdeputationens skrivelse; kungl. brevet har endast frasen »en ny — inrättande».

och när det omsider utsändes, tycks det ha varit dagtecknat den 16 maj. Skrivelsen innehöll ett meddelande om Collegii avsikt att med nådigt tillstånd utge en farmakopé, som skulle grunda sig »på sunda principia Chimico pharmaceutica, der både Simplicia och Subjecta Materiæ Medicæ granskas och till antalet minskas» m. m. Och vederbörande anmodades att inom årets slut uppge »ett omständeligt förslag till en sådan både Simplicia och Composita rörande Pharmacopoea, efter egna rön och erfarenhet». Linné, som ju långa tider ensam fick handha Medicinska fakultetens i Uppsala angelägenheter — då Rosén skötte sin praktik i Stockholm och annorstädes — har fått mottaga skrivelsen i slutet av maj, ty det är tydligen härpå han syftar i sitt brev av 29 maj med orden: »Tack för den widlöftiga Epistelen ifrån sitt Collegio; i morgon skall jag läsa den med andacht; min disputation, som skall swara där på, kommer ej fram, för än i begynnelsen af nästa termin.»¹ Något svar i annan form är tydligen icke påtänkt från hans sida. Visserligen skriver han den 24 sept.: »jag arbetar med materia Medica om dagen, at få simplicia wähl upstälde för K. Collegium. en hop slutar jag uht; och så många tager in igen».² Men det står utom allt tvivel att det då är den i utsikt ställda avhandlingen han arbetar på. Denna, som bar titeln 'Plantæ officinales'³, blev emellertid icke färdig förrän i december⁴ men följdes då av en annan inom samma ämnesområde 'Censura medicamentorum simplicium vegetabilium'⁵. I båda dessa arbeten omtalades den av Bäck igångsatta revisionen i erkännsamma ordalag, vilket emellertid väckte dennes bestämda ogillande.⁶

De i Collegii cirkulärskrivelse begärda yttrandena hade också börjat inflyta — till åtskillig del finnas de sammanförda i manuskriptvolymen 151 i Karolinska institutets bibliotek. Den första skrivelse som ingick har härört från doktor CORNELIUS HEGARDT, stadsfysikus i Uddevalla, senare i Gefle; den är daterad Uddevalla den 10 juli 1753⁷ och framhåller egentligen blott »den Edenburgiska och Londiska Pharmacopoen» och »vår Stora och Lärda Archiater Roséns Collegium Pharmaceuticum» såsom förebildliga. Den föredrogs den 4 aug., och vid samma session förelåg en framställning från Stockholmsapotekarna, att Apotekarsocietetens medlemmar måtte bli kallade att »biträda Kongl. Collegium Medicum med den underrättelse, som af Societeten, i synnerhet hwad Methodo præparandi och Principia Chymico

¹ Bref o. skrivelser I: D. 4, s. 214. Fries' föreställning, att Linné skulle ha lämnat sin medverkan »ehuru ej officiellt anmodad», kan sålunda ej vara riktig.

² Ibid., s. 230.

³ Fullständigare: Dissertatio medico-botanica, exhibens plantas officinales. . .

⁴ Den ventilerades den 15 dec. med N. GAHN som respondent.

⁵ Resp. G. J. CARLBOHM. Jfr Bref o. skrivelser I: D. 4, s. 238, 239, 240 f.

⁶ Jfr härom Bref o. skrivelser I: D. 4, s. 240, 241, 262, 263, 264, 265.

⁷ No. 12 i nämnda ms.-vol. 151.

Pharmaceutica anbelangar, kunde äskas», vilket emellertid avslogs¹ — man igenkänner här något av den överlägsenhet, varmed apotekarna behandlades vid tillkomsten av 1686 års farmakopé². Detta föranledde Societeten att i sin tur den 29 nov. 1753 anmäla, att därest Collegii mening vore att »ifrån hwart och ett Apotheque skall blifwa inskickat särskilt project til ett nytt Dispensatorium», så vore varken den utsatta tiden tillräcklig för ett så vidlyftigt arbete eller kunde Societetens ledamöter därmed betungas att var för sig inkomma med särskilt utarbetade förslag. Det säges vidare rent ut att, när ändamålet vore att erhålla ett enda pålitligt Dispensatorium, det vore »onödigt att Nijo til äfwentyrs skilgaktige project dertill skulle ingifwas» osv.³ Det tycks därmed ha blivit landsortsapotekarne förbehållet att reagera både snabbast och mera effektivt. Sålunda föredrogos två svarsskrivelser från apotekaren i Mariestad SAMUEL RUNNEBLAD den 19 sept. (§ 12) och den 27 nov. (§ 2), och den senare åtföljdes av ett »project till en ny Pharmacopée»⁴, som från Collegii sida renderade Runneblad ett tack »för des hafde möda och oförtrutenhet». Ett liknande arbete ställes i skrivelse av den 9 sept. i utsikt av amiralitetsapotekaren J. H. FERBER i Karlskrona, vilken dock senare nödgades inskränka sin medverkan till att gälla varjehanda anvisningar på farmakologisk litteratur o. likn.⁵ Andra skrivelser mer och mindre innehållsrika föreligga från apotekarna i Ystad F. ROSSAU (den 7 sept.), i Norrköping J. H. NAUMAN (den 19 nov.), i Gefle TH. HASSENBALCII (13 dec.), av vilka den sistnämnde bilagt ett litet förslag på 24 s. i 4:o⁶, osv. Men även flera läkare visade sitt livliga intresse för saken: bland de inkomna svaren märkas sålunda sådana från den åldrige assessor JOHAN STENSSON ROTHMAN i Växjö, vilken som bekant en gång i tiden spelat en viss roll för den unge Linnæus' ungdomsutveckling (30 nov. 1753)⁷, stadsfysikus G. F. VOIGTLÄNDER i Gefle (med ett litet 'Project' på 12 s. i 4:o⁸) samt doktor O. KAILLMETER, stadsfysikus i Falun och Linnés sväger. Den sistnämnde översände ett par farmakopé-förslag (12 resp. 88 s. i folio), som när de företeddes i Collegium⁹ befunnos »med mycken möda och omtanka wara förfärdigade, hwarföre Syndicus å Collegii wägnar gör honom en wäl förtient compliment». Bidrag av skiftande omfång och värde lämnades

¹ Collegii prot. 4 aug. 1753, § 4; Apotekarsoc:s skrivelse (odat.) i ms.-vol. 151: no. 1.

² Se LINDROTH, *anf. arb.*, s. 74 f.

³ Ms. 151:2; Coll. prot. 19 dec. 1753 § 2, »lades ad acta».

⁴ Säkerligen identiskt med ett ms. om 128 s. i avlång 4:o utgörande 151:24.

⁵ Ms. 151:4 (båda skrivelserna; den senare av 21 juli 1754); Coll. prot. 19 sept. 1753 (§ 13) och 16 aug. 1754 (§ 5).

⁶ Ms. 151:13, 3 resp. 21; Coll. prot. 19 sept. (§ 13), 27 nov. (§ 5), resp. 19 dec. (§ 1).

⁷ Ms. 151:5; Coll. prot. 30 jan. 1754 § 8.

⁸ Ms. 151:14; Coll. prot. 30 jan. 1754 § 8.

⁹ Coll. prot. 27 febr. 1754 § 3; ms. 151:23.

vidare av bl. a. doktorerna B. R. HAST i Vasa¹, P. HAMNERIN i Karlstad² samt N. GISSLER i Härnösand, vars bidrag möjligen äro de mest omfattande som överhuvud ingivits³. Åtskilligt annat hithörande att här lämna ur räkningen.

Den 10 juli 1754 »Påmintes» — i Collegium medicum (§ 8) — »at alla Documenter hörande till Pharmacopoeæ förbättring skulle tillhopalettas och sammanhäftas, at sedermera gå omkring till alla ledamöternes widare öfwerwägande. Hwilket Syndicus lofwade wärkställa med första som giörligit wore.» En anteckning i den meromnämnda samlingsvolymen 151 ger också vid handen, att syndikus, assessor GW. KAMMECKER, i september s. å. på cirkulation utsänt en fascikel av handlingar i ämnet, flertalet bevarade i samma volym 151.

Att Bäck under dessa år ingalunda varit öfverksam skulle helt visst kunnat klarligen ådagaläggas, därest hans brev till Linné hade bevarats åt eftervärlden, men även ur Linnés svarsskrivelser kan dock åtskilligt härom utläsas. Visserligen tycks det som om den diskussion, som under 1753 fördes de båda vännerna emellan beträffande officinella växter, huvudsakligen haft avseende på den medicinalträdgård Bäck börjat anlägga vid Serafimerlasarettet.⁴ Men mot slutet av februari 1754 har förts en debatt om värdet och verkningarna av ett stort antal växtdroger, däri synpunkten om deras behållande i eller uteslutande ur farmakopén tydligt nog framträder. Man kan här särskilt hänvisa till Linnés brev av 22 och 26 februari⁵, däri dylika spörsmål ingående diskuteras på latin, men även i den fortsatta korrespondensen skymta alltemellanåt smärre notiser av samma natur⁶. Hit hör väl också det enda brev från Bäck till Linné, som från senare tid finnes i behåll — det är tyvärr odaterat — däri det bl. a. nämnes: »J går här brefvet varit framme om Apothekar-Örterna, med mycken heder — K. Bror har största delen derutaf.»⁷ Och att Linné för öfrigt icke i Uppsala var ensam om intresset för farmakopé-arbetet bestyrkes bl. a. av att den unge J. J. HAARTMAN, senare medicine professor i Åbo, i april

¹ Ibid. 14 mars 1754 § 7; huruvida Hasts projekt finnes i behåll synes ovisst (i så fall väl 151:18?).

² Med ett förslag på 154 s. i 4:o, ms. 151:20; Coll. prot. 10 april 1754 (§ 7).

³ Detta under förutsättning att från honom härröra både ms. 151:18 (88 s. i fol.) och 151:19 (109 s. i 4:o), vilket av stilen att döma förefaller tänkbart, ehuru det då blir fråga om två redaktioner. 151:19 är undertecknat av Gissler den 5 april 1754 och presenterades i Collegium den 24 april s. å. (§ 6).

⁴ Rörande denna av IJELT, FRIES, E. MÜLLER, A. PETTERSSON m. fl. berörda anläggning kommer en tämligen ingående utredning att lämnas av förf. i det under tryckning varande arbetet Iheska handskriftssamlingen i Upps. univ.-bibl. . . D 2, s. 533 ff.

⁵ Bref o. skrifv. I: D. 4, s. 259, 261.

⁶ Se t. ex. brev av 8 mars 1754 (ibid. s. 263 f.), 6 aug. (s. 292), 9 aug. (s. 239), 15 nov. (s. 316), 19 nov. (s. 317) osv.

⁷ Bref o. skrifv. I: D. 5, s. 4.

1754 under N. ROSÉNS presidium försvarade en gradualavhandling betitlad 'Idea pharmacopoeæ reformatæ'¹ och dedicerad till Bäck och assessorerna i Collegium medicum. Likaså presiderade J. G. WALLERIUS s. å. för en avhandling 'Censura circa præparationem medicamentorum chemicorum' och höll därtill under höstterminen farmaceutiska föreläsningar med ledning av London-farmakopén.²

På nyåret 1755 har Bäck funnit det önskvärt att träda i kontakt med Stockholmsapotekarna för att omsider tillförsäkra sig om deras sakkunniga men som det kunde förefalla något nödbedda medverkan. De uppkallades alltså den 12 februari i Collegium, då apotekaren H. SCHULTZ betygade deras benägenhet att deltaga i arbetet, »om allenast Collegium wille nämna wissa Casus och operationer eller compositioner hwar öfwer theas utlätelser kunde åstundas, men at ingifwa något skrifteligt rörande hela Pharmacopoeen funno the alt för swårt och mödosamt». Bäck förklarade emellertid numera, att något dylikt aldrig varit meningen, utan att de skulle »allenast gifwa wid handen om the under öfningen påfunnit något synnerligt hande grep eller lättare och kraftigare sätt att förfärdiga den eller den Composition eller något præparatum Chymicum. föreställandes dem ytterligare antingen the wille gemensamt eller särskilt, hwilcket Collegium helst skulle se, ingifwa något skrifteligen eller ock infinna sig i Collegio par gånger i wekan och i några ledamöters närwaro yttra sina tankar, till hwilken sednare [hemställan] the ey wisade sig obenägne».³ Så långt hade ju emellertid arbetet ännu ej fortskridit, att tidpunkten för dylika konferenser kunde anses vara inne. Och såvitt jag kunnat finna torde heller icke några sådana ännu ha hållits. Däremot finner man att apotekaren J. CHR. GEORGII utarbetat ett förslag till farmakopéns förbättring, som enligt Collegii beslut den 11 juni 1755 (§ 6) »skall cirkulera».

Vid nämnda session, då de preliminära överläggningarna med Stockholmsapotekarna avhöllos, beslöts jämväl, »att hwar och en af Collegii ledamöter skulle författa sina tanckar, om hwad han kunde hafwa at påminna rörande denne Pharmacopoeæ förbättring, på det at detta angelägna wärket ju förr ju häldre måtte komma under wärkeligit arbete, helst som Riksdagen snart instundar».⁴ Huruvida detta beslut haft någon påföljd torde få anses osäkert. Visst är däremot att Bäck gång efter annan fick göra påminnelser i saken. Sålunda befinnes att han i september 1755, då han själv befann sig i tjänstgöring vid hovet på Drottningholm, i brev till livmedikus MÅRTEN REEF, som fungerade som vice preses, påmint om »at alla Ledamöterne skulle dela sig emillan Pharmacopœn til utarbetning effter Pharmac: Londinensis,

¹ Ups. 1754, 4:0, 42 s.

² 'Prælectiones pharmaceuticæ ad normam Pharmacopœæ Londinensis', ms. D 251 i Uppsala univ.-bibliotek.

³ Coll. prot. 12 febr. 1755 § 4.

⁴ Ibid. § 2.

eller Edinburgensis anledning, hwilket» — som det heter i Collegii protokoll för sammanträdet den 17 sept. (§ 6) — »samtycktes at förrättas wid nästa Session tå äfwen alla bref rörande Pharmacopoens förbättring skulle i Collegio upbringas at wara til hands». Vid sammankomsten den 1 okt. sker också denna fördelning »åtagandes Herr Assessor Strandberg Materia Medica och præparationes Simples intil Sales», under det att Bäck själv »låfwade utarbete Sales och hwad som följer til Aquas Simples». Även livmedikus REEFS och assessorerna KAMMECKERS, ELFFS och BERGSTRALS pensa fastställdes, och därtill dekreterades med hänsyn till en ledig assessorsbeställning, att »Den tilkommande Assessoren tilföll således alt thet öfrige, som här ej upteknat finnas» (prot. § 3). Vid ett par följande sessioner skedde så vissa jämkningar i den gjorda fördelningen.¹ Men ehuru man säkerligen på alla håll varit besjälad av de bästa föresatser att komma något åstad, avhöres icke någon anmälan om vad som blivit uträttat. Och när drygt ett år gått förbi och julen 1756 nalkades, »Ärhindrade Herr Archiatern samtelige Herrarne, at öfwer Helgen tänka uppå, hwad hwar ock en kan hafwa at upgifwa wid det nya dispensatorii uprättande, på det detta nyttiga arbetet må ju förr des heldre blifwa til ända bragt».²

Emellertid tvangs Collegium av den kort förut utfärdade kungl. förordningen av den 4 nov. 1756 angående överflödsvaror att företa en snabbrevision av farmakopén för att därur dels eliminera de ämnen, som blifvit till införsel förbjudna, dels ändra de kompositioner, i vilka sådana materier ingingo.³ Resultatet härav publicerades 1757 i en liten skrift om 6 sidor i 4:o: 'Kongl. Collegii Medici Underrättelser om några ändringar i Stockholmska Pharmacopéen . . . samtelige rikets apothekare till efterlefnad, till thesz nya Pharmacopéen af trycket utkommer.'

Även under det följande året 1758 hördes den ansvarsmedvetne preses' manande röst vid åtminstone två tillfällen, nämligen först den 30 aug., då han »påmint . . . samtelige Collegii Herrar ledamöter, at enligit then repartition, som år 1755 blifwit gord, wara omtänckte om then nya Pharmacopéens utarbetande, på thet Collegium till instundande Riksdag må kunna hafwa thetta högstangelägna ärendet utarbetadt och af trycket utgifwit» och vidare den 25 okt.⁴, då han uppmanar »hwar ock en så arbeta på den nya Pharmacopéen, at den till Juhl kan wara färdig, i synnerhet at alt då är i Collegio insändt, som hwar och en utarbetat, hålst mycken tid ändå sedermera fodras till det enas jämnförande med det andra». Detta ger ju en viss inblick i hur Bäck tänkt sig att arbetet skulle bedrivas, men man kan undra, huruvida han ej underskattat svårigheterna att utan ett klart

¹ Prot. 15 okt. 1755 § 1 och 22 okt. § 7.

² Coll. prot. 15 dec. 1756 § 8.

³ Förståndigandet härutinnan kom i form av ett kungl. brev den 19 jan. 1757.

⁴ Coll. prot. § 6.

⁵ Prot. § 1.

underlag få fram ett resultat på denna väg. Men tiden gick, och så småningom ha både han och kollegerna kommit till insikt om att man måste göra slag i saken och slå in på en annan bog.

Detta kom till uttryck vid Collegii session den 1 april 1761, ty då »Åtog sig uppå Collegii anmodan Archiatern och Præses Bäck, at upsätta den nya Pharmacopoeen, hwaruppå Collegium i så många år påtänkt, men för ständigt emellankommande hinder(s) och trägna ämbetes syslor därmed måst upskiuta, hwarwid Collegium så wäl af Archiaterns bekanta och grundade insigt i de till detta mödosamma arbetet ärfordeliga stycken, som ock af Archiaterns nu gifna låfwen at sig detta arbetet wilja åtaga, gör sig försäkradt derom, at snart få se denna angelägna saken wara till ända bragt».¹ Detta var väl något sangviniskt, och det får nog anses ovisst, om vare sig Bäck eller hans kolleger haft klart för sig, hur omfattande och krävande den uppgift i själva verket var, som han påtagit sig. Att han emellertid med all kraft gripit sig verket an visar den mängd av förarbeten, annotationer, excerpter, promemorior, redogörelser för anställda försök samt utkast och koncept på olika stadier, som bevarats av hans hand — de föreligga främst i volymerna 42 och 163 i Karolinska institutets handskriftssamling men strödda bidrag finnas även på många andra håll bland hans papper, däribland även en del i Ihreska handskriftssamlingen² i Uppsala univ.-bibliotek, som innehåller varjehanda från Bäck härrörande. Det vore måhända icke alldeles ogörligt att åtminstone i viss mån på grundvalen härav och efter en genomarbetning av hans brevväxling m. m. kunna följa gången av hans arbete, men något försök i denna riktning skall här icke göras. Det må vara tillfyllest att klart slå fast, att det är ett arbetskvantum av högst betydande dimensioner, som han nedlagt på denna uppgift, ävensom att det trots den bearbetning, som sedermera utfördes under fleras medverkan, ju dock är han som lagt grunden till verket.

Att Bäck också var väl rustad för denna uppgift är obestridligt. Redan under studieåren i Uppsala hade han på mer än ett sätt ådagalagt sitt intresse för farmakologiska spørsmål. Och under sina fleråriga utländska resor (1741—45) hade han idkat grundliga studier i farmaceutisk kemi för bl. a. H. D. GAUBIUS i Leiden³, G.-F. ROUELLE i Paris och J. H. POTT m. fl. i Berlin och heller icke försummat att studera apoteken på skilda håll, dessa »pharmacopolia instructissima» som han nämner dem i sina reseanteckningar. Det kan också förtjäna nämnas, att hans intresse för ämnesområdet kommit till synes även i hans boksamling (enl. auktionskatalogen från dec. 1795). Man möter här bl. a. ca. 25 farmakopéer och en rikhaltig samling litteratur, i vilken även den spagyriska skolan är företräd av namn som

¹ Prot. § 10.

² Så t. ex. Ihre 263:8 (BÄCK), 263:10 (RETZIUS).

³ Jfr härom A. GRAPE, Abr. Bäck's utländska studieresa. Hollandsvistelsen (i Sv. Linnésällsk:s årsskrift 1937, s. 101—127), s. 113 f.

själve PARACELSUS (8:o no. 1393), vidare P. SEVERINUS, J. B. VAN HELMONT, O. CROLLIUS m. fl. (Jfr även ms.-vol. Ihre 240 i Uppsala univ.-bibl.)

Att han i denna sak alltjämt upphållit kontakten med LINNÉ är ju blott vad man har att vänta.¹ Särskilt i nov. 1761 ha varjehanda spörsmål rörande farmakopén och enkannerligen dess *Materia medica* gjorts till föremål för överläggningar. »Wisst blifwer MKBr's *materia Medica*», skriver Linné den 17 nov.² »redigare än både Parisina och Londinensis om regna skillias; och äfwen redigare om Apothequare så indela sina lådor». Och längre fram i samma brev, däri han enträget ber Bäck — liksom upprepade gånger tidigare — om att hos statssekreteraren von Düben utverka resolution på det av konungen utlovade adelskapet, tillägger han som en motprestation: »jag skall där emot göra att *Materia medica* skall blifwa till M. Br's heder». Detta tyder ju på att Linné, av egen drift eller på Bäck's begäran, åtagit sig att utarbета detta parti om farmakopéns simplicia, i varje fall dess vegetabilia — en uppgift för vilken Linné ju kunde anses i eminentaste grad kompetent. I brev av den 27 nov.³ meddelar han sålunda: »jag skall se till om det är möjligt till nästa postdag att öfversända *Materiam Medicam*, så wähl jag någonsin förstår». I varje fall har detta skett snart nog, ty i brev av den 22 dec.⁴ berättar han: »2ne nätter använde jag på papperet, ty jag hade ej tid om dagen, därför blef det hastigt skrifwit. Wille min Br. låta renskrifwa det tydeligen och sända mig dett under ferierne på ett par dagar, så skulle jag nogare gå igenom och se till att intet något glömdes; ty man bör ej förgiäta något essentielt. Tycker M. Br. att något kunne uteslutas, så lätt oss i tida där om correspondera.»⁵

Det har förklarligt nog kommit till synes en del undran rörande den närmare beskaffenheten av det bidrag Linné sålunda lämnat till farmakopéarbetet, och man tycks härvid i allmänhet ha tagit för givet, att partiet *Materia medica*, sådant det sedermera inflöt i editionen, helt och hållet varit hans verk och således baserat på det manuskript, om vars tillblivelse

¹ Det kan härvid förtjäna påpekas att därest man kan lita på att brevet no. 936 i editionen av Linnés brev (Avd. I, D. 5, s. 13 f.) verkligen, som det antagits, tillhör tiden sept.—okt. 1756, så skulle därav framgå, att Bäck vid denna tidpunkt varit ganska djupt implicerad i farmakopéarbetet. Linné skriver nämligen däri bl. a.: »Min Br. bör skillia åt gummata, Resinas och Gummi-resinas med differente ord, ty de äro både i resolutioner och i compositioner så olika till natur.» Men för min del anser jag det icke helt uteslutet, att brevet ifråga kan tillhöra en åtskilligt senare tid.

² Bref o. skrifv. I: D. 5, s. 98. Se vidare nedan s. 33 f. ang. Linnés brev i ämnet av 10 nov. s. å.

³ Ibid., s. 99.

⁴ Ibid., s. 100.

⁵ Ett litet tillägg anser han sig redan nu böra göra: »Pecurim tycker mig borde insättas» och han anger hur detta borde ta sig ut i manuskriptet: Pecurim Faba | Laurus? hodie ignota | Arbor peregrina Brasiliensis. (Om denna bönformiga frukt hade Bäck publicerat en uppsats i KVA:s Handlingar 1759: 'Om Faua Pechurim ifrån Brasilien', dock utan att kunna fastställa dess ursprung. Den härrör från *Nectandra Puchury* major.)

Linné här berättat. Har man emellertid därmed ansett detta liktydigt med att farmakopéns avfattning på denna punkt skulle både till form och innehåll sammanfalla med Linnés manuskriptredaktion, så får det nog konstateras att detta är för mycket sagt och att även Linnés bidrag undergått åtskillig bearbetning. Det förhåller sig nämligen så, att Linnés manuskript i fullständigt skick bevarats till vår tid¹, ehuru detta — man månde väl säga sällsamt nog — allt hitintills blivit fullständigt förbisett av forskningen. Detta är så mycket mer påfallande som det här är fråga om ett manuskript på icke mindre än 26 foliosidor (varav 2 dock blanka), helt igenom skrivet med Linnés karakteristiska piktur och även försett med en rubrik '*VEGETABILIA*' skriven på det sätt han i dylikt fall älskade, nämligen med prydliga kursiv-majuskler. Möjligen kan det faktum att det sammanförts med de ovan omtalade farmakopébidragen från startåren 1753 och 1754 i manuskriptvol. 151 i Karolinska institutets bibliotek tänkas ha i väsentlig mån bidragit till att det undgått forskningens uppmärksamhet. En närmare redogörelse för detta manuskript, vilket ytterligare suppleras med ett kvartblad i ms.-bunten no. 42 i samma samling, mera summariskt upptagande läkemedel ur djurriket och stenriket *ANIMALIA*, resp. *LAPIDEA*, torde möjligen komma att lämnas på annat håll.² Men till frågan om det bruk man gjort därav för farmakopén återkomma vi i det följande.

Om det arbete, som under de följande åren utfördes av Bäck och under hans ledning av medarbetare, ge några brevvutdrag meddelade av HJELT³ vissa glimtar; därutöver kunna här blott anföras några notiser. Sålunda beviljades vid Collegii medici session den 24 mars 1762 (prot. § 11) ur Collegii kassa »arfwode för den som renskrifwer den under Archiaterns och Præsidis arbete warande nya Pharmacopoea holmensis jemte ersättning för de omkostnader som Archiatern och Præses med experimenters anställande wid detta giöromålet, haft». Och vid Collegii sammankomst den 23 nov. 1763 (prot. § 11) föredrog Bäck ett »Dict[amen] ad Protocollum rörande den snart utbekommande [sic!] Pharmacopoea Holmensis, och bewiljade Collegium de däruti gjorde föreställningar och att den som renskrifwer Pharmacopoea skulle niuta 300 d^r uti arfwode. Wid samma tilfälle» — heter det vidare — »fant Colleg: billigt, att Arch: uti Chirurgiska Societeten anmäler Collegii tanka, att låta utgå en ny Pharmacopoea Holmensis til hwilken ända Societeten wille gifwa ett förslag til Medicamenta externa,

¹ Se härom ett förberedande meddelande av A. GRAPE, A recently discovered manuscript by Linnæus (i *Nature*, Vol. 156, 1945, s. 351 f.).

² Här skall blott nämnas, att Linné å första sidan bl. a. givit följande anvisningar: »Detta alt afskrifves med en ren och tydelig hand, som min är gammal, trott, utsleten, darrande. || alfabetiska ordningen observeras nogare än af mig skedt || ses nogare efter om nagon af mig förgiatits.»

³ Medicinalverket, D. 3, s. 493 ff. Det förefaller för övrigt som om Bäck efter uppdragets mottagande 1761 skulle ha gjort hänvändelser åt flera olika håll till personer, av vilka han kunde förvänta medverkan.

som woro mäst Aproberade och God-kiände». Huru denna uppmärksamhet från Collegii sida upptogs av kirurgerna har ej efterforskats, men visst är att åtminstone en man som OLOF ACREL i hög grad intresserade sig för farmakopé-arbetet.¹

I sin berättelse till den riksdag, som sammanträdde 1765², framhöll Collegium medicum bland sina åtgärder »wid Pharmacien och Apotheken i Riket» i främsta rummet »Pharmacopœæ Regni utarbetande, hwarmed Collegium så wida hunnit, at den snart nog kan lemnas på Trycket, allenast Collegium förut får se någon anledning til Medicaments-prisernas någorlunda stadgande, i anseende til en waraktigare Wäxel-cours, hwarförinnan ingen ordentelig Medicaments Taxa, som med Pharmacopœen bör wara följaktig kan utsättas». Detta skäl lät ju onekligen ganska plausibelt, när det sålunda framfördes, men att svårigheterna för att åstadkomma en medicinaltaxa skulle behöva utgöra något mera avgörande hinder för farmakopé-arbetets bedrivande förefaller något konstruerat.

Från hösten 1768 ges det i Collegii medici protokoll ett par uppgifter, som äro av intresse därför att de bl. a. ge vid handen att verket, nota bene i denna fas av arbetet — alltså Bäck's förslag — nu nalkades sin fullbordan. De ådagalägga också, att Bäck vid denna tidpunkt assisterades av den unge ANDERS JAHAN RETZIUS³, vilken som bekant senare såsom professor i Lund blev en banbrytare inom flera områden av naturvetenskapen. Det upplyses nämligen här i protokollet för den 27 sept. 1768 (§ 4) följande: »Upwiste Archiatern och Praeses en del af det project till den nya Pharmacopoeen, som Archiatern åtagit [sig att] utarbета, samt anmälte Magister Retzius, som wid försöks anställande samt renskrifningen gådt Archiatern tillhanda till något arfwode för des härwid hafda möda. Collegium beslöt at af de till böcker och instrumenter anslagne medel genast lämna Magister Retzius 150 dlr kpmt. wiljandes Collegium vidare hogkomma hans möda då arbetet hunnit till slut.» Och jämnt en månad senare, den 27 okt. (prot. § 2), anmälde Bäck, »at det project Archiatern till den nya Pharmacopoeen författat nu wore aldeles färdigt, hwarföre han underställer Collegii ompröfwande om icke det vidare arfwode hwilket den 27 sistl. Sept: wore Magister Retzius, för des med renskrifningen och experimenters anställande hafde möde lofwades, nu måtte blifwa godtgiordt».

Vad Retzius beträffar torde böra erinras därom att han börjat sin bana som apotekare — han hade bl. a. 1761 vid 19 års ålder inför Collegium medicum avlagt apotekarexamen — men sedermera efter naturvetenskapliga

¹ Se bl. a. hans brev till Bäck av den 19 jan. 1771 (i Ihre 193), innehållande en del tillägg till farmakopén.

² Tryckt i utdrag som inledning (utan paginering) till *Berättelser*, inlämnade till Collegium medicum rörande medicinal-verkets tilstånd i riket. . . (Sthm 1765).

³ F. 1742, † 1821; litteraturen till RETZII biografi finnes förtecknad hos O. GERTZ, K. Fysiografiska sällskapet i Lund 1772—1940 (Lund 1940), s. 81 f.

studier i Lund promoverats till filosofie magister (1766) och erhållit docentur i kemi, vilken 1767 utsträckts till att även gälla naturalhistoria. Sedan han 1768 begivit sig till Stockholm, där han inskrev sig som auskultant i Bergskollegium, har han tydligen snart nog trätt i förbindelse med Bäck, som ju hade god användning för den begåvade och kunskapsrike unge mannen. Ävenså har denne kommit i kontakt med Linné¹, som vid flera tillfällen granskade alstren av hans flitiga forskning². Med CARL WILHELM SCHEELE, den sedermera så frejdade kemisten, som ävenledes vid denna tid befann sig i Stockholm, hade han tidigare, under Scheeles Malmö-år, knutit förbindelser, vilka redan då delvis fått formen av ett vetenskapligt samarbete och nu torde ha fortsatt. Den 7 mars 1769 fick Retzius Collegii medici tillstånd, att under Stockholmsvistelsen »hålla föreläsningar i den delen af Pharmacien, som egentligen rörer Medicamenters beredning efter et af honom ingifwit Schema», varvid Collegium uttalade vackra lovord om hans lärdom m. m.³ Ävenså publicerade han i samband härmed 'Kort begrepp af grunderne till pharmacien, att nyttja vid enskilte föreläsningar' (Sthm 1769).⁴

Men för att vända åter till de anförda episoderna i Collegium medicum så var det väl vid denna tidpunkt, kanske snarast vid sessionen den 27 oktober 1768, som Bäck höll det tal, som finnes bevarat i koncept i Karolinska institutets bibliotek (ms. no. 42). »Jag får nu», heter det här, »inför Kgl. Collegium upvisa förslaget til den nya Pharmacopéen, som Kgl. Collegium hafver för en rund tid sedan behagat anförtro mig at upsättja, men som jag både för sysslors skull och ämnets widd ej förrän nu kunnat bringa til slut. Jag nödgas likafullt tilstå, at ehuru mycket omak jag dervid undergått, så märker jag nog at mycket ännu återstår både at rätta, tillägga och utesluta. — Eder wilja och upmuntran at lägga det för Edra ögon, Mine Herrar, ehuru det wara måtte, har giordt at jag wågat lemna detta förslaget til Ehrt öfverseende och rättande, när jag sjelf börjat fruchta at det skulle draga alt för långt på tiden, om det skulle blifva så godt, som jag önskade.» Han förväntar alltså, att det som brister skall genom kollegernas medverkan avhjälpas och försäkrar heligt sin redobogenhet att bidraga till ett gott och skyndsamt slut på detta efterlängtade och för apo-

¹ Se dennes brev till Bäck 2 okt. 1769 (Bref o. skrivf. I: Del 5, s. 170), 9 nov. 1770 (ibid., s. 177) m. m.

² LINNÉ till BÄCK 15 okt. 1771 (Bref o. skrivf. I: D. 5, s. 186), odat. [maj 1772?] (ibid., s. 194) osv. Av vissa brev från Linné till Bäck synes framgå, att han senare (1773) icke i allo gillat Retzius' uppträdande gent emot Bäck (Bref o. skrivf. I: D. 5, s. 211, 212). Vad åter Retzius beträffar så har han givit otvetydiga uttryck för sin djupa beundran för Linné bl. a. i sitt 'Tal hållit på Kongl. Carolinska akademiens naturalkammare . . . 1811, då . . . Carl von Linné's bröstbild därstädes upsattes' (Lund 1811).

³ Collegii med. protokoll 7 mars 1769 § 4.

⁴ Detta arbete — kanske identiskt med det för Collegium företedda schemat — utkom i ny uppl. Sthm 1777 och översattes på latin (Götting. 1771) och tyska (Lemgo 1777).

tekarna högst nödvändiga arbete. Och i fortsättningen redogör han för vissa principer, som han ansett böra läggas till grund för arbetet, vilka bl. a. gälla de egentliga *præparationes pharmaceuticæ*, *præparationes extemporaneæ* och *formulæ specierum*, specifika läkemedel mot vissa sjukdomar, användningen av inhemska läkemedel både som *simplicia* och i kompositioner, nödvändigheten av laboratorieförsök osv. Av tidigare utkomna farmakopéer sätter han den Edinburghiska i främsta rummet och har trott sig »kunna i synnerhet följa den i det mästa».

Det är väl antagligt att det nu närmast gällt i första hand för Collegii assessorer att mer ingående ta del av Bäck's arbete och därom bilda sig en mening, respektive göra klart för sig de ändringar, som kunde synas dem önskvärda eller nödvändiga. Och när saken så småningom tas upp till behandling i Collegium — vilket eget nog ej sker förrän den 22 mars 1771 — så visar det sig också, att utöver Collegii ordinarie ledamöter även fältmedikus P. ZETZELL¹, professor O. ACREL, doktor P. BIERCHÉN² samt apotekaren PEHR CHRISTOPHER SCHULZEN³ erhållit tillfälle att taga kännedom om det cirkulerande manuskriptet. Över den granskning, som nu under Bäck's ledning och föredragning påbörjades, fördes särskilt protokoll. Det framgår härav att sex dylika sammanträden hållits denna vår, det sista den 10 maj; i samtliga deltog förutom Bäck assessor Z. STRANDBERG och professorerna R. MARTIN, D. VON SCHULZENHEIM och P. J. BERGIUS, vartill kommo några mera sporadiskt deltagande. Tack vare dessa protokoll⁴, som ge besked om gången av föredragningen, kan man vidare fastställa, att vi ha Bäck's av Retzius' renskrivna förslag bevarat i en foliovolym ingående i Karolinska institutets manusk. no. 163. Denna utgör 174 sidor⁵, är bunden i gråblått pappband och bär på frampärmen en påskrift, säkerligen av Bäck's hand: 'Ad Pharmacop. Svecicam novam.' Vid granskningen, som förklarligt nog i manuskriptet avsatt kraftiga spår i form av ändringar, tillägg och strykningar — mestadels tydligen av Bäck's hand — har man lämnat *Materia medica* åsido och satt in på den avdelning, som i den slutförda farmakopén fick beteckningen 'Præparata et composita'. Och det visar sig att man här på de nämnda sammanträdena våren 1771 medhunnit ett 20-tal sidor av de 104 som detta parti omfattade. Men därmed tycks revisionsarbetet tills vidare ha avstannat, som det, trots ett par ansatser i oktober⁶ samma år, förefaller för åtskillig tid framåt. Tydligen har Bäck dock icke underlåtit att gång efter annan framhålla önskvärdheten av arbetets återupptagande,

¹ Denne var dock e. o. assessor i Collegium.

² Denne blev assessor s. å.

³ Som nämnt broder till David Schulz von Schulzenheim.

⁴ De föreligga i ms. 163 i Karol. insts bibl.

⁵ Därav 4 sidor blanka; s. 153—174 utgöra register.

⁶ Collegii med. prot. 22 okt. § 1, 25 okt. § 3.

och att även vissa av hans kolleger oroats av de ideliga uppskoven framgår därav att Bergius i augusti 1772 finner sig nödsakad att avge ett utförligt diktamen till Collegii protokoll¹, däri han på det allvarligaste inskräper nödvändigheten av att det bl. a. av hans »Correspondenter så in- som utrikes» ofta efterfrågade arbetet verkligen blir fullbordat och publicerat². Han erinrar härvid om de tidigare hållna »pharmaceutiske sessioner», som »andra giöromål hafwa gemenligen afbrutit» och om att han nu tidigare föreslagit »at en särskilt session i hwar wecka måtte anslås, då endast Pharmaceutica förehades, så framt ey desto praesentare [o: pressantare?] giöromål föreföllo». »Härwid påmintes», fortsätter emellertid protokollet, »at orsaken till drögsmålet warit den, at projectet blifwit kringsändt till samtelige Collegii ledamöter som hwar för sig behöft tid at det samma genomse, och beslöts, at så snart berörde project på det sättet undergått behörig granskning hos de öfrige ledamöter, nemligen Professor von Schulenheim, Assessorer Odhelius och Svensson, sluteliga afgörandet ofördröyeligen i Collegio företaga.» Till detta uttalande hänvisades det även den 22 sept. s. å. (prot. § 7), då den nyss nämnde JOHAN LORENS ODHELIUS, som först detta år blivit assessor, uppträdde med ett energiskt yrkande på revisions- och redigeringsammanträden och förberedande anstalter för tryckningen. Så tycks åter ett år ha fått gå förbi under fortsatt individuell granskning, tills vid Collegii session den 11 okt. 1773 (prot. § 9) — närmast med anledning av nya yrkanden från Bergii samt Odhelii sida »om Pharmacopeens skyndesammare öfwerseende» — Bäck, Bergius och Bierchén »hwilka detta arbete är updragit öfwerens kommo om sammanträde i morgon klockan 3. uti detta rummet». Härmed börjades en ny serie av revisions-sammankomster, som pågick dels under tiden från 13 okt. och framåt, dels från 26 nov. fram till 16 december, som det förefaller ganska tråget. Bäck förde för hela denna tid själv protokollen³, vilka ge vid handen att det var fråga om en ganska ingående granskning. Från den 26 nov. tycks det ha hållits plenarsammanträden, som inleddes med att Bäck »upläste... sin skriffteliga berättelse om förloppet af det som warit tillgjordt ifrån början af samma arbete, till närwarande stund».⁴ Härjämte påkallades från den 2 dec. biträde av Stockholmsapotekarne med gemenligen två åt gången alternerande »til

¹ 27 aug. 1772 § 6.

² Han säger härvid bl. a.: »Jag ser huru det ena året efter det andra framskrider, utan at detta arbetet blifwit fulländadt; jag märker som läkare sjelf hwad wighet och werkelig förmon det wore ey allenast för Medici Practici, utan ock för alla Rikets Apothekare om en Pharmacopé, behörigen authoriserad lades för allmänhetens ögon, och jag känner för wäl den förbindelse Kongl. Collegium har på sig till detta werks utgifwande, för at underlåta något af det som på mig kunde ankomma till detta arbetets påskyndande.»

³ Ibland har han möjligen på förhand satt upp de punkter, som han ansåg böra komma under diskussion.

⁴ Collegii med. prot. 29 nov. § 2 (specialprotokollet har den 28 nov.).

undvikande af Jalousie» ibland de sålunda anmodade märktes hovapotekarna F. ZIERVOGEL, C. J. SALBERG och J. C. GEORGII och den förut nämnde apotekaren P. C. SCHULZEN. Även frågor om medicinalvikter m. m. diskuterades härvid, liksom också spörsmål om företal o. likn. — så yrkade Odhelius (den 29 nov. § 2), att ett sådant, däri Bäckes »möda och besvär» borde framhållas, skulle uppsättas av Martin, vilket dock avböjdes bl. a. av Bäck. Den 8 febr. 1774 fortsattes granskningsarbetet alltså med biträde av apotekarna¹; det tycks ha fortskridit ganska raskt² med revision av ett manuskript i lösa ark (nu antagligen ej bevarat) och pågick till och med den 17 mars, då det i Collegii protokoll (§ 1) heter: »Continuerades med Pharmacopoeens genomseende och blef hon i dag slutad.»

Men skulle man till äventyrs härav vilja dra den slutsatsen, att det hela nu varit i allt väsentligt slutfört och tryckfärdigt, så visar ärendets fortsatta utveckling, att så ingalunda varit fallet. Det kan sägas att frågan nu inträder i ett nytt skede, vilket främst får sin prägel av den befattning, som livmedikus, sedermera bergsrådet NILS DALBERG och professor DAVID VON SCHULZENHEIM nu togo med redigeringsarbetet, och av de häftiga kontroverser, som därvid uppkommo dem emellan. Innan vi något närmare ingå på denna fas av farmakopéns tillkomsthistoria, torde det emellertid vara skäl att nämna ett ord om LINNÉs ställning till arbetet under den tid, som nu närmast skildrats, då detsamma ännu i så hög grad uppbars av Bäck. Att det manuskript till *Materia medica*, vilket Linné som nämnt 1761 tillställt Bäck, skulle komma att läggas till grund för denna avdelning i den nya farmakopén får ju a priori betraktas som en självfallen sak, men tydligt är å andra sidan, som redan antytts, att detta ej skett helt kritiklöst, utan att hans manuskript underkastats en icke alltför obetydlig bearbetning, vilken gällt både uteslutningar och tillägg.³ Denna översyn har av allt att döma i första hand utförts av RETZIUS — en promemoria, som tydligen härrör av hans hand, i detta ämne föreligger i förut nämnda ms. no. 42, och ådagalägger detta på ett otvetydigt sätt, samtidigt som den ger vid handen, att Bäck och de övriga ledamöter av kollegiet, som här närmast hade avgörandet i sin hand, P. J. BERGIUS och andra, icke velat gå fullt så långt som Retzius, när det gällt att göra ändringar och speciellt strykningar i det Linné föreslagit. Dock är att märka att även Linné själv tydligen under arbetets gång propulerat en och annan uteslutning

¹ Utom de förut nämnda, av vilka särskilt Ziervogel tycks ha anlitats, märkas av dessa apotekarna J. SCHARENBERG, L. COLLIN och A. ITHIMÆUS.

² Härifrån föreligga alltså summariska konceptprotokoll av Bäckes hand (i förstnämnda ms. 163), men en del uppgifter förekomma understundom även i Collegii egna protokoll (så t. ex. 8 febr. 1774 § 2). Oftast inskränka sig dock dessa senare till ett omnämnande av de tillkallade apotekarna och av ett kort »Continuerades justeringen wid Pharmacopéen» el. likn.

³ En mera i detalj gående redogörelse för denna bearbetning torde som antytt möjligen komma att lämnas på annat håll.

— en liten P. M. av hans hand, som likaledes föreligger i ms. no. 42 och snarast torde vara att hänföra till år 1764¹, innehåller några sådana förslag. Denna får väl också anses ge vid handen, att Linné till granskning fått emottaga detta parti i någon slags utredigering, som i så fall dock måste ha legat före Retzii överarbetning. När han om denna tidigare redaktion faller om-dömet »Egregia omnia», så får man väl hoppas, att han med samma gillande sett även på Retzii redaktion — ehuru man, som strax skall visas, knappast kan vara fullt säker därvidlag. Betecknande för det levande in-tresse han i varje fall hållit vid makt för farmakopé-arbetet är emellertid icke blott det förhållandet, att han ännu i juni 1772 presiderat för en av-handling 'Observationes in materiam medicam' (med JOH. LINDWALL som respondent), i vilken han lämnat nya bidrag till de vegetabiliska läkemed-lens historia och kännedom, utan jämväl det faktum, att han påföljande år direkt deltagit i slutgranskningen av det ifrågavarande avsnittet av far-makopén. Denna omhänderhades vid denna tidpunkt tydligen av Bergius — vid sidan av Linné säkerligen den största auktoriteten på området² — och i november 1773 har han hänvänt sig till Linné med begäran att få veta, om denne hade något ytterligare att meddela. Linné berättar själv härom i sitt brev till Bäck av den 23 nov. 1773³, däri han först betonar vikten av att man nu omsider finge »en ny ordination af simplicia», vilket han tycker borde gå lätt nog, men också ger till känna sitt intresse för Collegii medici behandling av præparata och composita⁴. Härefter fortsätter han: »jag har en gång skrefwit sielf med någon natts upoffrande simplicia» — ett faktum som vi ju känna — och han tillägger: »kanske kunne [jag] ännu raffinera 2 ställen, men Prof. Bergius har skrefwit till mig och bedt mig inkomma [med] hwad mera woro att påminna. Ty anhåller jag nu, att sedan Hr Prof. Bergius läsit igenom henne, och approberat henne till trycken, att jag ultimat får genomögnä samma, så skall jag ärligt säga, om jag wet något mera. Nog kan det gå ann, att mönstra ut», tillägger han, »men att antaga nya Medicamenta simplicia, som utgifwas för souveraine, torde wara swårare, ty apothecarne, som icke få dem hos Materialisterne, torde säga att collegium befaller sådant, som ej kan winnas; bedia Medicos

¹ I slutet av dessa annotationer beröres ett ämne — frågan om ett porträtt av drottning Lovisa Ulrika för 'Museum Reginæ' — som eljest behandlats i Linnés brev till Bäck från januari—februari 1764 (Bref o. skrifv. I: D. 5, s. 117 ff.).

² Det kan ju erinras om att Bergius några år senare utgav sitt stora verk 'Materia medica e regno vegetabili...' T. 1—2 (Sthm 1778), ett omfångsrikt arbete på över 900 sidor.

³ Bref o. skrifv. I: D. 5, s. 209 f.

⁴ Hans ord härom lyda: »Det är ingen ting publiquen totaque res medica högre åstundar af Colleg. Medico, än en ny ordination af simplicia, hwarpå det andra stödjer sig; ty nu är det en faselig, widlöftig, till mer än hälften onödig hopsämbling, at wij med willia gå med lyhta liusa dagen. Hwad simplicia angår, är saken nu tämeligen lätt utarbetad; Men jag hade lust höra hwad K. Collegium giör af en stor dehl præparata; och än mer af composita.»

skaffa, då de willia betala, et sexcentas difficultates. jag önskade få tala här om ett par timmar med M. K. B. och [de] förnämste af Herrarne muntligen, då torde allt gå lättare; annors fruktar jag att det surnar på rosten.» Ett lämpligt tillfälle till en överläggning i den antydda, som man förstår viktiga frågan skulle möjligen yppa sig, om han komme att i januari påföljande år deltaga i Bibelkommissionens arbeten — Linné var som bekant medlem av denna — och i så fall förmenar han tydligen, att manuskriptet till materia medica-avsnittet ej nu behövde tillställas honom.¹ Uppenbarligen har man emellertid i Stockholm ej velat avvakta denna något ovissa möjlighet till muntliga överläggningar, och det är väl icke uteslutet att man även av andra grunder föredragit att omedelbart tillställa Linné det utredigerade manuskriptet.² Redan den 26 nov. 1773, alltså blott 3 dagar efter det nyss citerade brevet, skriver han nämligen till Bäck: »redan har jag bekommit Mat. Med. mss. och skall med första expediera henne».³ Och på stående fot gör han en del anmärkningar, som dock synas gälla mera den planerade apotekartaxan än farmakopén.⁴ Den 19 december⁵ kan han meddela Bäck, att han återsänt manuskriptet: »Med min Bonde afsände jag förleden fredag [d. v. s. den 17 dec.] Mat. med. mss.» Förutom ett påpekande att »pure præparata» som soda m. m. enligt hans mening lämpligen borde sättas för sig, gör han här endast anmärkning på att *Eryngium foetidum*⁶ och *Parnassia palustris*⁷ saknas, men anmärkningen, som i förra fallet hade formen av ett yrkande, blev i båda punkterna utan effekt. Hur han för övrigt behandlat det honom tillställda manuskriptet och vilket intryck detta gjort på honom undandrar sig tyvärr helt vår kännedom. Sällsamt nog visar det sig emellertid, att han i det förutnämnda brevet av

¹ Han skriver härom (anf. brevedition I: D. 5, s. 210): »kommer jag i Januario, om G[ud] will, till Bibelcommissionen, torde det lämpligast winnas äller aldrig; då woro det och onödigt att öfwersändas». Stockholmsbesöket ifråga tycks ha infallit i mars 1774 — den 3 april tackar han Bäck »för långtsammasta giestning» m. m. (ibid. I: D. 5, s. 214), men i hans självbiografiska anteckningar heter det, att han »dröjde där ej länge, utan reste tillbakas till Upsala trädgård och sin Science» (anfört ibid., s. 215 not 1, efter Egenhänd. anteckningar, s. 67).

² Det finnes ingenting som tyder på att detta skulle ha åtföljts av Linnés eget manuskript av år 1761, och antagligen var man nog föga angelägen att sätta honom i tillfälle att i detalj konstatera den som nämnt ingalunda obetydliga överarbetning hans förslag undergått.

³ Bref o. skrivf. I: D. 5, s. 211.

⁴ Detta tycks också gälla följande notis: »Hwad skall man med Myrobalanis. de äro aldeles ur bruk. Kraften osäker; upätne af mahl. Endast i gamla compositioner och wi kunna ombära dem.» Ty Myrobalani, som Linné dock på sin tid upptagit i sin Materia medica (Holm. 1749), s. 178 f., förekomma ej i hans manuskript av år 1761, och att de skulle ha tillagts vid bearbetningen i Stockholm torde få anses uteslutet.

⁵ Bref o. skrivf. I: D. 5, s. 213.

⁶ »*Eryngium foetidum* en så makalös planta, præsertim in Hysteria, borde införas; hon är så lätt att få, som Quassia och ifrån samma land.»

⁷ »*Parnassia palustris* wet jag nu intet om den bör utslutas, som bönderne allmänt bruka för flen, Cardialgia.»

den 26 nov. 1773, som nämnt skrivet kort efter det att han mottagit manuskriptet till granskning, ger uttryck för en viss ovilja mot såväl Retzius som Bergius¹ — det *kan* mycket väl vara en ren tillfällighet, men helt utesluten är väl icke möjligheten att han samtidigt erfarit, att just dessa två kalfatrat hans ursprungliga förslag. Och även om Linné så gott som aldrig inlät sig i polemik, så vore det dock orätt att påstå, att han ej var betydligt känslig för allt som hade smak av kritik av hans egna åtgöranden.

Vare härmed hur som helst, visst är i varje fall att Linné ej haft anledning att gent emot Collegium medicum i gemen hysa några ovänliga känslor: han hade nämligen just vid angivna tidpunkt från kollegiets sida fått röna en hedersbevisning av sällsynt slag, som i viss mån satts i förbindelse med farmakopé-arbetet. Den 29 nov. 1773² hade förslag väckts, »om icke Colleg: skulle finna sig deruti att antaga några Membra Honoraria, hwilkas namn kunde tryckas uti nya Pharmacopéen». Schulzenheim, som var idéns upphovsman, föreslog till denna utmärkelse Linné och Casten Rönnow (denne hade bl. a. varit livmedicus hos konung Stanislaus Leczinsky och bar titeln statsråd). »Collegium samtyckte detta så mycket snarare, som bägge äro af Collegio för sine stora insigter och lärdom almänt kände, ock den förra redan har åtagit sig genomseendet af de uti Pharmacopéen uppräknade Simplicia» (prot. § 5).

Om vi så återknyta till skildringen av farmakopé-arbetet i Collegium medicum, som vi avbröto vid den hugnesamma uppgiften om att den av kollegiet in pleno företagna revisionen av manuskriptet slutförts vid sammanträdet den 17 mars 1774, så finna vi omedelbart, att det dels ännu återstod att ta ståndpunkt till viktiga principfrågor, dels heller icke var så alldeles helt med uppgiften om granskningsarbetets slutförande. Detta sist-nämnda framgår av uppgifter i protokollen för den 21—24 mars om att man först då dels justerat arken 30—40 av det förutnämnda manuskriptet i lösa ark, dels genomsett Materia medica, vilket påkallades bl. a. med hänsyn till den blivande apotekartaxan. Redan den 17 mars dryftades emellertid vidare möjligheten av att Collegii ledamöter före tryckningen skulle sättas i tillfälle att i sin praktik pröva en del kompositioner, som apote-

¹ Det heter här: »jag har aldrig varit ond på Hr Retzius, mer än något litet för Min K. Broders skull» (anf. arb., s. 211; jfr vidare s. 212 ett något senare brev utan datum). Vad åter Bergius angår är Linné högst belåten med att denne »ej får se namnen på de capske [växterna]; han må enucleera dem, om han gitter» (ibid. s. 211) — Cap-floran hade redan tidigare (1767) varit ett ömtåligt kapitel i förbindelserna mellan Linné och Bergius; ett stickord mot denne förekommer vidare i Linnés brev av 18 nov. 1774 (ibid. s. 223), däri han om en namngiven person, den framstående kemisten J. J. FERBER, professor i Mitau, slutligen preussiskt överbergsråd, antyder, att han ej anses värdig att bli ledamot av Vetenskapsakademien »utan att stå i grace hos B.». Och när han senare, tydligen på uppmaning av Bäck, föreslår den nämnde till inval, så visar utgången att han tycks ha dömt rätt. (F. invaldes dock påföljande år.)

² Ej den 3 nov. 1772 som FRIES (Linné, D. 2, s. 176) uppger.

karna skulle tillverka; en månad ansågs tillräcklig härför, och 8 dagar efter påskhelgen skulle man besluta om tryckningen (prot. § 2). Påföljande dag fördes på tal den viktiga frågan om arbetets uppställning, då livmedikus DALBERG påyrkade, att man med frångående av den hittills följda systematiska anordningen skulle övergå till en rent alfabetisk. Detta bifölls också, som det förefaller utan nämnvärd diskussion¹, ehuru det ju måste ha inneburit en avvikelse från den vanligaste uppställningen i de samtida farmakopéerna², bl. a. de engelska förlagorna, och därtill påfordrade en genomgående omredigering. Vid samma tillfälle påminde assessor ZETZELL om nödvändigheten av att någon ledamot översåge latinet och kommateringen samt besörjde om renskrivningen; härtill utsågs Dalberg, som också åtog sig uppdraget. Man beslöt samtidigt, att renskrivningen skulle anstå till efter påsk, då resultaten av de praktiska försöken skulle föreligga (prot. § 6).

Den 12 april (prot. § 4) kunde Dalberg förete »et exemplar af nya Pharmacopoeen hwilket han renskrifwit efter det, som förut woro i Kongl. Collegium justeradt, hwaröfwer Collegium yttrade sin tacksamhet». Då emellertid Dalberg påfordrade att få uppläsa detsamma, vilket enligt hans mening skulle fordras för arbetet på medicinaltaxan, så utspann sig härom en diskussion, men enär »man borde söka, på alt möyeligit sätt, få detta Arbetet färdigt med minsta tidsutdrägt som ske kunde och Pharmacopoeén till större delen wärkeligen wore sådan som han borde», så avböjde pluraliteten ny uppläsning såsom onödig och beslöt, »att de observationer som derwid kunde wara till hands, skulle upläsas och straxt införas... kommandes för öfrigt Materia Medica tillika med Pharmacopoeen att ligga på bordet, på det de af Ledamöterne som därwid wille göra några anmärkningar måtte dertill hafwa tillfälle och lägenhet». Härvidlag tyckes Schulzenheim omedelbart ha varit parat att göra en del erinringar³, vilka han sedan fullföljde vid sammankomsterna den 14⁴ och 15⁵ april. Att Schulzenheim emellertid ansåg manuskriptet i Dalbergs renskrivna redaktion kunna behöva en ytterligare granskning får man en antydning om, när han den 26 april påminner om »att det renskrifna exemplaret... ey wore enligt beslut i Kongl. Collegium inlemnadt och lofwade Lif Medicus Dalberg det samma aflämna».

Det befanns emellertid vid sammanträdet den 12 april, att Dalberg till yttermera visso uppsatt ett förslag till företal, vilket han föredrog; detta tycks dock ha väckt blandade känslor. Assessor Odhelius gav härvid till-

¹ Coll. med. prot. 18 mars 1774 § 5.

² Dock förekom den alfabetiska uppställningen, som hade anor från medeltiden, t. ex. redan i det berömda Dispensatorium Brandenburgicum av år 1698. (Jfr LINDROTH, s. 83 med not 7.)

³ I protokollet för den 12 april 1774 § 6 heter det: »Anförde Professor Schulzenheim sina anmärkningar wid Pharmacopoeén hwilka Collegium till en del biföll.»

⁴ Prot. § 7: »Continuerade Professor von Schulzenheim sina Observationer wid Pharmacopoeén.»

⁵ Prot. § 2: »giorde Professor von Schulzenheim sluteligen sina anmärkningar wid Chemica». Vid detta tillfälle godkändes även ett par anmärkningar framställda av Odhelius (prot. § 4).

känna sin mening, »at i det samma Historia rei skulle något omröras» och återkom med sitt tidigare yrkande, att »Archiatern och Præses borde derstädes blifwa på wederbörligt sätt nämnd». Häre instämde professorerna Martin och Bergius, under det att Dalberg androg, att Præses »ej derigenom skedde någon fördel», och då Bäck själv »wid detta tillfället äfwen afsade sig att wilja bli nämnd», så »upsköts deliberation härom — och tydligen även om företalet öfverhuvud — till annan gång»¹.

Den oförtrutne Dalberg utlovade emellertid den 15 april att också renskriva *Materia medica* »med förbehåll att ordo Alphabeticus blef tillåten, som bewiljades».² Detta skedde i strid mot Bäckes önskan: som vi påminna oss, hade Linné ansett det redigare att uppställa läkemedlen ur naturens tre riken vart för sig; så hade hans egna bidrag sett ut, och i Bäckes av Retzius renskrivna grundexemplar hade *Vegetabilia*, *Animalia* och *Lapidea* ävenledes hållits isär. Men det kan ju knappast förnekas att, när det som här gällde en uppslagsbok, uppställningen i ett enda alfabet kunde ha sina fördelar. Dalberg påfordrade emellertid vidare, »att Archiatern och Riddaren von Linnés *Nomina trivialia* skulle ensam citeras och det ur *wisz edit[ion af] Spec: plantarum*, utan att nämna Caspar Bauhinus». Även detta var en klar avvikelse från vad Linné hade avsett, när han utom sina egna växtnamn upptagit dem *BAUHINUS* angivit i sin *Pinax*.³ Och på denna punkt bjöd Bäck tydligen ett starkare motstånd, men även här förgäves. Protokollet meddelar, att han »påstod bägges Citationer nödiga wara, så mycket mer, som Archiatern och Riddaren Linné på dylikt sätt utlåtut sig». Men ett koncept till yttrande i denna fråga, som bevarats i ms. 42 i Karolinska institutets bibliotek, ådagalägger, att han presterat en utförligare argumentering.⁴ Ändringsbeslutet stöddes av ett yttrande av assessor Zetzell av innebörd, att Linnés åtgärd i förevarande fall »wore en följd af bemälte Archiaters Modestie, och att Kongl. Collegium ey begick något fel, om det på det nysznämnda sättet upförde sig». Denna tanke kom sedermera också — i viss mån och därtill rätt elegant turnerad — till uttryck i företalet till farmakopén, däri det framhålls, att »Collegium för sin del drog i betänkande

¹ Prot. 12 april 1774 § 5.

² Prot. § 5. Ifråga om *Præparata* etc. hade ju alfabetisk ordning beslutats redan 18 mars (§ 5).

³ Jfr även nedan Tillägg s. 34. Schweizaren CASPAR BAUHINUS († 1624) räknades genom sitt arbete *Pinax theatri botanici* (1623) allmänt som en av de främste växtsystematikerna före Linné.

⁴ Denna lyder: »*Uti Catalogo Simplicium eller Materia Medica skulle jag råda at utom Nomen officinale altid hafva 2 namn, neml. Archiater Linnæi Nomen genericum & triviale efter sista Edition af Species Plantarum samt C. Bauhini, när et finnes, heller i stället det bästa af någon annan Auctor. Emedan 1° Archiatern hafver sjelf så önskat i sit egenhändig förslag, som finnes ibland inkomna Acterna rörande Pharmacopéen, 2° Emedan näst Linneiska namnet som nu för tiden mäst brukas C. Bauhini namn äro de vanligaste för honom, och mäst äro til nomen genericum de samma [som hos] Tournefortus den andra af senare Botanici som före Linnæus öfweralt war antagen. 3° Emedan alla andra Pharmacopéer hafva C. B. namn, och det är wäl billigt.»*

att ifråga om växtarternas namngivning stödjä sig på någon annan auktoritet än vår ja hela världens lärare i den botaniska vetenskapen».¹

Jämsides med behandlingen av dessa redigeringsfrågor o. likn. hade man även dryftat frågan om tryckningen av farmakopén ävensom gjort ett och annat för utarbetandet av en medicinaltaxa. Det förra av dessa ämnen skall beröras i det följande, men innan så sker, synes det tjänligast att föra till slut redogörelsen för den sista fasen i den, som man torde få erkänna, mycket omständliga procedur, som krävdes för att ge innehållet dess slutgiltiga form. Att man därvidlag icke allmänt och i allo var belåten med det resultat, som förelåg i Dalbergs renskrift, torde ha kommit även till dennes öron och har föranlett honom att den 30 maj i Collegium påminna, »att som den nya Pharmacopéen enligt wisza Ledamöters yttrande ännu behöfwer någon ytterligare granskning, dermed måtte wid nästa session(s) början göras, på det den samma måtte komma på trycket med första giörlighet» (§ 8). Fullt så snabbt gick det nu icke, men den 6 juni 1774 visade det sig att ett av allt att döma betydande arbete bedrivits av en av Collegii ledamöter med anlitan av sakkunnige delvis utanför kollegiet. Det var Schulzenheim, och vi få nu möta en uppgift, som starkt erinrar om dennes förut omtalade brev till Adam Afzelius skrivet 43 år senare. Det heter nämligen härom i protokollet för nämnda dag (§ 7): »Företogs enligt Collegii beslut (se protokollet för den 30. Maj) Pharmacopéen, då Professor von Schulzenheim berättade, at sedan han genom biträde af framledne Assessor af Bierchén syslosatt sig med granskning af nya Pharmacopéen innan den till trycket skulle befordras, har han nu mera continuerat samma arbete i sällskap såväl med Amiralitets Medicus Doctor Gahn, hwilken under sina resor haft tillfälle inhämta åtskilligt i Pharmacia, som och med sin Bror Apothekaren Schulzen wid Hötorget, och genom Correspondence med Herr Schele i Upsala och wore nu färdig att härmed göra början, hwarpå med Materia Medica begyntes, och fort sattes dermed denna session till Litera C.» Dalberg, som väl mycket snart kommit till klarhet om att anmärkningarna till åtskillig, måhända väsentlig del riktade sig mot honom, anförde härvid, »at det synes otjenligt det en af Ledamöterna utlemnat Pharmacopéen till granskning Colleg. owetande åt andra än dem som woro i sielfwa Collegio. Härtill swarade Professor von Schulzenheim at han förmodade att det ey skulle wara Colleg: i gemen mindre behagligt än det wore honom i synnerhet at hemta kunskaper ifrån hwem det hälst wara kunde, och ansåg aldeles ej underligt, att i sådant mål rådföra om det och wore en Apothekare Gesäll.» Man lär väl här svårligen kunna återhålla den reflexionen, att man är så mycket mer benägen att ge von Schulzenheim rätt, som den ifrågavarande apotekargesällen bar det sedermera så frejdade namnet CARL

¹ »Religioni de cetero sibi duxit Collegium ab ullius, nisi nostratis immo totius orbis in Scientia Botanica Præceptoris auctoritate, in denominatione Specierum pendere.»

WILHELM SCHEELE.¹ Granskningen fortsattes sedermera under en rad följande sammankomster² fram till den 22 juli, då det i protokollet (§ 2) anføres: »Continuerades med Pharmacopéen, med hwilken slutades och anförde Archiatern och Præses flera anmärkningar wid densamma hwilka kommo under skersskådande samt upläste(s) Professor von Schulzenheim ett af honom till denna Nya Pharmacopéen[!] Svecana sammanskrifwit Företal(et), hwilket enhälligt approberades³.» Och på de närmast följande sammankomsterna (25 och 26 juli) arbetade man med registret till verket.

Emellertid vidtog en ytterligare granskning från Schulzenheims sida den 6 sept. s. å., då hans »sluteligen gjorde anmärkningar» började föredragas (prot. § 2). Härmed fortsattes den 8 sept. (§ 2) och möjligen även den 15 (§ 4), varför det förmodligen varit fråga om en suppling.

Att i detalj erhålla någon klarhet om vad denna som helhet betraktad tydligen grundliga granskning inneburit läser icke vara möjligt, då dokumenterna i saken ej, så vitt för närvarande känt är, torde vara bevarade.⁴ Men ett visst begrepp därom, liksom även en klarare insikt om vad saken gällde erhåller man dock genom ett uttalande av Schulzenheim, fällt under den ytterst häftiga strid, som senare på året uppkom mellan honom och Dalberg rörande den av d:r C. L. RAMSTRÖM inrättade barnbördsanstalten Pro patria, och utgörande ett led i Schulzenheims försök att förklara, hur den skarpa motsättningen dem emellan uppkommit. Det sker vid Collegii eftermiddagssession den 12 dec. 1774 (prot. § 1), då Schulzenheim, efter att i sitt vidlyftiga diktamen närmast ha gått till rätta med Dalbergs inställning i sakfrågan ävensom hans ofta nog klandervärda sätt att med missbruk av sin ställning som Gustaf III:s läkare behandla Collegium, yttrar följande: »Det är wist att jag flera gånger warit nödsakad att manligen strida för sanningen och Reclamera Kongl. Collegii myndighet emot Lif-Medicus Dalberg, i synnerhet wid Pharmacopéens öfwerseende; hwilken omständighet ock förmodeligen

¹ Det torde här böra erinras om att professor A. FREDGA, i en uppsats 'Till frågan om Scheeles medarbetarskap i Pharmacopoea Svecica', införd i *Lychnos* 1944—1945, s. 291—293, ansett sig böra undersöka riktigheten av den uppgift Schulzenheim lämnat 1817 beträffande Scheeles medverkan i 1775 års edition och funnit denna bestyrkt i någon mån av ett brev från Schulzenheim till Scheele 1777 och med en till visshet gränsande sannolikhet av ett brev från Bäck till Scheele från nämnda år. I en utredning avsedd för samma publikation har föreliggande uppsats' författare tillåtit sig påpeka de direkta och ojävaktiga vittnesbörd, som Collegii medicii protokoll avge i saken.

² 7 juni § 4; 13 juni § 9; 16 juni § 1 (Materia medica avslutad »och början giordes med Præparaterna»), 17 juni § 4; 20 juni § 2; 27 juni § 2; 28 juni § 1; 30 juni § 1; 4 juli § 4; 5 juli § 2; 14 juli § 1; 15 juli § 2; 18 juli § 3 (19 juli § 1, då Schulzenheim var frånvarande och endast Dalberg jämte assessorerna Bergstral och Svensson deltog, »Kommo under skärskådande flere compositioner af Pharmacopéen»).

³ Antagandet tycks ha varit preliminärt; jfr nedan (den 17 dec.).

⁴ Det heter dock i Collegii protokoll för den 1 nov. 1774: »Aflämnade Professor von Schulzenheim till Collegium de af honom wid Nya Pharmacopöen gjorde anmärkningar, samlade och renskrifne, hwilka komma att i Collegio förwaras» (§ 8).

wållat den pique, som framlyser i desz upförande emot mig wid detta tillfälle. Kongl. Collegii Protocoller lära nogsammt wid handen gifwa huru hastigt och ifrigt han förledne Wår welat forcera utgifningen af wår Pharmacopée, och hindra alt vidare öfwerseende af ett Werk, som han dels i pennan fattat, dels afskrifwit. Kongl. Collegium, som insåg nödwändigheten af en ytterligare censure, har sedan hört mig andraga 451. särskilta remarquer, af hwilka 347. såsom på de säkraste chemiska och Pharmaceutiska grunder bygde, af Collegio blifwit gillade. Om detta af Lif Medicus Dalberg för öfwerflödigt ansedda öfwerseendet icke händt, så hade ock wår Pharmacopée, som alla Lärda i Europa länge efterlystnat, warit befläckad med de gröfste Grammaticalska fel, Kongl. Collegium och Nationen till en ewärdelig blygd; (Såsom med expressionerne: ut præcipitabitur; liquor filtrata' med mera dylikt). Huru lärar man icke åter blifwa utropad för myndig, då man sluteligen blir nödsakad att wid Lif Medici Dalbergs nya afskrift af Pharmacopéen (som han sjelfmyndigt gifwit sig frihet på flere ställen att ändra) å nyo uptäcka sådana grofwa förseenden emot Grammatican, som i de lägsta Classer af Under Scholan icke blefwo onäpste (såsom Libræ unæ, med flere fel af samma art).»

Även om det härav synes framgå att Schulzenheims granskarroll i åtskillig mån varit kriadrättarens och i första hand inneburit en eliminering av de vanprydande fläckar den klene latinaren Dalberg satt i farmakopémanuskriptet, så är det å andra sidan uppenbart att han också utfört en överarbetning i sakligt hänseende som varit av stort värde. Att hans insats så fattades och skattades av Collegium medicum framgår med all tydlighet därav, att Collegium ansåg sig böra ge uttryck åt sin erkänsla gentemot de experter Schulzenheim anlitat. Det skedde vid den förut nämnda sessionen den 26 juli, då Collegium — Dalberg var frånvarande — »påminde sig den möda Amiralitets Medicus Doctor Gahn, Apothecaren Schulzen och Chemisten Scheele i anseende til flere meddelte uplysningar å daga lagt, samt beslöt, at antaga Doctor Gahn till Membrum Collegii utan någon afgift, till hwilken ända han upkallas och får del af detta Collegii beslut, då wid samma tillfälle Collegium will hafwa Apothecaren Schulzen upkallad att honom betacka. Beträffande Chemisten Scheele så fant Colleg: för godt at Syndicus å Collegii wägnar honom förklarar Collegii nöye öfwer desz anwände möda, och att Collegium framdeles wid något tillfälle önskar sig kunna belöna de insigter af hwilka han lemnat hedrande prof.»²

Under det dessa diskussioner om revision och förbättring av farmakopémanuskriptet pågingo — och sådana upptogos som synes gång efter annan — hade man jämsides därmed, särskilt under förra halvåret 1774, ingående dryftat frågan om arbetets tryckning och därmed förbundna detaljer som stilar, papper, format, kostnader m. m. Ifråga om valet av boktryckare

¹ Ett tredje exempel är i protokollet överbläckt.

² Collegii med. prot. 26 juli 1774 § 3.

gjorde sig olika meningar gällande. En del av Collegii ledamöter förmenade, att sekreteraren HENRIK FOUGT, vars tryckeri erhållit namnet Kungl. Boktryckeriet, enligt erhållna privilegier på officiellt tryck, borde vara självskriven att erhålla uppdraget, varom han själv också i april gjort framställning. Andra åter bestredo dylika anspråk från Fougts sida och höllo före, att Collegium ifråga om ett arbete som detta borde ha fria händer och att man borde välja den som hade de renaste stilarna, det bästa papperet och det lindrigaste priset. I sistnämnda hänseende visade sig den åsikten ha åtskilliga anhängare, att boktryckaren, som avsågs att också fungera som förläggare och tydligen förmenades komma att göra en god affär, borde erlægga ett belopp till medicinalfonden eller till något medicinalverkets behov — denna uppfattning förefanns även hos vissa av Fougts förespråkare, bl. a. hos Bäck; endast Dalberg, själv för ingen del känd som något mönster ifråga om oegennytta, förklarade, att »som han ej wiste att man på någon medborgares Dépense har lof att rikta någon publique inrättning, med mera, kunde han ey ingå i det förslaget att Secreteraren Fougts pålades någon afgift». Andra som assessorerna Odhelius och Bergstral visade sympatier för Fougts medtävlare assessor J. PFEIFFER, som bl. a. »erbudit sig att utan afgift i Tidningarna trycka alla Anoncer, som komma från Collegium att införas». Vid Collegii sammanträde den 25 april 1774 företogs en formlig votering i saken med motiverade yttranden av samtliga närvarande (prot. § 7), och den 2 maj avfordrades de vid förra tillfället frånvarande — det gällde Bäck, Bergius och Roland Martin — sina vota (§ 3). Omröstningen har tydligen ansetts gå Fougts emot.¹ Denne uppträdde emellertid med vissa later gentemot Collegium² och överklagade tryckningsbeslutet hos Kungl. Maj:t. Collegii förklaring infordrades och uppsattes av Syndicus enligt ledamöternas till protokollet avgivna yttranden, varvid Dalberg som ej tillhört pluraliteten anmälde, att han ville ha sitt yttrande bilagt förklaringen.³ Tiden gick utan att något besked avhördes, och först i början av december, sedan Collegium avböjt en av Schulzenheim ifråga-

¹ Med hänsyn till protokollets avfattning synes detta något egendomligt, ty mot Fougts röstade visserligen 6 ledamöter (Svensson, Odhelius, af Bierchén, Schulzenheim, Bergstral och Bergius) och för honom endast 5 (af Darelli, Zetzell, Kammecker, Dalberg och Martin), men till dessa senare kommo ytterligare Strandberg och Bäck, som visserligen bestredo Fougts företräde men ändock ansågo honom i första hand böra ifrågakomma under villkor att han kunde förmås att erlægga en skälig betalning. Det var väl snarast detta villkor — vilket även uppställdes av andra på honom röstande (af Darelli, Zetzell, Martin) — som vållade, att resultatet uppfattades ha utfallit till hans nackdel: hade hans privilegium gällande kraft, skulle ju tryckningen utan dylika förbehåll falla honom till.

² Vid Collegii sammankomst den 5 maj (§ 10) föredrogs en inlaga från Fougts »med anhängan det Collegium enligt Kongl. May^{ts} gifna Tryckfrihet förordning täcktes foga den anstalt att alla hos sig befintliga handlingar, skrifter och Protocoller, som angå Nya Pharmacopoéen, tillika med sielfwa projectet måtte med det snaraste till honom warda utlefwererade».

³ Collegii prot. 16 juni 1774 § 4. Förklaringen justerades 30 juni (§ 4).

satt underdånig påminnelse hos Kungl. Maj:t¹, erhöi man hos Kanslikollegium beskedet, att resolution till Fougts förmån fallit redan den 8 okt., varom Foug, som utlöst expeditionen, dock tydligen ej behagat underrätta Collegium². Foug uppkallades den 9 dec. i och för överläggning, fick beskedet att formatet skulle bli »stor Octav, eller i likhet med Wettenskaps Academiens Handlingar» samt att man önskade »sådan stil, som finnes i den nysz utkomna Edinburgensiska Pharmacopoën, hwilken nämde Secretare afwen berättade sig ungefärligen äga». Foug utfäste sig att påbörja tryckningen nästkommande vecka men förbehöll sig »att sedan början är skedd arbetet icke må hindras af bristande Manuscript, hwarom Collegium honom försäkrade, och» — tillägges det i protokollet — »kommer Materia Medica att nästa Onsdag [d: 14 dec.] till honom först utlämna[s]». ³ Vid samma tillfälle beslöt man att utan dröjsmål »börja med Pharmacopoéns sluteliga genom seende». Och vid eftermiddagssammanträdet den 12 dec. började granskningen av Materia medica, »wid hwilken Archiatern och Præses anförde åtskillige anmärkningar, hwilka till större delen blefwo antagne och i Manuscriptet införde» (prot. § 2). Och även den 15 dec. framlade Bäck ett förslag om eventuellt upptagande av några ämnen, varav ett »i anledning av Herr Storcks [väl A. von Störcks] stora eloger» och tre, »som nyaste Pharmacopoea Edinb. hafwer»; dessa ansågos emellertid samtliga onyttiga. Sedan det den 16 i samma månad befunnits att Foug vägrat mottaga enbart Materia medica-manuskriptet och förklarat sig ej ämna igångsätta tryckningen förrän han undfått hela manuskriptet, då arbetet däremot skulle »med det snaraste blifwa påbegynt och inom nyåret fulländadt», ansåg man sig kunna medhinna att låta ifrågavarande parti undergå en ytterligare granskning av Bergius, som påföljande dag kunde föreslå ett halvt dussin ändringar av värde.⁴

Vid samma tillfälle föredrogs det förslag till dedikation till konungen, som Bäck på Collegii begäran uppsatt och »hwaröfwer samtelige Ledamöterne yttrade sitt fulla nöje bifall» [sic!].⁵ Ävenså avgjordes (den 17 dec.) den bordlagda frågan om företalet, idet att de båda förslagen, Dalbergs och Schulzenheims, upplästes, »och yttrade Collegium så öfwer det ena som det andra sitt nöje, blifwandes det sednare antagit af den grund, att det samma innehöll en nått och kort berättelse om sielfwa Pharmacopoën» (§ 6). Men härjämte vidtog ytterligare en vidlyftig granskning av arbetet i dess helhet, som denna gång befinnes vara i detalj registrerad i Collegii protokoll — dock på ett mycket bristfälligt och vanställt sätt, idet att den som renskrivit dessa tydligen varit fullkomligt okunnig i latinska språket

¹ Ibid. 2 dec. § 10.² Ibid. 5 dec. § 2; 9 dec. § 1.³ Ibid. 9 dec. § 5.⁴ Ibid. 16 dec. § 6; 17 dec. § 3.⁵ Ibid. 17 dec. § 4.

Det är här till icke ringa del fråga om ändringar av formell natur, förbättringar av latinet av just den natur, som tidigare omnämnts av Schulzenheim.¹ Huruvida det hela till mera väsentlig del härrör från denne kan icke bestämt sägas — det kan möjligen vara fråga om bidrag från skilda håll: i ett enstaka fall omnämnas ett förslag av Bäck osv. Från Schulzenheim härrör däremot främst och uttryckligen en i nästföljande paragraf av samma protokoll upptagen svit av ändringar och tillägg till åtskillig del föranledd av en av S. företagen jämförelse av farmakopé-manuskriptet med senaste edition av Pharmacopoea Edinburgensis och sålunda i huvudsak rörande sig på det sakliga planet. Av protokollet framgår att man icke vid detta tillfälle medhunnit att genomgå hela hans material, men från sammankomsten den 20 dec. meddelas (§ 3): »Justerades af Professor von Schulzenheim några anmärkningar wid wisza Compositioner i Nya Pharmacopoén, hwilka biföllos.» Härefter tillägges i protokollet: »och fick Syndicus sluteiligen befallning att hela Manuscriptet till Secreteraren Fougth lämna».²

Det skulle snart visa sig att mellanhavandet med Fougth ej skulle förlopa utan slitningar. Den 27 jan. 1775 fann sig sålunda Collegium föranlåtet att uppkalla honom och ställa honom till ansvar för att han, som dock lovat prestera den nya farmakopén färdig vid nyårstiden, ännu ej igångsatt tryckningen och föreställa honom vilka olägenheter han därmed åsamkat Collegium. Något högdraget efter vad det vill synas förklarade Fougth sig med hänsyn till sina bemödanden förmoda, »at han ej skulle komma i Altercation med Collegio eller få afhöra några menacer», och meddelade, att han blivit bedragen av den stilgjutare, som skulle förfärdiga »de . . bestälte Initial-stylar, som härtil behöfwes». Det oaktat försäkrade han sig komma att »mitt i nästa wecka» avlämna första korrektur på *Materia medica* — en utfästelse som han dock icke höll — och sedan lämna ett ark i veckan tills tryckningen slutförts.³ Den 20 febr. (§ 2) anmäldes, att Fougth »twärt emot alt bruk, ej wille sända mer än ett Correctur till Collegium», varför man måste hota med anmälan till Kanslikollegium för att få två korrektur.⁴ Och först framemot mitten av juli månad (snarast omkr. den 10) har arbetet förelegat färdigtryckt: den 11 avlämnade Fougth personligen i Collegium medicum 35 exemplar och utlovade ytterligare 14 (prot. § 7:3).

¹ Här återkommer sålunda rättelsen av 'libræ unæ' till 'libræ uni'.

² Att detta manuskript var det enda fullständiga som förefanns framgår av en uppgift i Collegii protokoll för 7 jan. 1775 (§ 4), däri det uttalas att arbetet på medicinaltaxan ej kan upptagas förrän »några ark af *Materia Medica* blifwa hos Secreteraren Fougth aftryckta, emedan ej något Exemplar utom det, som är lemnat till bemälte Secreterare nu finnes i Collegii förwahr».

³ Prot. 27 jan. 1775, § 5.

⁴ Däremot synes Fougth onekligen ha varit i sin rätt, när han vägrade att på editionen sätta tryckåret 1774. Collegium hade önskat detta, och Fougth hade också lovat det, men när tryckningen drog om långt in på sommaren 1775, har han väl icke ansett sig kunna stå fast vid sin utfästelse. Schulzenheim anmälde den 26 juni 1775, att Fougth härvidlag vägrade, »ehuru hon

Sistnämnda dag beslöts vidare (§ 7), »At någre Deputerade af Collegio skulle med det första till Hans May^t, til hwilken den nya Pharmacopoeén [sic] är dedicerad, i underdånighet aflämna et exemplar häraf», och den 18 i samma månad betaltes bokbindareåldermannen Schneidlers räkning för inbindningen av detta överlämnade exemplar (§ 4).¹ Inbundna exemplar tillställdes vidare dem, som på ena eller andra sättet »hafft besvär med den nya Pharmacopéeen»²; bland dem märktes³ — utom Collegii ledamöter — givetvis LINNÉ, vidare J. G. WALLERIUS, TORBERN BERGMAN och JONAS SIDRÉN i Uppsala, CHR. WOLLIN, livmedikus och professor i Lund, samt SCHEELE.⁴ Och på Bäckes förslag utsändes ett cirkulärmeddelande till provincialmedici och apotekarna i riket om att Pharmacopoea Svecica, »som hädanefter bör tjena dem til regel och rättesnöre», nu utkommit av trycket.⁵ Och så gick verket omsider ut över allt landet och fann väg jämväl utanför dess gränser, som det förefaller allestädes mottaget med enstämmigt bifall⁶ — det var ju också ett resultat av decenniens mödor. Här skall endast erinras om det omdöme Linné avgav i sin tackskrivelse av 30 aug. 1775⁷: »Med mycken fågnad har af Mine Herrar jag undfått den snygga, rediga och på alt sätt städade nya Pharmacopœen, för hwilken jag har den ähran aflägga mycken tacksägelse och tillika gratulera Kongl. Collegium öfwer sitt mästerstycke.» Det var ju onekligen ett gott betyg av en fullt kompetent bedömare.

[O: farmakopén] förledit år blef honom lämnad til aftryckning» — man påminner sig här att det var den 20 december 1774 som syndicus fått befallning att lämna manuskriptet till Foug^t! »Til at hielpa denna omständighet», säger protokollet, »förestälte bemänte Professor, om icke på andra sidan hwaräst Imprimatur står [O: titelbladets versosida], kunde i det stället tryckas den 15de September 1774, som wore den dagen hwilken Collegium för sista gången hade Pharmacopoeén under skärskådande, hwilket bifölls.» Med denna onekligen något fördomsfria motivering ville han tydligen uppehålla fiktionen, att det här var fråga om 1774 års farmakopé, vilket sedermera också återkom i Schulzenheims uttalande 1817.

¹ Kostnaden utgjorde 12 dlr kmt.

² 18 sådana exemplar bundos hos bokbindaren Granbeck för ett pris av 5 dlr 16¹/₂ kmt pr styck (prot. 7 aug. 1775).

³ Jag tar här främst hänsyn till de personer, från vilka tackskrivelser under den närmast följande tiden ingingo till Collegium. Bergmans presentex. finnes nu i Uppsala univ.-bibliotek.

⁴ Den stundom förekommande uppgiften att Scheele skulle ha erhållit sitt presentexemplar först i samband med sin apotekarexamen 1777 (så B. HILDEBRAND i *Lychnos* 1936, s. 92) är oriktig, ty hans tack framfördes vid Collegii session den 18 sept. 1775 (§ 7) av Schulzenheim. (Att han i Collegii dedikation betecknas som »Reg. Acad. Scient. Membro» — jfr ZEKERT, *anf. arb.*, 3—7, s. 293 — är i sin ordning, ty han hade invalts den 4 febr. 1775.)

⁵ Prot. 17 juli 1775, § 8; 14 aug., § 3.

⁶ En del recensioner i danska och tyska publikationer ha förtecknats av J. NORDSTRÖM i *Lychnos*, 1942, s. 226, not 1 och 2. En tysk översättning 'Schwedische Pharmacie oder Apotheker-Buch' utkom i Leipzig 1776 och blev föremål för en skarp, kritisk granskning av C. W. SCHEELE (se Nordström *ibid.* s. 223 ff.).

⁷ Bref o. skrivelser I: D. I, s. 264; den anmälde i Collegium 11 sept. (prot. § 3).

Det återstår oss nu endast att med hänsyn till det spörsmål, som här särskilt intresserat oss, säga några ord om det resultat, vartill vår utredning kan anses ha lett beträffande de olika huvudpersonernas resp. insatser i farmakopé-arbetet.

Vad då först angår LINNÉ så får det väl snarast anses, att hans andel i detta verk är mindre betydande än man tidigare på sina håll antagit — att beteckna honom såsom Bäck's förnämste hjälpare¹ torde sålunda få sägas innebära en betydlig överdrift. Det är ju nämligen att märka, att Linnés direkta medverkan nära nog uteslutande inskränkt sig till partiet *Materia medica*, enkannerligen dess avsnitt *Vegetabilia*, som tydligen här liksom i hans egen publikation av 1749 främst låg *Princeps botanicorum* om hjärtat. Härmed är för ingen del sagt, att han helt saknade intresse för farmakopéns *præparata* och *composita* — det motsäges bl. a. direkt av hans brev till Bäck av 23 nov. 1773.² Och såvitt man kan se, hade han inga tankar i den outrerade riktning, som t. ex. J. G. Wallerius företrädde, när han i brev till Bäck av 20 febr. 1754³ yrkade på att farmakopén enbart borde uppta *simplicia* med utelämnande av »mixturer, decocter och andra *composita*». Men om Linné verkligen skulle fått tillfälle att — så som det tycks ha föresvävat honom som önskvärt — med *Collegium medicum* överlägga om dessa ämnen, därtill på ett sätt som influerat på ifrågavarande partis utformning, det är åtminstone icke för närvarande känt och i och för sig väl mindre sannolikt. Det bidrag åter, som han lämnade genom sitt *Materia medica*-förslag, var givetvis värdefullt, ehuru det, som man nu kunnat fastställa, ej ansågs kunna godtagas utan en överarbetning. Som arbetsprestation betraktat torde det ej ha kostat Linné alltför stor möda — på själva utskrivningen offrade han enligt egen utsago tvenne nätter. Däremot vore det helt visst oriktigt att underskatta den betydelse Linné haft för arbetet genom den diskussion han genom åren — brevledes och muntligen — förde med Bäck i hithörande ämnen.

Vad åter beträffar DAVID VON SCHULZENHEIMS insats så står det ju, som ovan redan framhållits, utom allt tvivel att han, särskilt under redigeringsarbetets senare faser, utfört ett viktigt och värdefullt verk. Synnerligen betydelsefull var sålunda bl. a. den grundliga och tydligen ytterligt välbehövliga granskning han i skilda repriser ägnade farmakopé-manuskriptet efter den behandling Nils Dalberg med god vilja och stort intresse men påtagligen med alldeles otillräcklig kompetens låtit detta undergå. Av värde var ävenså hans åtgärd att kollationera manuskriptet med den nya Edin-burgher-farmakopén. Men hur högt man än må vilja värdesätta dessa och

¹ Jfr t. ex. vad härom säges i kommentarierna till *Bref o. skrivelser* I: D. 1, s. 264.

² Jfr ovan s. 18 f.

³ Se HJELT, D. 3, s. 494 f. (med utdrag ur brevet som av Hjelt uppges vara skrivet 1759, vilket förefaller osannolikt).

andra insatser från Schulzenheims sida, så måste man dock fastslå, att de för ingen del ställa det arbete ABRAHAM BÄCK utfört i skuggan. Och det framstår som skäligen gåtfullt hur Schulzenheim, låt vara mer än 40 år senare, kunnat framställa sin andel i arbetet på sätt som skett. Ty när han i juni 1774 ingrep i arbetet på ett mera avgörande sätt, så innebar ju detta enligt hans egen utsago¹, att det var resultaten av ett *granskningsarbete* han framlade — en granskning fotad på samarbete med vissa namngivna personer — men om något nytt av honom utarbetat manuskript är här alldeles icke tal. Gången av det hela tycks ha varit den, att de ändringar, som godtagits av Collegium, successive införts i det manuskript som förelegat. Och med hänsyn till den granskning, som Schulzenheim senare fullföljer ända fram till den dag, då manuskriptet i dess helhet överlämnas till tryckning (20 dec. 1774)², ges det ej heller någon möjlighet att han i arbetets elfte timme skulle ha kunnat utarbeta något enhetligt tryckmanuskript.³ Detta till trots har han ju 1817 framställt saken så, att han »ensam, ifrån Titelbladet till sista sidan af Tabula quantitatis i pennan fattat» denna farmakopé. Nu får man nog göra honom den rättvisan, att han med detta använda uttryck icke kan ha avsett att framställa sig såsom verkets författare — han måste ju alltför väl ha vetat, hur arbetet överhuvud kommit till och bl. a. hurusom Materia medica-partiet var baserat på Linnés förslag, som bearbetats av andra, hurusom Bäck — bortsett från det första förslaget — bl. a. bevisligen författat dedikationen till konungen och formulerat de Canones, som insatts omedelbart efter förordet osv. Går man till originalskrivelsen, så finner man också omedelbart, att det hela ställes i en åtskilligt annan dager, ity att det tydliga i första hand rör sig om den språkliga utformningen. Situationen befinnes nämligen vara den, att Medicinska fakulteten hos Sundhetskollegium i november 1817 anmält missnöje med den då nyligen utgivna 5:e editionen av farmakopén bl. a. på den grund, att det bidrag fakulteten på sin tid enligt anmodan lämnat till detta arbete⁴ enligt fakultetens mening lämnats utan avseende, m. m. I sin egenskap av kollegiets ordförande söker Schulzenheim bemöta de framställda anmärkningarna i en som det förefaller halvofficiell skrivelse till dekanus. Det torde få sägas att detta sker på ett särskilt i vissa punkter mycket skickligt sätt.⁵ Då fakulteten bl. a. förklarar, att den icke

¹ Se ovan s. 23.² Se ovan s. 28.

³ En annan sak är det ju — vilket torde förtjäna understrykas — att DALBERG tydligen på ett långt framskridet stadium funnit sig böra undertrycka sin ursprungliga utredigering, som blivit så illa åtgången, och ersatt den med en ny utskrift. Att så skett utsäges ju direkt av Schulzenheim i hans yttrande den 12 dec., däri Dalberg ju också klandras för de ändringar han »sjelfmyndigt» tillåtit sig göra. Och det får nog anses att det är mot dessa och mot den nya utskriften överhuvud som kritiken den 17 dec. (möjligen även den 20) till åtskillig del riktar sig.

⁴ Det gällde huvudsakligen simplicia och tycks ha avlämnats redan 1810.

⁵ Schulzenheim kunde härvid stödja sig på särskilda yttranden, som i Sundhetskollegiet avgivits av professorerna O. SWARTZ och J. J. BERZELIUS.

ansåge editionen »vara författad och utgifven med all den granskning, som vederbordt», framhåller Schulzenheim de svårigheter, som mött vid tryckning och korrekturläsning på grund av tryckeriets avsaknad av latinkunnig personal. Och vad själva språkformen beträffar förklarar han: »Om någon olikhet i styl och latinitet vid denna Pharmacopée förefallit, vore det ej underligt, då flere Författare däruti del hafva.» Och det är just när han i motsättning härtill ställer den första farmakopén, som hans redogörelse för dess tillkomst fått den omdiskuterade formuleringen. Alltså: anmärkningen för bristande enhetlighet ifråga om den latinska språkformen vill han parera med påpekandet att, om de tidigare editionerna¹ i detta hänseende vore den nya utgåvan överlägsna, så tillkom förtjänsten härav ingen annan än honom, David von Schulzenheim själv. Det var onekligen en effektiv invändning, men det får väl sägas att när Schulzenheim utspelade denna trumf, så drog han nog en högre valör än situationen påfordrade. Hade han åtnöjt sig med ett framhållande av att han underkastat manuskriptet till den första farmakopén en så grundlig överarbetning även i språkligt hänseende, att förtjänsten av språkformens enhetliga prägel väsentligen tillkomme honom, så hade detta väl haft fog för sig. Men påståendet att han »i pennan fattat» farmakopén i dess helhet, vilket måste betyda åtminstone en *utredigering*, stämmer, såsom vi sett, *icke* med händelseförloppet. Härtill kommer att Schulzenheim genom att i detta sammanhang indraga sitt samarbete med Gahn, Schulzen och Scheele — vilket ju för ingen del gällde det formella — kommit att, helt visst ofrivilligt, ge sina ord en långt vidare innebörd och sig själv skenet av att i allt väsentligt ha åstadkommit detta verk. Genom sin ohållbara formulering har hans uttalande — framför allt lösryckt ur sitt sammanhang — kommit att ge ett fullkomligt skevt intryck; icke minst gäller detta om Bäckes andel i farmakopéns tillkomst.

Ifråga om BÄCKES insatser torde vi här kunna fatta oss kort — de framstå ju tydligt nog på snart sagt varje blad av den här givna framställningen. Som det viktigaste momentet däri och för hela företaget av en avgörande betydelse har man väl utan fråga att uppfatta det faktum, att Bäck, när det av honom organiserade försöket att genom ett kollegialt samarbete av Collegii ledamöter få fram ett första koncept visat sig ej leda till avsett resultat, själv påtog sig uppgiften att utarbeta ett förslag och, trots att han förmodligen i denna korporation var den mest betungade,

¹ Han nämner i fortsättningen även den 2:dra editionen (1779): »Uti Editio altera har jag ock haft mycken del; och jag menar, at uti dessa Pharmacopéer Språk och Forme mycket öfverensstämma.» Detta bestyrker ju ytterligare att det här i första hand är fråga om språkformen, och detsamma gäller om följande passus: »Om ock vid Latiniteten, tryckfel oberäknade, någon annmärkning göras skulle, så blefve ödet ej värre, än som händt Londonska Collegium för dess, år 1809, sist utgifna nitida Pharmacopée.»

omsider också lyckades prestera ett sådant. Det är icke sagt att detta, ehuru det var grundat på hans rika erfarenhet, hans omfattande beläsenhet och kringsyn inom facket, ävensom på en för ändamålet bedriven experimentell verksamhet, var något mästerverk, och det var måhända ej så mycket därav, som kvarstod oförändrat, när de många och ingående granskningarna omsider slutförts, men om så var fallet, hade detta föga att betyda. Det avgörande var att hans förslag utgjorde den nödvändiga förutsättningen för att ett revisionsarbete skulle kunna igångsättas och för att därmed Collegii övriga ledamöter med sina — helt visst åtskilligt varierande — fonder av sakkunskap på dessa områden skulle kunna förmås till aktiv medverkan. Bäck's arbete blev sålunda utan all gensägelse den grundval, på vilken verket så småningom byggdes upp. Och det torde få erkännas att Bäck gjorde sitt bästa för att hålla granskningsarbetet i gång och få det att skrida framåt i görlig mån — vi ha sett honom därvid tidvis fungera såsom både föredragande och protokollsförare. Och trots att arbetet visade sig synnerligen tidskrävande och drog ut år efter år, visste han att ända in i det sista bevara ett levande intresse för detsamma och alla dess detaljer. Och fram till slutförandet låg ledningen obetingat i hans händer. Att dessa fakta ej låta sig förena med Schulzenheims utsago, att »den vördnadsvärde Collegii Medici Præses, Archiatern Bäck blott därvid» — alltså vid det av Schulzenheim ensam i pennan fattade verket — »gjort några anmärkningar» är ju utan vidare uppenbart. Och lika tydligt är att det icke kan anses som något överord, ej heller innebär någon orättvis underskattning av andra personers insatser, om man gör gällande, att ifråga om Pharmacopoea Svecica av år 1775 tillkommer förtjänsten i första hand ABRAHAM BÄCK. Känt är ju också att hans intresse för arbetet ej slocknade med färdigställandet av denna editio princeps — det räckte även till för de tre nya upplagor, som utkommo under hans livstid (1779, 1784 och 1790) och i vilka hans medverkan, särskilt ifråga om 2:a och 3:dje editionerna, betygas av flera vittnesbörd, bl. a. av hans egna med talrika anteckningar och tillägg försedda arbetsexemplar (nu i Ihre-samlingen i Uppsala voll. 274—277). Han har alltså ovedersägligen sin givna andel i förtjänsten av att situationen i här berörda avseende, när Odhelius ristade hans minnesruna, kunde tecknas sålunda: »Vår pharmacopoe, som på snart 100 år ej var blefven granskad, är på de sednaste 20 år 4 gånger genomsedd och i vetenskapens ljus så förbättrad, at hon täflar om företräde med alla andra i hela världen.»

Tillägg i korrekturet. Sedan förestående framställning redan uppsatts för trycket, har jag kommit att uppmärksamma ett i Karolinska institutets bibliotek (ms. 27) förefintligt brev från LINNÉ till BÄCK, som var okänt, när korrespondensen dem emellan 1910—11 publicerades i *Bref och skrivelser*, Afd. I: D. 4—5; brevet överlämnades nämligen först år 1935 till nämnda bibliotek av professor C. G. SANTESSON, som anträffat det bland professorn frih.

G. VON DÜBENS papper. Det är skrivet från Uppsala den 10 nov. 1761 och äger i mer än ett avseende intresse för frågan om Linnés befattnings med farmakopén. Sålunda ger Linné redan här — liksom i det en vecka senare skrivna brev, som återopas här ovan (s. 11) — uttryck åt sin uppfattning, att man i farmakopéns uppställning borde hålla åtskiljs naturens tre riken. Det heter nämligen härom: »Tycker intet M. k. Br. att det woro wackrast tydeligast ordenteligast och redigast, att hafwa hwarit rike för sig; sc. vegetabilier Animalia Lapides, där på alla præparata, antingen de af Apothecaren göras eller icke, sist composita.» Och längre fram i brevet tillägger han: »Men jag wet ej hwarföre jag ej kan tola mineralia och animalia blandade med växterne, och föga bättre skulle de passa i Apothequet.»

Linné går vidare in på frågan om utsättandet av namnen på de växter, av vilka läkemedlen äro hämtade, och vill här sällsamt nog göra gällande, att hans eget namn icke borde anges — han menar väl initialen L. efter växtnamnet — utan att man borde välja enbart Bauhini namn; Bäck hade förmodligen föreslagit, att både Bauhini och Linnés namn skulle utsättas. »Om M. Br. namnar nomina trivialia», skriver Linné, »bör m. Br. ej namna mig; det säger sig sielf. Men absolut bör genus och nomen triviale stå för Bauh.[?] namn; har M. Br. nogonsin sedt Tourneforts namn som genericum, stå åter något annat namn, då genus warit adopterat och welat indigiteras. ingen cognitio vera botanica gifwes utan genus; aldrig kan species tracteras för än genus. sed mihi perinde erit.»

Brevet innehåller också följande passus: »När jag får alt kan jag bäst se hwilket fattas, då jag ock borde hafwa det forsta, som återstältes». Jag förmodar att detta får tolkas så, att Bäck själv gjort något påbörjat utkast till avsnittet Materia medica, som han underställt Linné; detta har av allt att döma föranlett en del principiella resonemang, varav vi skymtat något här, men förmodligen på grund av sin helt preliminära natur har detta koncept väl återställts av Linné och den närmare granskningen uppskjutits till en tidpunkt, då förslaget erhållit en mera definitiv form. Men det är att märka att Linné få dagar därefter tydligen är parat att själv utarbota partiet ifråga, vilket man väl har anledning att sätta i samband med hans iver att få den tydliga ytterligt angelägna kommissionen till statssekreteraren von Düben (angående adelskapet) uträttad.

Det är således här i det tidigare förbisedda brevet icke fråga om någon ny insats från Linnés sida, men det är dock ett nytt bevis på hans intresse för farmakopéarbetet. Att varken han själv eller Bäck hos dem som till sist beslöto i saken lyckades vinna beaktande för de meningar Linné givit till känna i detta brev har ju redan omtalats i det föregående. Och ifråga om initialen L har han tydligen själv givit efter för Bäckes föreställningar — den utsättes nämligen regelbundet i hans eget manuskript, som också upptar Bauhini växtnamn (med tillägget C. B.), vare sig de sammanfalla med hans eget eller ej.

J. C. FABRICIUS AS AN EVOLUTIONIST

BY

P. HELVEG JESPERSEN

(COPENHAGEN.)

IN OUR DAYS THE THEORY OF EVOLUTION FORMS THE BASIS of the scientific work of all biologists, and such quotations which might favour this theory are regarded with great reverence if they were written prior to 1859, the year of the appearance of the *Origin of Species*. There is, however, good reason to meet with scepticism the alleged "predecessors" who "ingeniously" have anticipated the views of later times, in particular because the "predarwinistic" quotations are often cited out of the context in which they were written. Treated in that way many quotations will appear to be extremely "original" and "prophetic" — without being so if seen against the background of the contemporaneous literature.

In a number of papers (1922, 1932 and 1935) Dr. K. L. HENRIKSEN has set forth J. C. FABRICIUS's evolutionary views, having even indicated that he was possibly to be looked upon as the founder of Lamarckism (1922, p. 95, 1932, p. 80). Henriksen is not only of the opinion that Fabricius has anticipated LAMARCK's views, but also that he has written things which "might very well have been printed literally in DARWIN's work on selection in relation to sex" (1932, p. 80). In the present paper the writer will try to demonstrate that Henriksen's judgment of Fabricius is incorrect.

LIFE.

Johan Christian Fabricius was born in 1745 at Tønder. In 1762 he came to Copenhagen where he matriculated. The same year he went to Uppsala, and here he studied during the next two years under Linnæus's guidance. In his autobiography he writes that "this was the most important period of my life, in which the foundation of my "future destiny appears to have been laid", as well as the bias of my mind" (1805, p. ii). Fabricius mentions with enthusiasm and gratitude in many other places in his works his happy years of apprenticeship with Linnæus. The next five years he travelled in Europe to qualify himself for a professorship. From 1770 to

Fabricius.

(From Henriksen 1922 and Schuster.)

1775 he was professor of economics at the university of Copenhagen, and from 1775 until his death in 1808 he was professor of natural history, economics and cameralistic science at the university of Kiel. All through his life he travelled much. At Kiel he mostly stayed only in winter. Most of the time he lived in Paris.

Kiel was at that time subjected to the Danish King, but today it is a German town; this circumstance no doubt made certain German entomologists claim him as one of the heroes of German science as GOSCH writes (1873, p. 499) regarding BURMEISTER's mention of Fabricius. In 1941 Deutsche Entomologische Gesellschaft of Berlin instituted a "Medaille zum Gedächtnis des grossen deutschen Entomologen Johann Christian Fabricius"

(according to BRYK 1945, p. 55). According to the law in force at that time Fabricius was, however, a Danish subject, and in 1776 when we got the first actual law of denizenship Fabricius became a Danish denizen. But the decisive fact is that he let himself matriculate as "Danus" at Uppsala, and it appears clearly from his works that he felt himself as a Dane, cf. Bryk 1945 p. 56.

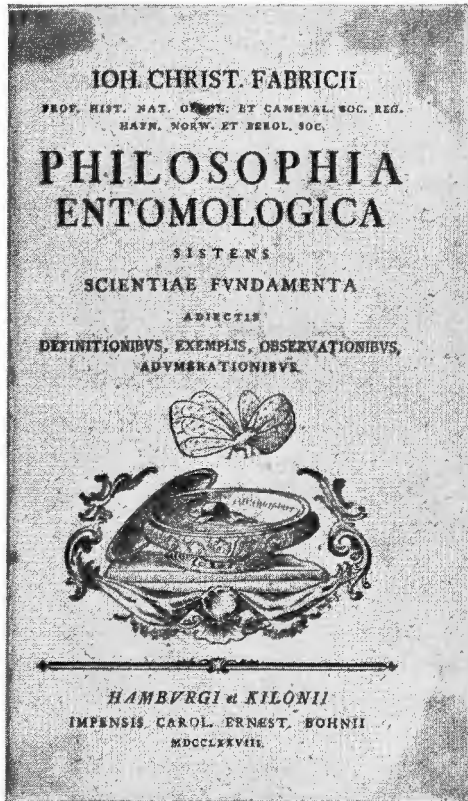
THE SYSTEMATIST.

In 1775 appeared Fabricius's first zoological work, *Systema entomologiae*, which became of fundamental importance to entomology. In his autobiography he wrote himself: "Entomology was at that period in its infancy. We had then only the Systema of Linnæus, whose classification, derived from the wings of insects, was not the most natural, and his species were very imperfectly defined... In my System I made use of the organs of manducation as marks of distinction for my classes and species, and in spite of all its faults... my classes were far more natural, my species were more numerous and more ably defined, and the number of described genera considerably greater... It soon obtained approbation... and the greater part of the entomologists of Europe followed my system" (1805, p. ix).

Besides *Systema entomologiae* he wrote a long series of other entomological works in which he amplified his system and described a great number of species new to science. The theoretical principles occasioned by his systematic studies he collected in *Philosophia entomologica* which appeared in 1778 and which he intended to be a parallel to Linnæus's *Philosophia botanica* (1751) with which it completely agrees both as regards title, aim, plan and preparation. It was his intention with this book to transfer to entomology the common rules contained in *Philosophia botanica* for study, investigations, nomenclature, description and classification. Henriksen calls *Philosophia entomologica* "probably the most important work of entomology published in Denmark" (1932, p. 78).

As a link in his systematic work Linnæus had created an insect system which, like his sexual system for the plants, was an artificial system, i. e. only based on a single character and with the purpose of putting order into the rich variety of forms. But the final aim for Linnæus was to establish a natural system, i. e., according to views of that time, a system based on the characters of all the animals (or plants) in question, *ex habitu*, as it was said. The purpose of a natural system was to reflect Nature itself (or to show the design of creation of God). What Linnæus obtained in this direction were, as will be known, only fragments.

Also to Fabricius, who during his stay at Uppsala had heard the lectures on the natural system which Linnæus held twice in his life (SCHUSTER

Title-page of *Philosophia entomologica* by
 J. C. Fabricius.

1928, p. CV), the aim was the natural system. He criticized Linnæus's wing system. For if Linnæus would try to maintain the natural groups he had to unite e. g. the two-winged scale insects and the four-winged plant-lice in the group *Hemiptera*. Likewise with the wingless *Mutilla* which "die Natur" unites with bees and ants, but which a system, based on the wings, separates (Fabricius 1781 a, p. 103). This shows the insufficiency of the Linnæan wing system, since it often tears asunder the natural groups (Fabricius 1781 a, p. 104).

He chose himself to establish an insect system on the structure of the mouth parts. As it is based on this only character it is an artificial system, but it nevertheless approaches the natural system. In contrast to Linnæus's system it retains the natural genera. "Selbst die Kennzeichen von den Theilen des Mundes müssen nothwendig hiezu beytragen. Von der Struktur

des Mundes können wir mit Zuverlässigkeit auf ihre Nahrung schliessen, und von dieser hängt hauptsächlich ihre ganze Einrichtung, ihre ganze Haushaltung ab" (Fabricius 1781 a, p. 110). As pointed out by Gosch (1873, p. 469) Fabricius has touched upon the view which was clearly expressed in CUVIER's principle of correlation. It was on the strength of the correlation that Fabricius believed that his artificial system contributed "zur natürlichen Ordnung der Geschlechter" (1781 a, p. 111).

There can be no doubt that Fabricius got the idea of his system from Linnæus, who in his 2nd edition of *Systema naturae*, according to Gosch (1873, p. 461), had written that the insect system ought to be built up on the basis of the structure of the mouth parts (which Linnæus naturally could not manage himself). Linnæus no doubt told his pupils this verbally, and Fabricius thus probably heard it from Linnæus during his stay at Uppsala. According to his own statement (Fabricius 1781 a, p. 108) he formed the basis of his insect system as early as 1763 and 1764 when he was at

Car. Linnæus

(From Tullberg: Linnéporträtt 1907.)

Uppsala, whereby he, as Gosch writes (in translation) “finishes, as far as the entomology was concerned, the Linnæan zoology, not literally, . . . but by focussing the leading systematic principles and amplify them as far as possible” (p. 495), whereby he “shows himself as Linnæus’s worthy pupil and associate since he completely understood both what Linnæus said explicitly and what he merely indicated” (p. 462).

THE AGE OF ENLIGHTENMENT.

Fabricius's main contribution decidedly falls within the systematic zoology, but although he himself considered the classification as indispensable "um der Wissenschaft Gewissheit und Festigkeit zu geben" (1804, p. 138) he did not, however, regard it as the aim of science. "Indessen enthält das System freilich nicht die Wissenschaft, es ist nur das A. B. C. derselben, und so wie wir den nicht für einen Gelehrten halten, der lesen kann, so erkennen wir auch den nicht für einen Naturforscher, der nichts weiter von der Natur kennt, als das System... Nicht in den Kennzeichen und Namen der natürlichen Körper besteht die Wissenschaft, sondern in der Kenntnis der verschiedenen Eigenschaften derselben, in dem ganzen Laufe ihres Daseyns von ihrer ersten Entstehung bis zu ihrer gänzlichen Zerstörung" (l. c.).

In a paper (1778a) and in a couple of books (1781b and 1804) he has summarized his views on the general natural history. Fabricius was as a systematist a true pupil of Linnæus, but he was influenced by Linnæus also in his views on general natural history which will appear from the following. Fabricius's views and their formulation should, however, be regarded against a broader background than Linnæus, i. e. the *Age of Enlightenment*¹, which has also influenced Linnæus (cf. ELIS MALMESTRÖM 1930).

The 18th century, especially its second half, is called the Age of Enlightenment. It is characteristic of that period that a worldly general education is developed outside the circle of the learned. Science is popularized according to the requirements of the great intellectual middle classes. The ideal of education is not the pious and learned man of the 17th century, but the "educated" man, the gentleman, who is skilled in observations and conclusions, he who, by travels and education, has acquired good manners, who is familiar with politics, economics, modern languages. Many of the best men of Denmark in that period made themselves familiar with intellectual life abroad through studying in other lands.

The 18th century has also been called the *Age of Reason*, since everything was subjected to a rational judgment. Towards the end of the century the same struggle between reason and revelation was carried on in Denmark as in all Europe. Conditions in Denmark are a reflection of those in the chief centres of European civilization in this period, notably Germany. It became one of the tasks of the Danish enlightenment movement to harmonize religion and science, belief and reason. The attempt to reconcile reason and revelation which the German philosopher CHR. WOLFF had made in

¹ The following account of the Age of Enlightenment has been taken from a number of sources (LINVALD 1928, TH. A. MÜLLER 1928 and 1929 and JEAN ANKER 1943).

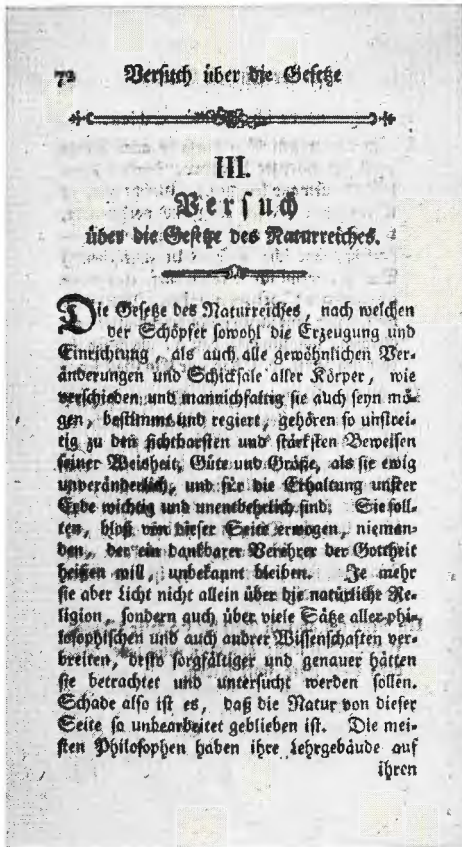
accordance with LEIBNIZ had been accepted here in Denmark about 1765: The prodigies were explained in accordance with reason, and the pessimistic view on life of Christianity was adapted to the optimistic views on life of the Age of Enlightenment. Through reason man was led to recognize the existence of God and the natural religion (which is independent of all revelation), since the reasonable organization of the world, especially that of the living beings, was regarded as evidence of the Creator. Wolff expressed it as follows: "So sind alle Creaturen . . . Spiegel der göttlichen Vollkommenheiten, und kann man von der Creatur, wenn man sie betrachtet, jederzeit zu Gott hinaufsteigen, das ist, von dem was man bey ihr findet, Anlass nehmen, an Gottes Vollkommenheiten zu gedencken, die dadurch als durch Proben befestiget und erläutert werden". (After Anker 1943, p. 110.) This so-called teleological evidence of God is found in many of the naturalists of that time (also in Linnæus), who in their works unite science and religious conception.

Fabricius whose activity falls in the second half of the 18th century is a typical representative of the education of the Age of Enlightenment. During numerous travels abroad he had cultivated his far-reaching interests, which extended far beyond natural history, and as a professor he had given lectures on natural history to the educated public at Kiel. His papers on this subject are popular and easy to understand. Also the philosophy and views on life of the Age of Enlightenment are reflected in his works. His views are distinctly influenced by the philosophy of Leibniz and Wolff and they are filled with optimism.

VERSUCH ÜBER DIE GESETZE DES NATURREICHES, 1778.

This is the title of a paper which Fabricius wrote to J. A. CRAMER's periodical *Beyträge zur Beförderung theologischer und andrer wichtigen Kenntnisse von Kielischen und auswärtigen Gelehrten*. Fabricius's contribution is the attempt of a naturalist to compare nature with the doctrines of natural religion and revelation. "Alle drey müssen nothwendig mit einander übereinstimmen; alle drey müssen bei einer solchen Vergleichung gewinnen" (p. 73). His principal view is that which appears again in the works from 1781 b and 1804, viz. the teleological evidence of God of the Age of Enlightenment: "Die Gesetze des Naturreiches, nach welchen der Schöpfer sowohl die Erzeugung und Einrichtung, als auch alle gewöhnlichen Veränderungen und Schicksale aller Körper . . . , bestimmt und regiert, gehören so unstreitig zu den sichtbarsten und stärksten Beweisen seiner Weisheit, Güte und Grösse" (p. 72).

These rules apply to four conditions, namely "auf die Erhaltung, damit die Art nicht untergehe; auf die Vermehrung, damit es der Natur nicht

First page of Fabricius's paper in Cramer's *Beyträge* (1778).

an Arbeitern fehle; auf die Arbeiten selbst, damit die Geschäfte der Natur ordentlich betrieben werden; und endlich auf den Untergang eines jeden Einzelnen der Arten, damit der Schauplatz der Natur beständig neu, munter und glänzend seyn möge" (p. 76 f.). In this disposition we recognize Linnæus's *propagatio*, *conservatio* and *destructio* from his *Oeconomia Naturæ* eller *Skaparens allvisa inrättning på vår jord, iakttagen vid de skapade tingens betraktande i de Tre Naturens Riken, till deras fortplantning, vidmagthållande och undergång* (1750).

Propagation has been provided for by the Creator by giving all living beings "eine unwiderstehliche Neigung gegen das andere Geschlecht" (p. 98). "Es war aber nicht genug, für die Vermehrung der Arten zu sorgen, sondern der weise Schöpfer sahe auch zugleich auf die Erhaltung der Stärke, der Munterkeit einer jeden Art. Wir finden daher auch, dass der Körper

zur Zeit der Begattung in seiner grössten Stärke ist, so wie sie auch bey den mehresten im Frühjahr einfällt, wenn die ganze Natur am wirksamsten ist. Alsdenn ... schmücken sich die Männchen unter den Thieren mit dem stolzen Geweihe, oder den prächtigen, glänzenden Federn, welche sie bald nachher wieder ablegen. Alsdenn bemühen sie sich durch Singen, durch Spiele und selbst durch Streiten ihre Munterkeit und Stärke zu zeigen. Das Weibchen zieht auch allemal den grössten und stärksten in ihrem Gefolge den übrigen vor, um dadurch die Grösse und Stärke der Art zu erhalten" (p. 99 f.). It is in this description that Henriksen is of the opinion that Fabricius has anticipated DARWIN's thought on sexual selection (1922, p. 95; 1932, p. 80; 1935, p. 532). In this connection a passage could be mentioned in which Fabricius speaks about "diesen allgemeinen Streit aller gegen alle" (p. 112), maintaining with the same right that Fabricius here has anticipated Darwin's general selection theory. But these assertions are due to some misunderstandings.

In the first place, neither the thought of sexual selection nor the thought of the universal competition is original in Fabricius, but is generally met with in the works of the Age of Enlightenment dealing with natural history as well as with philosophy. Before Fabricius published his paper in 1778 both views had been advanced e.g. by Linnæus (cf. LÖNNBERG 1907, p. 41), from whom Fabricius most probably got them. BUFFON also, in the sixth volume of *Histoire naturelle* (1756) draws the attention to the struggle for life (PACKARD 1901, p. 207).

Secondly, the significance of the theory of selection of Darwin (including the theory of sexual selection) is that it tries to explain the changes which take place in the world of the living beings. On the other hand, it is the task of Fabricius (and his contemporaries) to explain the balance of nature, "die Erhaltung": the sexual selection is to maintain the size and strength of the species, and the significance of the universal competition he describes as follows: "Es war nicht genug, für die Vermehrung der Geschöpfe zu sorgen, sondern es durfte auch keine sich gar zu häufig vermehren, und dadurch andere gänzlich verdrängen und ausschliessen. Der Erdball war für alle gleich bestimmt; ... Eins muss beständig das andere im Zaume halten. Eins zerstört das andere, leidet wieder von andern, und durch diesen allgemeinen Streit aller gegen alle entsteht endlich diese Proportion aller Arten gegen einander, welche zu der Erhaltung des Ganzen so unumgänglich nothwendig war" (p. 112 f.).

Here is the great difference between the views of the 18th century and those of Darwin on the struggle in nature, a difference which also expresses the aspect of the world of two ages, the static aspect of the 18th century, and the dynamic aspect of the 19th century.

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE ALLGEMEINEN EINRICHTUNGEN IN DER NATUR, 1781.

This book is an elaboration of the views which Fabricius had advanced in his paper published in Cramer's *Beyträge*. The aim has been the same: to show the benevolence, wisdom and power of the Creator. But the book contains an essential view which was not found in the paper from 1778, and which has brought Fabricius's name among the so-called pre-darwinists. It is the theory of evolution. In *Philosophia entomologica* (1778) he had written the paragraph: "*Species tot numeramus, quot diversae formae constantes existunt hodie*" (p. 79). The corresponding paragraph in Linnæus's *Philosophia botanica* read: "*Species tot numeramus, quot diversae formae in principio sunt creatae*" (p. 99). Fabricius's *hodie* was by Henriksen (1922, p. 94) conceived as a conscious contrast to Linnæus's *ab initio*, being interpreted by him as if Fabricius as early as 1778 had indicated the

problem of evolution: that the number of species has not been constant from time immemorial. Henriksen is, however, no doubt wrong in interpreting Fabricius's *hodie* in this way. Linnæus also uses this word in *Philosophia botanica*. Immediately after the paragraph quoted above on the constancy of species Linnæus adds from his *Classes Plantarum*: "*Species tot sunt, quot diversas formas ab initio produxit Infinitum Ens ... Ergo species tot sunt, quot diversæ formæ s. structuræ hodie[r]num occurrunt*". It is not until in *Betrachtungen* that the view on evolution is advanced. Fabricius's views which are of interest in this connection may be collected in four points, and, point by point, their dependence on the views of that time can be proved.

1. In the chapter "Schöpfung" which deals with the creation of the earth and the organisms Fabricius writes: "Alle Begebenheiten in der Natur geschehen langsam, nach und nach, aber unaufhaltbar. Niemalen wirkt die Natur gewaltsam, nichts geschwinde oder übereilt" (p. 14), and: "Auf eben diese langsame Art sehen wir ganze Stücke neuen Erdreichs auf unserer westlichen Küste sich ansetzen, die sich jährlich vergrössern, bis wir sie unter dem Namen der Marschländer einteichen und nutzen ... Diese Langsamkeit und allmälige Entwicklung macht den Unterschied zwischen einer Naturbegebenheit und einem Wunder aus" (p. 16 f.). This is evolutionary geology (which as will be known first became prevalent with LYELL), but the view is not original in Fabricius, Linnæus had also had that thought previously. In the travel books, which Linnæus wrote in the seventeen-forties, it is realized several times how his geological observations carried him beyond his original conception of the creation of the world, so that the seventeen-forties can be reckoned to be the years when the evolutionary geological conception became prevalent in Sweden (HAGBERG 1939, p. 251, see also NATHORST 1907, p. 4).

2. Just as Lyell's geology became important to Darwin's views on evolution, the view on the evolutionary geology became significant in Fabricius's description of the earth and its organisms; Fabricius believed the first beginning of the world, the first germ, to be created by a prodigy, but after that time a slow and gradual development has taken place, and he writes in the same way about the organisms: "Der erste Keim der organisirten Körper aber ist gleichfalls zuverlässig erschaffen, kann niemalen von sich selbst durch die Vermoderung, wie die Alten geglaubt, entstanden seyn; allein die Anzahl derselben ist im Anfange nur klein gewesen. Allmählig haben sie durch die verschiedene Nahrung, durch den verschiedenen Himmelstrich, durch andere zufällige Umstände, vielleicht auch durch die verschiedene Vermischung unter sich, Abänderungen gebildet, die nach und nach Arten geworden, wodurch zuletzt die unendliche Menge der verschiedenen Thiere und Pflanzen entstanden, die wir itzt finden, und die noch beständig vergrössert wird" (p. 78).

Fabricius here, quite clearly, advances the view that the species are not constant, and that new species may arise from those already existing, which is the core of the doctrine of evolution. But there was nothing new in this. Fabricius might have read the same in the literature of his time.

When Linnæus's view on the specific problem is discussed his dogma of creation from *Philosophia botanica* is nearly always mentioned. It is, however, very doubtful if this dogma agrees with his later views. Numerous remarks from Linnæus's later works show that he believed in a change of the species and that he conceived that one species may descend from another, and that the causes of these changes were due partly to climate and locality, and partly to hybridization (SCHMIDT 1918, p. 464). The same conception of Linnæus is pointed out by RAMSBOTTOM (1938). If Linnæus is to be fairly judged in this matter, it will be most reasonable and certainly most correct, as emphasized by Hagberg (1939, p. 257), to say that Linnæus never succeeded in fixing his new species conception. But the old conception on which *Systema naturae* was based had been completely and for ever abandoned. At last he also in the foreword to the 1766 edition of *Systema naturae* removed the statement, to the effect that no new species arise, and crossed out *Natura non facit saltus* in his own copy of *Philosophia botanica* (Ramsbottom 1938, p. 217).

There is reason to believe that Linnæus in his lectures and in conversations with his pupils has touched upon the species problem. Under that form he has no doubt expressed himself less cautiously than in his works, having discussed more thoroughly that which he only indicated in his papers. Linnæus evidently felt no inclination to embark on a fight with the Church. In this connection a few little known lines in Fabricius's report on Linnæus's life may be adduced: "Unter seinen (i. e. Linnæus's) Handschriften müssen sich noch eine grosse Menge gefunden haben, insonderheit wünschte ich die, welche die allgemeine Einrichtung der Natur betreffen, zu sehen. Er muss wichtige Beobachtungen in diesem Fache gesammelt haben . . . Er wagte indessen nicht, wie er mich selbst versichert, sie bei seinem Leben bekannt zu machen, weil er die gar zu grosse Heftigkeit der Schwedischen Theologen fürchtete" (1780).

It seems to me most probable that Fabricius from his stay at Uppsala brought with him the ideas on the species problem which he elaborated in his *Betrachtungen*, in the same way as he got from Linnæus the idea of an insect system based on the structure of the mouth parts and, later on, amplified this system. This view on the evolutionary thoughts of Fabricius deviates greatly from that which Henriksen advocated, viz. that Linnæus maintained the constancy of the species and Fabricius the opposite.

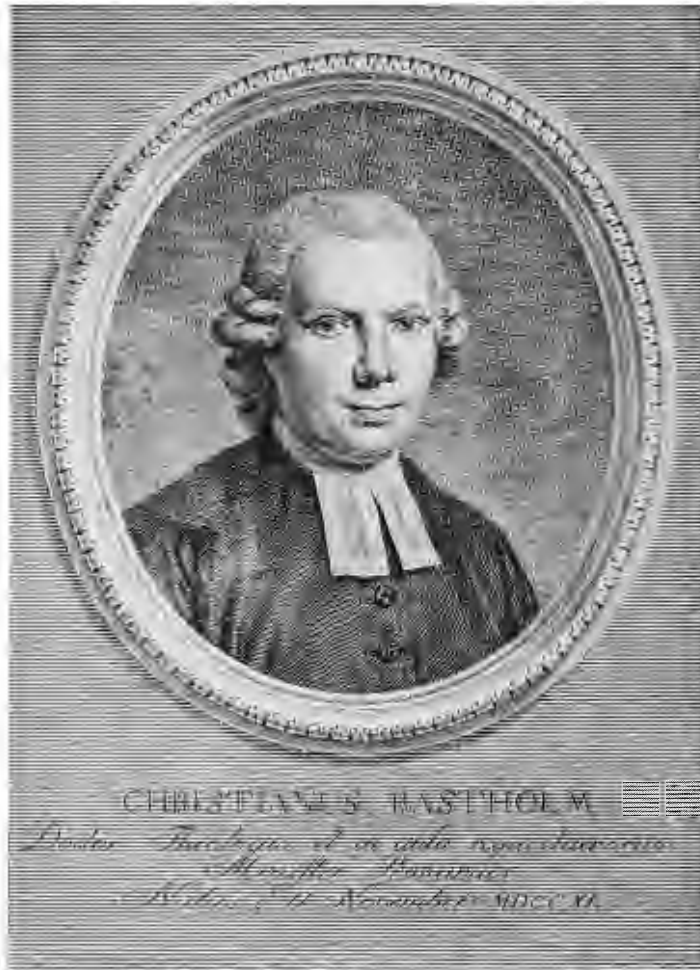
That Fabricius is under the influence of Linnæus, in his belief that new species can arise by the influence of the climate and the mode of

living and through hybridization, is only a presumption. Fabricius does not mention his teacher in this connection, and in one place even writes that Linnæus denied that new species arise in nature (1804, p. 8). But according to the knowledge which we have of Linnæus's view on the specific problem just in those years which are of interest here, this cannot possibly be more than a reference to the official — and later on traditional — Linnæan standpoint. There are so many points which make it possible that Fabricius, in this direction also, is under the direct influence of Linnæus.

It should, however, be pointed out that the conception that new species may arise from other species was in no way unknown to the 18th century. Nor could the theory of change by climate and hybridization surprise the contemporaries of Fabricius. Montesquieu made the climate and locality responsible for the many variations in culture, and among the theologians the theory of hybridization was well known in connection with Noah's ark (Schmidt 1918, p. 462). In Danish it appeared, e. g. in the rationalistic theologian CIIR. BASTHOLM who, in *Den jødiske Historie* (the Jewish history) (I, 1777), explains the incomprehensible thought that Noah's ark could embrace all the animal species of the world by reducing the number of those which had to be there of necessity to a smaller number of ancestral forms. The species which we know to-day have arisen in different ways. "Mixing of different species may produce quite new species which clearly enough occurs among the dogs, and perhaps, as some people believe, among the birds. The climate may also change the nature of the animals..." (p. 72, translated). Four years later Fabricius used the same argument with Noah's ark in connection with his mention of the origin of species, thus getting an opportunity of uniting religion and science. "Die Arche hätte eine halbe Welt seyn müssen, um sie alle (i. e. the recent species) zu fassen. Die damals bewohnte Erde war kleiner, die Menge der Arten viel geringer, und um so viel leichter werden sie in der Arche mit allem ihrem Zubehör und mit ihrem Futter Platz gehabt haben" (p. 80).

3. As a practical systematist knowing the difficulties in delimiting the species Fabricius wrote that by crossing "entstehen die vielen so nahe aneinander gränzenden Arten der Insecten, welche der Naturalist kaum durch Worte zu unterscheiden, zu bestimmen im Stande ist" (p. 86), and later: "Es findet sich aber diese Unbestimmtheit der Gränzen nicht allein zwischen den drey Reichen, sondern sie findet sich gleichfalls durch die ganze Kette der Natur, deren Glieder so nahe verwandt sind, dass wir die Gränzen kaum zu bestimmen vermögen" (p. 218). It is very doubtful if one dare conclude from this that Fabricius at that time realized the significance of the natural system as a genealogical one.

It is certain, on the other hand, that his conception of the gradations in nature is influenced by the doctrine of the 18th century to the effect

C. Bastholm.

(From Vilh. Andersen: Dansk Litteraturhistorie II 1934.)

that nature can be arranged in a graduated series, a view held by all the naturalists of that time. The leading advocate of this view which dates from Leibniz' *Natura non facit saltus* was CHARLES BONNET. Fabricius, however, does not, as Leibniz, regard this arrangement as a chain, but rather as a net. "Betrachten wir aber diese uns einigermassen bekannte verschiedene Geschöpfe der Erdfäche, so finden wir, dass alle als Glieder einer unabsehblichen Kette zusammenhängen, oder vielmehr wir alle, als ein ausgespanntes Netz, in einander gewebt sind" (p. 213). This conception of a net as the picture of the relationship of the organisms was advanced in 1745, 26 years previously, by VITALIANO DONATI (THIENEMANN 1909,

p. 247), and Linnæus too in his *Philosophia botanica* had objected to the serial arrangement and set forth the conception *mappa geographica*, comparing the species of an organism with a country on a map (l. c. p. 250).

4. The position of man in nature Fabricius discusses separately. He considers man the most distinguished work of nature (p. 281), but we cannot deny the relationship with the rest of the animals. "Wenn wir den Menschen mit den so nahe angränzenden Affen, insonderheit den ersten, den grössern, vergleichen, so werden wir sowohl in Ansehung des Körpers, als in Ansehung der Seelenkräfte, eine nur geringe Stufe finden. Wir müssen bey dieser Vergleichung nicht den Menschen in Gesellschaft, nicht den gelehrten, unterrichteten Menschen nehmen, sondern bloss den natürlichen ohne Cultur und ohne Sitten, wie etwa die Esquimaux, die Hottentotten, und andere" (p. 222). "Wir sehen also hieraus, dass sich eine fortgehende Kette in der Natur von dem obersten Menschen bis auf den untersten Stein erstrecke" (p. 225). The same laws of nature apply to man as to the animals. The difference between the human races he ascribes to the influence of different modes of living, climate and food (p. 315), but he finds that the negroes differ on so many points from other human beings that these factors cannot explain the difference. He considers it probable, therefore, that the negroes have arisen through crossing between white people and apes (p. 329 f.).

Nor is this view in Fabricius original. Linnæus had placed man in the animal kingdom and in the 10th edition of *Systema* (1758) he arranged man, apes and lemurs in the order *primates*. But already in the first edition he had recognized the relationship between man and apes (Lönnberg 1907, pp. 17 and 21.).

Lönnberg (l. c. p. 23) has given an amusing extract of an unpublished manuscript by Linnæus who wrote here among other things: "Mången torde wäl tycka, at emillan människor och Apor woro störr skilnad än natt och dag; men om man ihop ställer en högst uplyst Premier Minister i Europa emot en Hottentott ifrån Cap de bonne esperance, skulle man ha swårt wid at tro, det de woro komne först af en extraction", translated: "Many people would believe that the difference between man and apes was greater than the difference between night and day, but if a prime minister of high intellect in Europe is compared with a Hottentot of Cap de bonne esperance it would be difficult to believe that they were derived from the same stock". It is most probable that Linnæus used the same expression in his lectures and conversations, and besides, Buffon, whom Fabricius quotes in another connection, in vol. 14 of *Histoire naturelle* (1766) employs nearly the same words as Fabricius (Schmidt 1918, p. 525).

It was about 1750 that Linnæus began to doubt the correctness of his previous views regarding the constancy of species. In his work on the

Buffon.

metamorphosis of the plants he wrote according to Hagberg (1939, p. 253) these remarkable words, translated: "Reaumur, so it is said, let a rabbit copulate with a hen. Of the eggs came chicken which completely resembled domestic fowl, but they were not covered with feathers but with fine wool ... of this case we dare not draw any general conclusions, for in that case dreadful inferences might be drawn: As regards man there might then be reason to believe that the negroes have a quite peculiar origin — which I for my part will not ascribe to them."

Hagberg is inclined to believe that Linnæus here advances, though as half a joke, the thought that the negroes derive from apes. The mere thought of a hybrid between a rabbit and a hen ought to be shocking to the author of *Systema naturae*. It is true that the hybrid is a monster, but if it exists, then perhaps ... It was dangerous to pursue this thought but it was still more dangerous to express it. Linnæus felt no inclination to get involved in a heretical argument as Hagberg writes.

RESULTATE NATUR-HISTORISCHER VORLESUNGEN, 1804.

Under the above heading Fabricius in 1804 published the lectures which he had held in Kiel on the general natural history. His *Betrachtungen* formed the basis of his *Resultate*, but they are nevertheless two rather different books which may in part be due to their different aims. The book from 1781 should be regarded as the theodicy of a naturalist. The book from 1804 contains his lectures which besides making his audience familiar with their "unendlichem Schöpfer und mit den verschiedenen Eigenschaften desselben" (p. IX) should also make the usefulness of the natural sciences obvious (p. XII f.), which is in accordance with the general tendency in the Age of Enlightenment. It was useful to absorb oneself in the secrets of nature thereby serving the community, and to contribute towards the prosperity of one's country. This view which Linnæus also advocated became an important stimulus to natural science (cf. Anker 1943, p. 159). Apparently it is the French, who were considered to have recognized the usefulness of natural science, who have especially influenced Fabricius in this direction.

There are several differences between the books. There is less theology and more natural history in the lectures. It is natural that they are influenced by the progress of natural science since the appearance of *Betrachtungen*. The reader who is familiar with natural history will find his expressions clearer and the presentation in *Resultate* more mature, which might, however, rather be due to the different purpose and aim of the books than to the 23 years that had passed between the appearance of the books (Fabricius was not very young — 36 years old — when *Betrachtungen* appeared).

Of special interest to this paper is the difference in the position he takes concerning the theory of evolution in 1781 and 1804. It can generally be said that his position in 1781 is mainly based on Linnæus's more or less distinctly expressed views in this direction, while in 1804 it was based on a broader basis, and many views which were only hinted at in 1781 are definitely expressed in 1804.

While in 1781 he speaks vaguely about the number of species having been smaller, and other species having been derived from these, little by little, he writes in 1804: "Ich sehe zwar nicht den ersten Anfang der entstehenden Geschöpfe, aber ich sehe im Gegentheil deutlich die allmähige, langsame Entwicklung derselben aus diesem ersten Keime in einer langen Reihe verflüssener Jahrtausende" (p. 8).

In 1781 he had discussed only in general and according to tradition the influence of climate, locality and mode of life on the transformation of the organisms, but in 1804 he discusses more thoroughly this process of transformation, writing about the camel and the dromedary: "So sehe ich deutlich, dass das Cameel und der Dromedar nicht so ungestaltet aus der Hand der

bildenden Natur gekommen sei. Alle die Höcker, alle die Schwielen, welche diese Thiere verunstalten, sind bloss Folgen einer lange anhaltenden Knechtschaft und des Druckes, welchen diese Theile erlitten haben . . . Aus dem beständigen Druck des Sandes auf die Knie und auf die Brust bei dem Auf- und Abladen grosser Lasten, sind diese Schwielen entstanden, welche endlich nach einer langen Reihe von Jahren völlig Natur geworden" (p. 16). As early as 1766 Buffon had written the same in nearly the same words: "Mais l'espèce sur laquelle le poids de l'esclavage paroît avoir le plus appuyé & fait les impressions les plus profondes, c'est celle du chameau, il naît avec des loupes sur le dos, & des callosités sur la poitrine & sur les genoux: ces callosités sont des plaies évidentes occasionnées par le frottement, . . . comme il ne marche jamais qu'avec une grosse charge" etc. (Buffon 1766, p. 325). Most probably Fabricius has employed Buffon's example.

Another factor of transformation has been included in *Resultate*, viz. the needs ("Bedürfnisse") of the animals. "Die Natur pflegt vielmehr manchmal diese Abweichungen von der ursprünglichen Form aus Noth, wenn ich es so nennen darf . . . angenommen zu haben . . . Selbst in Ansehung der Kräfte ist dieses der Fall. Sie vergrössern sich nach den verschiedenen Bedürfnissen der Thiere . . . So sind die Larven der Bienen ohne Füsse, oder Maden, da sie in den Zellen von den Arbeitsbienen ernährt werden, und folglich der Bewegung und der Füsse nicht bedürfen . . . Sind alsdann diese Abweichungen . . . passend und dem Ganzen angemessen, so erhalten sie sich, werden Natur" (p. 13 f.).

While Fabricius in 1781 hardly recognized the connection between relationship and descent he writes in 1804: "Aus dieser allmäligen Entwicklung der Geschöpfe auseinander . . . entsteht zugleich die nahe Verwandtschaft

Title-page of *Resultate natur-historischer Vorlesungen* by J. C. Fabricius.

Lamarck

(From Packard.)

aller . . . Alle hängen an einander, greifen wie ein ausgespanntes Netz auf allen Seiten in einander" (p. 10).

As regards the origin of man he accepted in 1781 the allegation that the negroes had arisen from a crossing of whites and apes. In 1804 he treats also this question more firmly, maintaining that man — and not only the negroes — are derived from the apes. "In dem gemässigten Erdstriche finden wir auch die verschiedenen Arten der grössern Affen, die dem Menschen in aller Absicht am nächsten verwandt sind, und aus welcher er sich entwickelt zu haben scheint" (p. 208). —

When Fabricius speaks about the needs of the animals as a factor of transformation, and the characters acquired in this way being inherited by the offspring ("werden Natur"), the thought naturally goes to Lamarck, and Henriksen wrote in plain words: "it is quite likely that Fabricius is really the father of Lamarckism" (1932, p. 80).

It is supposed to be a well-known fact that Lamarck in a concise form set forth his views on the doctrine of evolution for the first time in 1800 in his famous *Discours d'ouverture* which were published as an introduction to his *Système des animaux sans vertèbres* (1801).

In this work he mentions the significance of the need ("le besoin") to the mutability of the species (p. 13 f.). He also indicates the relation between classification and genealogical relationship, writing that "l'ordre que je viens simplement d'indiquer dans le règne animal . . . fait pressentir la marche qu'a tenue la nature dans la formation de tous les êtres vivans". (p. 15). And he indicates that nature has begun with simple organisms which no doubt means that at the outset there has been a single primitive form (p. 16) from which the other forms have developed (p. 12).

His view on the origin of man Lamarck did not publish until 1802 in *Recherches sur l'organisation des corps vivans*, but probably he advanced it before that time in his lectures (PACKARD 1901, p. 357). He compared man with the apes and finds in the structure only graduated differences. He asks if we might not suppose that the special organisation of man has been acquired gradually in the course of a long period of time and under favourable circumstances (Packard p. 363), having thereby actually hinted at the derivation of man from the apes.

Lamarck has thus, before Fabricius's *Resultate* appeared, set forth the same views which represent the most essential difference between Fabricius's views on the theory of evolution in 1781 and 1804 respectively. It seems most probable to me, therefore, that it is Lamarck, whose *Système des animaux sans vertèbres* Fabricius cites in another connection (1804, p. 157), who is the father of Fabricius's more definite views on evolution in the book from 1804.

It is true that the possibility exists that Lamarck may verbally have heard the views which he advanced in *Discours d'ouverture* set forth by Fabricius or one of his audience during the lectures. But in the first place we do not know if Fabricius has had these thoughts prior to 1800, and secondly we do not know if Fabricius or one of his audience has associated with Lamarck. Henriksen's allegation (1922, p. 95; 1932 p. 78) that Lamarck belonged to Fabricius's circle in Paris I have not been able to verify through the literature. Thus there is nothing to favour the view that Fabricius should be the father of Lamarck's thought, which also sounds unreasonable. But the facts hitherto known strongly indicate that Lamarck was the source of an essential part of the evolutionary view of Fabricius in 1804.

DISCUSSION.

As regards the judgment of Fabricius's contribution to the history of evolution I must, according to the above remarks, reduce the significance which, more or less pronouncedly, has been attributed to him in recent time, culminating in an article in a Swedish newspaper occasioned by the 200th anniversary of his birth. In this article the author (under the mark B. k. B.), after having mentioned Fabricius's views on evolution, writes that strictly speaking Fabricius has become more important to the development of natural science than his more famous teacher Linnæus (translated).

Both Fabricius's views on the mutability of the existing species by crossing or by the influence of the surrounding media, and a gradation in nature, were thoughts which were entertained by the most important of the philosophers and naturalists of the Age of Enlightenment as Leibniz, Bonnet, Linnæus, Buffon and Lamarck.

His evolutionary views from 1781 were in the first place influenced by Linnæus. As a systematist he fully understood both what Linnæus said in plain words and what he merely indicated, and he also perfectly understood, and amplified, what Linnæus thought about the origin of species and mutability through hybridization and by the influence of the climate and other outer conditions as indicated in Linnæus's papers, and which there is reason to believe that he discussed more thoroughly with his pupils. The decisive point in Fabricius's conception of nature is thus his relation as a pupil to Linnæus, which relation he often mentions himself. In the introduction to his lectures from 1804 he writes that he has stood on the shoulders of his great teacher and now and then has looked farther ahead than he was able to do (p. xviii).

His conception changed perceptibly from 1781 to 1804 in close agreement with and no doubt influenced by Lamarck's theories which were published in 1801. From Buffon he got a number of examples both in 1781 and in 1804.

His books from 1781 and 1804 as well as the paper from 1778 are in no way sensational, and only detached quotations can give that impression. If these quotations are considered in connection with the rest of the text and the text against the background of the contemporaneous natural science and theology it will be seen that Fabricius distinctly expresses the views of his time and that he has, certainly, to a great extent made use of the contemporaneous literature.

These two books were hardly noticed by the naturalists of his time, and certainly Fabricius has been of no importance in the framing of the theory of descent as a biological doctrine in the 19th century and its prevalence with Darwin. His two entomological biographers, LATREILLE (1808)

and WALCKENAER (1855) do not mention them, and he does not himself in his autobiography attribute any importance to them. They are popular considerations and lectures containing a summary of the views of his time on "die allgemeinen Einrichtungen in der Natur". Judged in that way Gosch (1873, p. 500) is no doubt correct in writing that the two books did not contain anything new. No doubt they were written for educated readers who presumably have read them most extensively. A new impression was thus issued of *Resultate* in 1818 (LÜBKER und SCHRÖDER 1829, p. 152). And RAHBEK's magazine *Nye Minerva* in 1808 published an imported obituary of Fabricius, in which *Resultate* was mentioned and the theory of the origin of the negroes by crossing of whites and apes was refuted: "It . . . is, in many respects, a work of real merit. It bears, however, rather the marks of haste in composition, and it is to be regretted, that it is, in one very prominent instance at least, sullied by a hypothesis (that respecting the Negroes) which would seem to shew, that the author had not always restrained within due bonds his imagination, and his love of system" (BARTON 1808, p. 394).

It should, however, be borne in mind that the justification of Fabricius's fame as a systematist is unaffected by the present discussion of his evolutionary views.

LITERATURE.

- ANKER, JEAN, 1943: Otto Friderich Müller. Et Bidrag til den biologiske Forsknings Historie i det attende Aarhundrede, 1. København.
- [BARTON], 1808: Af No. 3. af den medicinsk-physiske Journal; som udgives i Philadelphia ved Dr. Barton, indsendt ved Skrivelse af 21 Juli 1808. *Ny Minerva* for Aaret 1808 (392—397). København.
- BASTHOLM, CHR., 1777: Den jødiske Historie, 1. København.
- B. k. B., 1945: Darwinföregångare berömd Linné-lärjunge. Göteborgs Tidningen 7.1. 1945.
- BRYK, FELIX, 1945: Till dansken Johan Christian Fabricius' 200-årsminne. Svenska Linné-sällsk. årsskrift, 28 (55—59).
- BUFFON, 1766: Histoire naturelle, générale et particulière, 4. Paris.
- FABRICIUS, J. C., 1778 a: Versuch über die Gesetze des Naturreiches. In: Beyträge zur Beförderung theologischer und andrer wichtigen Kenntnisse von Kie-lischen und auswärtigen Gelehrten. Herausgegeben von Johann Andreas Cramer. Zweyter Theil (72—136). Kiel und Hamburg.
- , 1778 b: Philosophia entomologica. Hamburgi et Kilonii.
- , 1780: Einige nähere Umstände aus dem Leben des Ritters von Linné. Deutsches Museum 1—2. It can be found in facsimile in Schuster, 1928.
- , 1781 a: Betrachtung über die Systeme der Entomologie. Schr. d. Berl. Ges. nat. Freunde, 2 (98—115).
- , 1781 b: Betrachtungen über die allgemeinen Einrichtungen in der Natur. Hamburg, pp. viii + 360.
- , 1804: Resultate natur-historischer Vorlesungen. Kiel, pp. xx + 428.
- , 1805: [Autobiography] in: Porträter med Biographier af Danske, Norske og Holsteenere, udgivne af G. L. Lahde. pp. 35. København. The quota-

- tions are taken from F. W. Hope's English translation of it in: *Transact. Ent. Soc. London* 4 (i-xvi), 1845—47.
- GOSCH, C. C. A., 1873: *Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur*, 2, 1. Kjøbenhavn.
- HAGBERG, KNUT, 1939: Carl Linnæus. Stockholm.
- HENRIKSEN, KAI L., 1922: *Oversigt over Dansk Entomologis Historie*, (84—97). *Entomologiske Meddelelser* 15.
- , 1932: Johann Christian Fabricius. In: *Prominent danish scientists through the ages*, (76—80). Ed. by V. Meisen. Copenhagen and London.
- , 1935: Johan Christian Fabricius. In: *Dansk Biografisk Leksikon*, 6. København.
- LAMARCK, J. B., 1801: *Système des animaux sans vertèbres*. Paris.
- LATREILLE, P. A., 1808: *Notice biographique sur Jean Chrétien Fabricius, professeur d'histoire naturelle et d'économie rurale à Kiell, et membre d'un grand nombre d'académies*. *Ann. Mus. d'Hist. Nat.* 11 (393—404).
- LINNAEUS, CARL, 1750: *Oeconomia naturæ*. In: *Skrifter af Carl von Linné*, 2, 1906.
- , 1751: *Philosophia botanica*. Stockholmia.
- LINVALD, AXEL, 1928: *Oplysningens Tidsalder*. In: *Det danske Folks Historie*, 6. København.
- LÜBKER, D. L. und H. SCHRÖDER, 1829: *Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller, von 1796 bis 1828*, 1. Altona.
- LÖNNBERG, EINAR, 1907: Carl von Linné och läran om ryggradsdjuren. In: *Linnés betydelse som läkare och naturvetenskapsman*. Uppsala.
- MALMESTRÖM, ELIS, 1930: Carl von Linnés naturfilosofiska tankar. *Svenska Linné-sällsk. årsskrift*, 13 (1—18).
- MÜLLER, TH. A., 1928: *Oplysningstidens Aandsliv*. In: *Det danske Folks Historie* 6. København.
- , 1929: *Aandslivet i den første Halvdel af det 18. Aarhundrede*. In: *Det danske Folks Historie* 5. København.
- NATHORST, A. G., 1907: Carl von Linné såsom geolog. In: *Linnés betydelse som läkare och naturvetenskapsman*. Uppsala.
- PACKARD, A. S., 1901: *Lamarck, the founder of evolution*. New York, London and Bombay.
- RAMSBOTTOM, J., 1938: Linnaeus and the species concept. *Proc. Linn. Soc. London*, 150th Session 1937—38 (192—219).
- SCHMIDT, HEINRICH, 1918: *Geschichte der Entwicklungslehre*. Leipzig.
- SCHUSTER, J., 1928: Linné und Fabricius. *Münchener Beiträge zur Gechichte und Literatur der Naturwissenschaften und Medizin*.
- THIENEMANN, A. 1910: Die Stufenfolge der Dinge, der Versuch eines natürlichen Systems der Naturkörper aus dem achtzehnten Jahrhundert. *Zool. Annalen* 3 (185—274)
- [WALCKENAER], 1855: Jean Chrétien Fabricius. *Biographie universelle (Michaud) Ancienne et Moderne. Nouv. Éd.* 13 (303—305).

OM SAMFÄRDSMEDEL OCH FÄRDSÄTT FÖR TVÅHUNDRA ÅR SEDAN

Några spörsmål i anledning av Linnés Västgötaresa

AV

MÅNS MANNERFELT

UNDER FÖRSTUDIERNAS TILL ETT FÖREDRAG OM »LINNÉ och reselivet. I anledning av 200-årsminnet av Västgötaresan» (hållet vid vårsammankomsten å Hammarby den 26 maj 1946) mötte ideligen mer eller mindre nya problem av olika slag, samt och synnerligen tillhörande det lika svåra och delvis försummade som viktiga och intressanta trafikhistoriska området.

En länge bedriven omfattande forskning hade redan tidigare skänkt mig den erfarenheten, att när det gäller reselivets vardagsföreteelser (dess vanligaste tekniska yttringar) pläga färdmännen i äldre tider — och även nu för den delen — vara förargligt tystlåtna. Så snart något särskilt händer eller då färdprogrammet kommer en smula »out of the way», blir meddelaren däremot ofta mångordig, då överflödar skildringen av väsentliga och oväsentliga ting, ofta i behaglig blandning. Men — liksom hälsan — tiger den jämna lunken och de rofyllda timmarna still . . . Allt detta må ha sin psykologiska förklaring. Skildraren tänker i nedskrivandets ögonblick ej på att de för tillfället rådande förhållandena äro märkliga såsom tidstypiska och kanske skola vara försvunna, ja helt glömda efter någon tid. Detta gör att läsaren av äldre tiders reseskildringar ofta med vemod och saknad finner, att han om dessa förhållanden får veta så litet. Konsten för en god skildrare är att resa i nuet och som om nuet vore det viktigaste. Men hur gör man ej ofta nog? Om de äldre av oss gå till bevarade brev eller skisser rörande sitt eget reseliv för låt oss säga fyrtio eller femtio år sedan, finna vi hur fattiga rapporterna oftast äro, när det gäller hur det vanligast sett sig.

Nu skulle man kanske vänta, att Linné med sitt särskilt utpräglade sinne för detaljer och med sin utomordentligt vakna iakttagelseförmåga vore undantaget som bekräftar regeln. Men så är icke fallet.

Orsaken är icke lätt att finna, utöver det ovan som generellt antydda. Det var så mycket annat, som man var ute för att se och skildra. Man var synbarligen icke inställd på att beskriva reselivets rutinföreteelser. Allt detta föll sig väl så naturligt och självklart, att det ansågs ej värt att anteckna. Annat skulle det minsann vara, om någon av oss plötsligt fått vara med om en färd à la Linné: vad vi skulle gjort för stora ögon vid skjuts- och hästombytena, hur vi skulle studerat allt, när en häst tappat en sko — först sett, hur man måste minska till skritt, när skon föll, hur man måste köra på mjukaste delen av körbanan, och sedan iakttagit smeden vid vägkorset, hur han handskades med bälge och hammare, med sko och söm o. s. v. Allt detta blott som ett exempel på vad som kunde väcka vår uppmärksamhet, men som för resenären fordom väl ungefär motsvarade ett enkelt ringombyte eller en cykelpumpning i våra dagar.

Bland spörsmål, som Linné lämnar mer eller mindre obeaktade eller helt obesvarade, framträda särskilt några av betydelse, vilka jag tillåtit mig gruppera och räkna upp. De ge en klar och tydlig bild av vad saken gäller.

1) Reste Linné och hans följeslagare efter en i förväg uppgjord plan? Och kunde en dylik följas?

2) Om så var fallet, var denna plan i detalj uppgjord?

3) Hade man i förväg ordnat för nattkvarter och gjort överenskommelser med kvartervärdarna eller åtminstone strax före ankomsten sänt s. k. förebud? Eller for man mera »på en höft»?

4) Hade man egna hästar eller ej?

5) Om man ej hade egna hästar, var och hur skedde hästombytena?

6) Red man? Eller åkte man? Eller var resan en kombination av dessa två färdsätt?

7) Hur medfördes packningen? På klövjehästar? Om man red och använde på orterna anskaffade hållhästar, hur återfördes dessa efter användandet?

8) Om man åkte, medförde man egna fordon?

9) Vad vet man om start och mål för resorna i allmänhet? Tid härför? Vad vet man om vanliga raster och uppehåll?

10) Matförhållandena? Hade man med matsäck?

11) Klädsel?

12) Höll man under resan kontakt med hemmavarande släktingar, myndigheter o. s. v.? Hade man uppgivit adresser samt ordnat med postmottagning, resp. eftersändning?

13) Medfördes vägvisare (itinerarier) och kartor?

Detta är ju rätt närgångna frågor men dock sådana som synes vara av betydelse att få besvarade. Här kan aldrig bliva tal om att ens antydningssvis beröra dem alla närmare. Linnékännaren gör säkerligen osökt sina obser-

vationer och reflexioner. Han minns ett och annat. I fråga om Lapplandsresan t. ex. har ju Linné berättat om både kläder och utrustning samt antytt, att han i förväg åtminstone skaffat sig vissa förhandsupplysningar. Att Linné och hans många följeslagare redo (och redo på egna medförda hästar) under Dalaresan, det förstå vi av hans skildring. Och vid nedfärden genom landet till Ölandsresan talas det tydligt om att man red, men bytte hästar o. s. v. Under Skåneresan omnämns både vägvisare och karta. (Det torde vara överflödigt att närmare angiva de platser i reseskildringarna, där dessa företeelser äro omtalade; varje initierad känner förhållandena eller kan med lätthet återfinna de textställen, där de beröras.) Det är säkerligen också bekant, att även om Linné ibland berört något (eller några) av dessa spörsmål, sker det i regel helt i förbigående.

Däremot är det påtagligt, att de frågor som alldeles särskilt väckts och här framställts med anledning av Västgötaresan, äro av en rätt allmängiltig art. Det anmärkningsvärda är, att svaren mestadels stå öppna, även när man går till andra resenärer, varigenom spörsmålen onekligen få större betydelse och räckvidd. För att ge ett exempel erinras om, att icke en gång Gästgivarförordningen av år 1736 upptager bestämmelser om hur använd ridhäst skall föras åter, trots att så mycket annat är noga ihågkommet och berört här eller på andra ställen. Däremot finner man ej sällan omtalat, hur det borde gå till när häst (hästar) spändes för egen medförd vagn. Här fick ej kvinna användas, som ofta eljest var fallet, »för se, att en kvinna kunde ta sig hem ridande, det ansågs opassande och förekom aldrig». (Uppsala Landsmålsarkivs saml., 12841).

Läsaren torde måhända vid granskandet av de framställda frågorna undrat över en hel del. Det är väl onödigt att diskutera huruvida Linné och hans följeslagare redo på Västgötaresan! Säger icke Linné själv detta i samband med skildringen den 2 juni och berättelsen om hur Doctor Juris FICK och Politieborgmästaren i Uppsala PRINTS vände åter från Skara: »Sannerligen om hwar och en wiste, hwad ogemen nytta ridande om sommartiden gör för hälsan, skulle flera anställa sådana resor här i Sverige, och mindre folk samlas till brunnarna, hälst som man kan med lika depence resa, som at ligga wid brunnen — — —»? Men, med förlov sagt, vad giver detta yttrande för belägg på att färdmännen verkligen ridit? Eller åtminstone på, att de ridit hela vägen? Jag lämnar vid utredningen för tillfället helt åsido det i och för sig själv anmärkningsvärda förhållandet, att passusen ifråga först tillkommit i den tryckta versionen och alldeles saknas i det under resan av följeslagaren Lidbeck förda protokollet.¹

¹ I universitetsbiblioteket i Uppsala finnes en fotokopia efter det i Linnésamlingen i London förvarade protokollet till Linnés Västgötaresa. Det är av största betydelse för den fortsatta forskningen att noga observera de många, och ej sällan betydelsefulla, olikheterna i formulering m. m. i de båda urkunderna: protokollet och den publicerade skildringen.

Ser man på några mera påtagliga och direkt talande fakta, såsom att av de fem första dagsetapperna ingen var under $4\frac{1}{2}$ mil, men tre omkring 6 mil, blir man allvarligt fundersam. Resorna företogs i ett sträck, undantagandes en söndags vila i Örebro. Varje hippolog vet, att en sådan färd redan under vanliga förhållanden vore en god prestation för ryttare och häst (hästar). Hur skulle det då icke varit 1746 för Linné och hans följeslagare! Jag vågar uttala den förmodan, att de antagligen ej kunna ha ridit så. Hade de medfört egna hästar, hade de väl behövt ha med packhäst och reservhästar. Och detta, liksom de utomordentliga ryttarprestationerna av de medelålders civila herrarna, hade Linné säkerligen berättat om.

Och vad gjorde de av hästarna till slut? Juris doktorn och borgmästaren från Uppsala, de drogo ju hem, men Linné och hans protokollförare fortsatte. Och så togo de båt i Göteborg f. v. b. längs Bohuskusten. Ha de å andra sidan använt gästgivarehästar, är detta minst lika anmärkningsvärt. Fyra ridhästar (jämte packhäst och några lösryttare), hur få dem plötsligt i Nykvarn, Östuna, Bodarna o. s. v.? Och hur få hästar, som sprungit 6 mil om dagen och om kvällen voro borta hemifrån? Förutsätter man hästbyte vid varje håll, blir hästarnas prestation mera förklarlig och möjlig — men då blir ju hela organisationen ytterst tungrodd, med omsadlingar och flyttande av »våtsäcken» samt säkerligen möte med mången häst, som ej var lämplig för ridbruk.

När Linné på hemresan kommer ut på Stockholmsvägen, anmärker han, att det var samma plats, »som vi foro förbi wid bårtresan». Jag tror, att vi här få taga skildraren på orden och antaga, att de foro denna väg. Vilket givetvis icke utesluter, att de kunna (ja, böra) ha ridit andra och för ritt lämpligare vägstycken och dagsetapper.

Allt detta är mycket vaga och tyvärr ej dokumenterade antaganden. Men de stöda sig på erfarenheter om ridandets psykologi, även sedd ur historiskt perspektiv. En rätt omfattande forskning i bevarade brev m. m. har ej kunnat ändra de gjorda antagandena. Visserligen angiver Linné (Fries, I, s. 41), när han skall företaga sin Skåneresa 1749, att han tillförne själv hållit amanuens och »redit hela vägen» (»för att någorlunda kunna utkomma med staten»), men att han nu, sedan han blivit mera bruten av år och arbete, icke kunde uthärda med ridande en så lång väg. Detta yttrande, och flera i samma stil, få givetvis ej lämnas utan vitsord, tvärt om. Men de synpunkter, som här anförts, äro vägande för de fall de avse. Saken har sitt stora intresse och sin betydelse och bör ej falla i glömska efter att ha varit före. Linnés påpekande att »chaisen är bättre än ridhästen» bör härvid hållas i minnet.¹

Nu några ord om vägvisarfrågan, enkannerligen den, om någon tryckt vägvisare medförts. År 1743 hade den första någorlunda fullständiga

¹ Linné t. Lidbeck, ²⁹/4 1749. (Inbjudningsskrift . . ., s. 11, Lund 1878).

vägvisaren över Sverige utgivits av trycket, författad av ingenjören GEORG BIURMAN och försedd med approbation av Vetenskapsakademiens dåvarande sekreterare, JACOB FAGGOT, vilken redan till Ölands-Gotlands-resan försåg Linné med två översiktskartor av visserligen synnerligen enkelt slag. Men det verkar som om 'vägvisaren' ej varit med på Västgötaresan: stavning av namn och uppgivna avståndssiffror stämma ofta ej med vägvisarens, andra iakttagelser att förtiga. Betydelsen av yttrandet i Skåneresan ^{17/8} 1749 om en väg, »som icke är upptagen uti den wackra och nyttiga wägwisaren», får ej underskattas. Det hade varit olikt Linné, om han, efter att under tidigare resor i Sverige ha färdats utan tryckt vägvisare, år 1746 plötsligt kunnat föra med en dylik och ej angivit detta.

Linné talar ej heller om någon medförd karta under Västgötaresan, och ingen dylik förekommer vare sig i protokollet eller i den tryckta skildringen, vilket är anmärkningsvärt. Landskapskartorna voro ju i regel ej tryckta än. Och övriga kartor förvarades — av militära skäl — noga innanför lås och bom. Men att resa utan medförda hjälpmedel måste varit svårt. Hade dylika medförts, borde nog Linné ha berättat därom och anmärkt fel o. s. v. Det finns dessutom några topografiska feluppgifter av Linné i texten, vilket tyder på, att han åtminstone ej här anlitat någon god hjälpredda. »Snipa bro» säger Linné helt obestämt gå »över en liten flod», vilken KITTEL CLAESSION redan på 1650-talet på sin karta noga anger som Lidan. Men när Linné sedan omsider kommer till Borgstena i Älvsborgs län, berättar han mycket riktigt om den där liggande Nosse-sjön, nien angiver förvånansvärt nog, att floden 'Lida' rann upp där. Det torde ej vara ett för djärvt påstående, att dessa saker bevisa Linnés ovetskap om Lidans lopp och om Nossans namn etc.

Rörande valet av kvarter frapperar den stora växlingen av dess art: minst 8 gånger övernattar man i gästgivargårdar på landsbygden, 7 gånger logerar man i prästgårdar, 6 gånger på herrgårdar, varjämte nattkvarter tas i ej mindre än 16 städer. Synbarligen tog man vad som fanns och det bästa möjliga. Men just den brokiga omväxlingen gör, att man ställer sig skeptisk inför tanken på i förväg beställda eller ordnade kvarter. Det är f. ö. ur den synpunkt som här anlagts rätt anmärkningsvärt, att Linné i protokollet säger att han på Hällekis bodde hos greve MAURITZ POSSE, men att detta förbigås i boken. Det är överhuvud värt att observera att Linné låter anteckna i protokollet förhållanden, som han utesluter i tryck och vice versa. Även detta gör önskemålet befogat om en ny, modern edition av Västgötaresan, där dylika och andra observanda bli vederbörligen belysta.

Ingen kan mera än nedskrivaren av dessa rader vara övertygad om det ofullständiga och rapsodiska i framställningen, liksom om svagheten i argumenteringen. Men fingern är onekligen tryckt på några ömma punkter.

Sättet för resornas utförande är dock något, som man måste utforska, om man vill nå den kunskap om livet med dess växlande rytm, som först låter oss se människorna. Hälsa och uthållighet, möjligheten till verksamhet, vanor och humör berodde i hög grad på hur vardagslivet fungerade under resorna, som upptogo så lång tid av folks liv fordom. Allt detta är förhållanden, som understryka vikten av att fortsätta forskningarna härom. Det är en uppgift helt i Carl von Linnés anda. I brist på annat, direkt för ämnet lämpat forum, borde Svenska Linné-Sällskapet kunna bli den institution som upptar fortsatta forskningar av detta slag. Det fäderneslandets fortsatta upptäckande, som den nyvordne professorn Carolus Linnaeus så varmt och medryckande rekommenderade i sin installationsföreläsning 1741, fortgår alltjämt med ständigt ökat intresse och bättre resurser. Att detta upptäckande också allt mer ägnas förhållandena kring Linné själv och hans resor, är blott en logisk utveckling.

FAUNA SVECICA 200 ÅR

AV

ORVAR NYBELIN

SEDAN LINNÉ MOT SLUTET AV ÅR 1741 ERHÅLLIT DEN efterlängtnade medicine professuren vid Uppsala universitet kunde han, »befriad från det eländiga praktikträlandet i Stockholm», helt ägna sig åt sin lärargärning och sitt vetenskapliga författarskap. Ej minst till fromma för undervisningen utarbetade han nu de första fullständiga förteckningarna över den svenska växt- och djurvärlden. År 1745 utkom *Flora Svecica*, om vilken han själv vittnat att »han fann, att en sådan Flora var oundgänglig för sina Discipular, om Naturkunnigheten skulle i fäderneslandet uppkomma och drifwas uti det skick, som den borde, och till den högd, som den kunne hinna». Året därpå, alltså i år för 200 år sedan, följdes den av *Fauna Svecica*, ett för sin tid enastående verk. »Igenom detta wann LINNÆUS den förmån, att han under sina excursioner med de studerande kunne lika lätt lära dem att känna Diur, Foglar, Ormar, Fiskar, Insecter och Maskar, och att därigenom gifwa ungdomen smak att betrakta Skaparens största Wärk i de minsta ting; hvarmed han ock uträttade det, att samma ungdom, som tillförene wid lediga stunder slog dank, sedermera fick i allmänhet nöje att skärskåda Insecter och deras undransvärda egenskaper.»

Fauna Svecica, tryckt i Stockholm hos LARS SALVIUS, tillägnades LINNÉs gynnare: Överintendenten C. HÅRLEMAN, Generaladjutanten N. PALMSTIERN, Kanslirådet greve C. EKEBLAD och Kammarherren och expeditionssekreteraren frih. A. J. v. HÖPKEN. Utom dedikation, företal, »Ratio operis», litteraturförteckning och »Termini artis» innehåller den 411 sidor, registren inräknade, jämte tvenne planscher, huvudsakligen över fåglar. Inom denna ram upptager Linné 1,357 djurarter såsom hemmahörande inom det dåtida Sverige samt i de omgivande havsområdena, nämligen 44 däggdjur inklusive *Homo*, 205 fåglar, 13 Amphibia, d. v. s. kräldjur och groddjur, 76 fiskar, till vilka fortfarande valarna, här 6 arter, räknas, vidare 932 »Insecta» eller leddjur i modern mening och slutligen 87 »Vermes», omfattande övriga ryggradslösa djur.

Denna sammanställning av den då kända svenska djurvärlden var ett sannskyldigt jättearbete. Visserligen saknade den inte helt föregångare.

Linné omnämner i »Ratio operis» den av honom i Acta literaria et scientiarum Sveciae för år 1736 offentliggjorda förteckningen: »Animalia per Sveciam observata» med 39 däggdjur, 80 fåglar (delvis efter O. RUDBECK d. y.), 11 kräldjur och groddjur, 67 valar och fiskar (efter ARTEDI), 465 »Insecta» och 58 »Vermes», där det ingalunda föraktliga antalet »insekter» helt bygger på hans egna insamlingar under studieåren 1728—1734 i Uppsala; redan 1 sept. 1730 kunde han i brev till sin forne lärare STOBÆUS berätta, att han ägde en samling uppländska insekter »till 400 och något öfver, alla med egen hand samlade». I »Ratio operis» uppger han vidare, att han för Fauna Svecica beträffande fåglar haft god hjälp av företrädarens O. RUDBECK d. y:s förträffliga fågelplanscher, som gett honom flera arter, vilka han själv ej iakttagit, och i fråga om fiskarna haft tillgång till vännen och studiekamraten ARTEDIS »Catalogus Piscium», antagligen originalanteckningarna till den »Catalogus Piscium» etc., som av ARTEDI överlämnades till den store samlaren HANS SLOANE i London och som finns publicerad i Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift för år 1934. Vad insekterna beträffar säger han sig ha dragit nytta av kammarherre CARL DE GEERS rika vetande på det entomologiska området under dennes vistelse i Uppsala 1741 liksom av den samling på mer än 500 insekter från Skåne, vilken jämte några avbildade fåglar ställts till hans förfogande av med. dr JOH. LECHE. Det mesta hade han dock själv iakttagit och samlat under sina exkursioner. Särskilt imponerande är behandlingen av insekterna, vilka så gott som samtliga äro försedda med ofta ingående originalbeskrivningar och synonymer, vilkas utredande han själv i företalet till »Animalia» betecknar som ett Herkulesarbete (»Synonyma in his dare labor Herculeus est»).

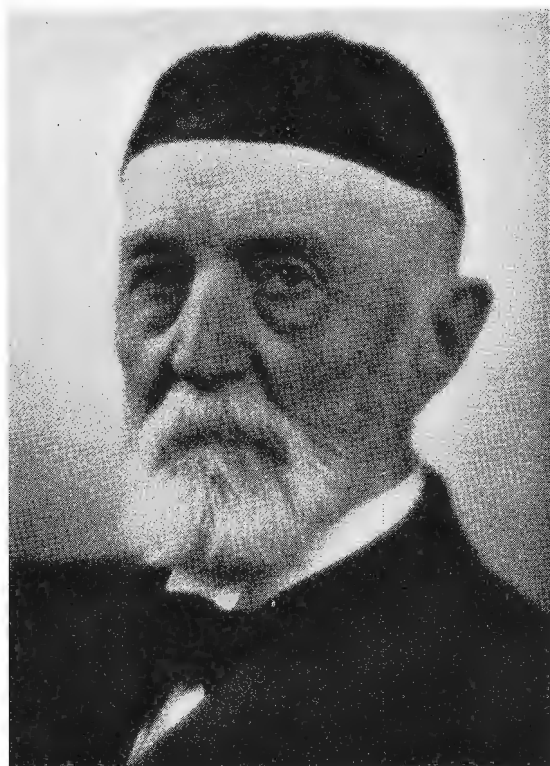
Linné vilade emellertid ej på sina lagrar som svensk faunist i och med fullbordandet av denna sin Fauna Svecica. År 1761, alltså redan 15 år senare, utkom en andra upplaga av samma arbete, där artantalet stiger från 1,357 till 2,328, en ökning alltså med nära 1,000 arter, varav ej mindre än 759 komma på de av honom särskilt omhuldade insekterna! En hart när otrolig prestation av en forskare, vars hjärta dock stod botaniken närmast och som dessutom uppehöll en intensiv akademisk lärarverksamhet ej blott i naturalhistoria utan även inom åtskilliga medicinska ämnen.

Ingen har heller senare vågat sig på försöket att sammanställa en svensk fauna omfattande samtliga djurgrupper. När A. J. RETZIUS år 1800 utgav en ny upplaga av Fauna Svecica, omfattade den endast »Pars prima», som uteslutande behandlar ryggradsdjuren. Hans förhoppning att L. GYLLENHAAL skulle åtaga sig att svara för delen om insekterna gick på sätt och vis i uppfyllelse med dennes utgivande av Insecta Svecica 1808—1813 (en Fauna Svecica, Insecta hade redan 1798—1800 utgivits av PAYKULL), men »Tertiam vel Helminthologicam partem», som RETZIUS i företalet till första delen säger sig ha för avsikt att sammanskriva, kom han aldrig att få färdig. Och

senare svenska faunor ha i allmänhet likaledes endast behandlat ryggradsdjuren eller insekterna, då de ej rent av inskränkt sig till att omfatta blott vissa delar av nämnda grupper, detta naturligtvis som en given följd av det genom Linnés pionjärarbete stimulerade intresset för utforskandet av vårt lands djurvärld med den därav följande enorma ansvällningen av materialet. Enligt en för några år sedan av zoologie professor T. GISLÉN i Lund företagen beräkning är antalet för närvarande kända svenska djur ungefär 24,000, av vilka nära 20,000 äro leddjur, huvudsakligen insekter. Och ändå är Sveriges djurvärld ännu långt ifrån fullständigt känd; årligen hittas arter, som ej anträffats hos oss förut, och stora grupper, ej blott bland de lägsta djuren utan även sådana som flugor, myggor och steklar, ha ännu ej varit föremål för uttömmande systematisk genomarbetning i modern mening.

Mycket skulle kunna skrivas om Fauna Svecica, men ovanstående torde räcka som en erinran om att 200 år förflutit sedan det betydelsefulla verkets första upplaga utkom av trycket. Blott ännu en kort reflexion bör ägnas arbetets titel. Liksom blomstergudinnan Floras namn tidigare, även före Linné, bland flera andra nyttjats att symbolisera växtriket, ett lands eller en trakts växtvärld eller en växtförteckning, inför Linné med sin förkärlek för mytologiska metaforer som symbol för djurriket ett annat gudaväsen, Fauna, enligt en uppfattning skogs- och fruktbarnhetsguden Faunus' gemål, enligt en annan hans dotter. Denna, såvitt jag har mig bekant, här för första gången i den vetenskapliga litteraturen införda beteckning vann, tack vare sin geniala enkelhet och lämplighet för avledningar såsom faunistik, insektsfauna, faunaområde o. s. v. allmänt burskap, vartill nog också dess likhet med den botaniska motsvarigheten bidrog. Linné pryddes också sin Fauna Svecica med en försättsplansch över gudinnan i fråga, försedd med och omgiven av diverse zoologiska attribut; dess symbolik vore säkerligen värd sitt eget kapitel. Vad som givit Linné första impulsen till att välja beteckningen Fauna torde väl vara svårt att avgöra. Att något mytologiskt skogsväsen emellertid därvidlag sedan länge lekt honom i hågen kanske framgår av titeln på ett sannolikt från början av 1730-talet härrörande, tyvärr ännu outgivet manuskript i Linnean Societys ägo över de europeiska däggdjuren: »CAROLI LINNÆI Pan europæus etc.». Synbarligen ej nöjd med »Pan» som motsvarighet till »Flora» och i brist på något bättre benämner han sin ovan nämnda, år 1736 publicerade förteckning över den svenska djurvärlden rätt och slätt »Animalia per Sveciam observata» för att några år senare nå fram till den definitiva, av samtid och eftervärld helt godtagna beteckningen »Fauna». Redan det nu 200-åriga verkets titel har alltså skänkt den zoologiska vetenskapen ett fackuttryck av universell räckvidd och bestående värde.

— — —

ERNST ALMQUIST

* 1852 † 1946

Professor emeritus vid Karolinska institutet ERNST BERNHARD ALMQUIST, en av Svenska Linné-Sällskapets stiftare, avled i Stockholm den 16 sisl. maj vid nära 94 års ålder.

Född den 10 aug. 1852 i Skogs-Tibble, Uppsala län, där fadern var prost och kyrkoherde, tillhörde A. en gammal lärdomssläkt stammande från Almunge socken i Uppland, vilken inskrivit många namn i den svenska odlingens annaler. Begåvad med skarp iakttagelseförmåga parad med spekulativ läggning fängslades den unge scholaren tidigt av företeelserna inom den organiska naturen, idkade växtbiologiska studier och slog i Uppsala in på den medicinska banan, där han till en början avancerade till amanuens vid farmakologiska institutionen. Men ett vidare fält för forskarivern öppnade sig, då han, ännu endast medicine kandidat, i egenskap av skeppsläkare fick medfölja ångfartyget »Vega» under A. E. Nordenskiölds forskningsfärd runt Asien 1878—1880. Trogen sina botaniska intressen ägnade sig A. under expeditionen åt studier över lavvegetationen å tundrorna på

Sibiriens nordkust och Behringshavets stränder, sedermera fullföljda i Japan och tropikerna, vilkas resultat återfinnas i vetenskapliga tidskrifter. Efter i Uppsala avlagda lärdomsprov och vunnen medicine doktorsgrad tjänstgjorde A. 1880—81 som amanuens och underläkare vid Serafimerlasarettet, blev sundhetsinspektör i Stockholm februari 1882 och stadsläkare i Göteborg s. å. i november, vilken senare befattning förde honom in på de nya forskningsfält medicinen vid denna tidpunkt lade under sin spira. Av väktaren över sundhetsförhållanden och hälsovård i rikets andra stad krävdes nämligen speciell kunskap i hygien, epidemiologi och bakteriologi, och sådan förvärvade han också under utländska studieresor, då han arbetade bl. a. hos Pasteur, Rob. Koch, Pettenkofer, Naegeli m. fl. Men för honom, biologen och botanisten, blev laboratoriets miljö för trång, och när han i sin praktiska verksamhet som stadsläkare kommit smittsjukdomarna och deras bekämpande inpå livet, samlade han och bearbetade i talrika skrifter sina iakttagelser över epidemiernas gång, deras sätt att sprida sig och upphöra, deras samband med årstider, väderlek och vindar och tog även historien till hjälp genom att i kyrkoarkivens dödböcker samt i äldre statistiska och topografiska arbeten studera flydda tiders farsoter och sjukdomshärdar.

Sedan A. i december 1891 tillträtt professuren i allmän hälsovårdslära vid Karolinska institutet och därigenom satts i tillfälle att utföra större bakteriologiska undersökningar bl. a. över tyfus-, kolera- och dysenteribakterier, inriktade han sig särskilt på dessas biologi utanför människoorganismen. Han har här bildat skola och bland andra märkliga observationer gjort den viktiga upptäckten som i Tyskland tillskrives Koch, att kolera-smittan huvudsakligen följer vattenvägarna.

A. var entusiastisk beundrare av Linné och har tagit djupa intryck av den store biologens fascinerande uppslag rörande smittsjukdomarnas etiologi. Ingen torde heller ha djupare än A. inträngt i Linnés sätt att studera dessa sjukdomar (se hans arbete *Om Linné som hygieniker*, *Hygiea* Festband 1908). Han var också en av de tio som en strålande majdag 1917 firade Linnés 210:e födelsedag ute vid Hammarby med att taga det första steget till stiftandet av Svenska Linné-Sällskapet. Namnet ERNST ALMQUIST står också först på stiftarnas lista.

A. var ytterst originell både som människa och forskare. »De för tillfället allmänt bearbetade idéerna hava mindre sysselsatt honom», skriver en person som i livet stått honom nära, »han har i regel fullföljt sina egna uppslag med egna metoder, och det gemensamma föremålet för hans olikartade forskningar har så gott som alltid varit 'livet' ej 'energin'». En gammaldags lärd alltså, för vilken intet mänskligt var främmande, en forskartyp som tillhör det förgångna, innan ännu specialiseringen tryckt sin stämpel på människor och förhållanden.

Frid över hans minne!

O. T. Hult.

SVANTE MURBECK

* 1859 † 1946

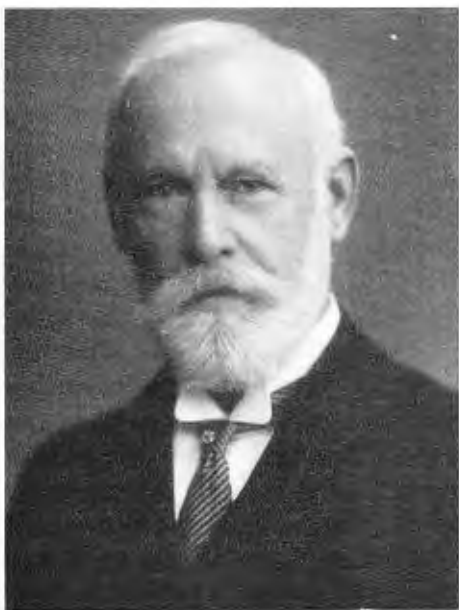

Foto 1934

Genom sin vetenskapliga gärning kom Murbeck tidigt att inta en förgrundsställning inom svensk botanik. Sitt huvudintresse ägnade han systematiken och vann där berömmelse bl. a. genom skarpsinniga undersökningar över kritiska grupper inom den skandinaviska kärlväxtfloran samt genom mästerliga bearbetningar av floran inom olika delar av Medelhavsområdet, vilket han besökte vid upprepade tillfällen. På detta område var han verksam ända in i sin ålders sena höst. Ett av sina huvudarbeten, en monografi över släktet *Verbascum*, publicerade han vid 74 års ålder, och talrika kompletterande meddelanden flöto ur hans penna ända till året före hans bortgång.

Genom sina studier över kritiska skandinaviska växter leddes han till den upptäckt, som för alla tider kommer att säkra honom ett namn i botanikens historia. Han kunde nämligen år 1897 meddela, att konstansen av de då tämligen nyupptäckta småarterna av daggkåpan betingades av att fröna bildades på könlös väg. Härigenom och genom Juels ungefär samtidiga klarläggande av fortplantningsförhållandena hos fjällkattfoten lades den fasta grunden till en forskning, som för växtsystematikens teori inneburit en av de största omvälvningarna alltsedan Linnés dagar.

Det var väl också främst som den frejdade systematikern och som den självskrivne representanten för vårt sydliga lärdomssäte Murbeck blev medlem av vårt Sällskaps styrelse. Denna tillhörde han oavbrutet alltifrån året för Sällskapets grundande till och med 1945. På grund av sin boningsort kunde han dock ej taga någon aktivare del i Sällskapets verksamhet.

F. A. Nannfeldt.

MINNESANTECKNINGAR OM LINNÉ

av kapellanen i Kronoby (Österbotten, Finland) Anders Ehrström

MEDDELADE AV

ROBERT EHRSTRÖM

I den nyligen utkomna fjärde samlingen av den under PAUL NYBERGS och VICTOR HOVINGS redaktion utgivna serien »Människor och minnen, personliga hågkomster och släkthistoriska skildringar» ingår med titeln »En släkts stamfar. Ett tvåhundraårsminne» en av undertecknad skriven levnadsteckning över kapellanen i Kronoby ANDERS EHRSTRÖM. Född och uppvuxen i Övermark, som likasom Kronoby är beläget inom den svenskspråkiga delen av Österbotten, blev han den 14 september 1763 immatrikulerad som studerande vid Uppsala universitet i avsikt att utbilda sig till läkare. Han vistades där två läsår, under vilka han hade förmånen att tillgodogöra sig Linnés undervisning. Ekonomiska motgångar gjorde det därefter omöjligt för hans far att bekosta hans studier. På faderns yrkande avbröt sonen sina medicinska studier och blev präst.

Då professor ADAM AFZELIUS år 1820 samlade material till sina år 1823 utgivna »Egenhändiga anteckningar af Linné», riktade han i flera tidningar, bland dem även »Mnemosyne» i Åbo, en anmodan till Linnés ännu levande lärjungar att meddela honom sina minnen från studieåren och alla de anekdoter av något intresse de kunde om denne store man hava sig bekanta. Denna uppmaning hörsammades av Anders Ehrström, som då nått den höga åldern av 77 år. Konceptet till hans svar på Afzelius' anmodan är bevarat och meddelas här.

Af Bihanget till Tidningen Mnemosyne, N:o 4, inhämtar man med fögnad och förnöjelse, att en lefwernebeskrifning skall författas och utgifwas öfwer den till sitt namn odödlige Archiatern Carl von Linné, en man, till staturen mera liten än stor, men till kunskaper och förtjenster den ende i sitt slag.

I min ungdom och under mitt wistande wid Akademien i Upsala år 1764, hade jag den lyckan att följa honom på några botaniska excursioner. Han gick något framlutad, med ett spanskt rör i handen, hwarmed han då och då pekade på wissa örter dem han antingen sjelf upptog eller anmodade någon af dem som följde honom att upptaga. Efter någon stunds wandring satte han sig på marken, omgifwen af en talrik skara Studerande,

höll föreläsningar öfwer de upptagna örterna, och sökte alltid att uppmuntra Åhörarena till naturens kännedom och betraktande, hwilket han ansåg för ett af hufwudändamålen med människans skapelse. »Om icke så wore (hörde jag honom en gång säga), så hade Gud kunnat göra jorden till en ost och oss till maskar deruti.»

Han satte wäl i allmänhet ett ganska stort wärde på hela Naturalhistorien, men i synnerhet på den botaniska kunskapen, som han upphöjde öfwer alla wettenskaper. Han ansåg de personer som winnlade sig om naturens kännedom med mycken tillgifwenhet, och sökte att uppmuntra dem, icke allenast med personlig wänskap och förtroende, utan ock, som bekant är, derigenom att han gaf wissa örter namn efter stora Botanici, t. ex. Tournefortia, Boerhavia, Kalmia, m. fl., samt på samma sätt hedrade äfwen dem som ägt utmärkta förtjenster uti Zoologien. — För ro skull må jag nämna, att då Medicinä Doctoren Forskål, som reste till Egypten och Palestina för att göra upptäckter i Naturalhistorien, icke hade den lyckan att återkomma, emedan han dog på sin resa, men likwäl före sin död hade hemsändt några frösorter till Linné, som sådde dem i Academiéträdgården der de grodde och växte, war bland dem en ört med så styfwa och hwassa taggar, att de fäste sig wid den förbigåendes kläder så starkt, att antingen bladet eller kläderna skulle sönderrifwas. Denna ört kallade han Forskålia tenax, emedan, såsom han sade, Forskål war »tenax opinionum», h. e. han wille tänka sjelf. Att Linné icke war nöjd med dem som icke antogo alla hans tankar, ser man af Doctor Solanders exempel, hwilkens befordran i Sverige han påstås hafwa efter all förmåga hindrat. Solander blef derföre nödsakad att resa först till Danmark och sedan till England, der han följde Banks på dess upptäcktresor i söderhafwet, utmärkt för sina kunskaper och sin skicklighet.

Linné drefs likwäl alltid af en ren patriotism, hwarföre han ock sökte göra utländska både växter och djur naturaliserade i Sverige. Dock lyckades det honom ej alltid. Ibland andra växter forskref han från America den Cactus på hwilken en Coccinella lägger sina ägg, hwaraf kommer dess larv, som utgör det färgkrype som årligen införskrifwes undr namnet Con-sionell. Det lyckades att få denna växt full med larver till Upsala Academiéträdgård, men olyckan war att Gubben wid dess ankomst ej sjelf war hemma. Trädgårdsmästaren, som emottog växten, ansåg detta krype för en ohyra som borde bortrensas, hwilket han ock med den noggrannhet verkställde, att ej en enda larv lemnades. Så snart Linné war hemkommen, frågade han om ej den forskrifne Cactus wore ankommen, och om derpå funnos några maskar? — »Jo, swarade trädgårdsmästaren, »den war allt full med maskar, men Herren behöfwer ej wara bekymrad deröfwer, ty jag har bortrensat dem allesamman.» — »Tacke dig näcken för ditt beswär, du har gjort mycket illa med din tjenstfärdighet» — swarade Linné; men

det som war gjort, war gjort, och Linnés ändamål att få Consionellen inhemsk i Sverige wanns icke.

Ett rykte blef en wiss tid utspridt, att i Virginien hade blifwit funnen en sort ny Tobak, som då den blandades med den wanliga rökto-baken, gjorde densamma både smakligare och hälsosammare. En myckenhet deraf war redan kommen till England, och Speculanter i Stockholm gjorde stora requisitioner, hwarföre ock ett skepp, försedt med en god laddning deraf, gick från London till Sverige. Linné derom underrättad, och tillika nyfiken att weta af hwilken wäxt den nya Tobaken bestod, fogade den anstalt, att så snart fartyget anlände skulle en Express gifwa honom det tillkänna: hwilket ock skedde. Med blixstens snällhet ilade han till Stockholm. Wid sin ankomst dit, och då den nya Tobaken för honom uppwisades, fann han den icke wara annat än *Arbutus uva ursi*. Han upptäckte straxt denna hemlighet för alla dem som wille weta den, och gaf tillkänna, att den nya Tobaken bestod af blad, tagna af vårt allmänna *Mjölonris*, som växer på alla våra sandbackar; den behöfde således ej requireras från Virginien eller England, då man hade ymnig tillgång derpå inom rikets gränser. Denna upptäckt gjorde att smaken för den nya Tobaken alldeles förswann, och ingen frågade mer derefter.

Mineralogi war ej Linnés hufvudsak; dock att han intet lämnade denna del af Naturalhistorien utur sigte, ser man af den mineralogiska uppställning som finnes i 6:te edition af hans *Systema naturae*. Chemiä Professoren Gottschalk Valerius war icke alldeles nöjd dermed, i synnerhet då frågan väcktes om Corallerna, hwilka den förre ansåg såsom maskar, och derföre förde dem till Djurriket, hwaremot den sednare förde dem till Stenriket, och mer på skämt än alfwar frågade, om Linné, som war Smålanding, trodde att maskarna som funnos i Småländska osten, äfwen hade gjort den.

Linné erfor ganska mycken nåd af Regeringen i Sverige, och fick lof att utnämna sin efterträdare, då han stadnade med sin röst på sin egen son, som då ännu war ganska ung och okunnig, och som blef förklarad för Medicinä Doctor utan att behöfwa aflägga de Specimina som eljest erfordras. Detta förhållande gaf anledning till en satir som utkom under Distingsmarknaden i Upsala, då man fann anslagit ett papper med förteckning på nyligen utkomna böcker, uti hwilkas titlar flere af Professorerna och andra personer blefwo ihågkomne. Bland andra skrifter anmältes då: Konst att blifwa Professor utan hufwud och Doctor utan wett. En skadelig bok. — Carl von Linné.

I sin lefnad war Linné mycket dietetisk, dock wek han understundom derifrån. Han förkastade kaffe, fördömde brännwin och rådde till mycken sparsamhet med windrickning; men då en min Landsman, Herr Bäckman, utgaf sin Disputation *De fundamentis Ornithologiae*, såg jag Linné på det wanliga Disputationskalaset förtära litet af hwarje, och derwid yttrade han

sig: »Det war ganska wäl sagdt af de gamle Romare, att man bör hafwa en gula docta (lärđ strupe). Sådan är min egen: jag kan förtära allting, jag kan också låta bli.»

Utom hwad jag förut korteligen nämnt, får jag ännu tillägga, att man hörde honom aldrig hålla någon föreläsning, utan att [han] sökte leda allt till Guds äras upphöjande. »Det är wanligt», sade han, »bland menniskor att beundra det stora, såsom t. ex. en Elefant eller något annat stort djur. Men man glömmar att beundra Guds wishet, som wisar sig i det minsta kräk, hwilket icke en gång kan beskådas med obewäpnadt öga. Detta kräk har äfwen sina lemmar, som utgöra den konstigt sammansatta kroppen, och fordrar wissەرligen lika så stor beundran som den största Elefant. Jag trotsar derföre Gudsförnekaren att betrakta naturens alster, ware sig stora eller små: och neke han sedan om han kan, Guds warelse, wishet, magt och godhet. — Store äro Herrans werk, och den som uppå dem aktar, han hafwer lust deraf.» Man hörde honom ofta göra detta utrop.

Detta är i korthet hwad jag för 56 år tillbaka såg, hörde och erfor. Mycket wore att tillägga, men det mesta har med åren förflugit.

Måtte en god penna teckna den store mannens minne och lof, wärdigt hans stora förtjenster!

Kronoby den 4 Augusti 1820.

Anders Ehrström.

Den minnesuppteckning om Linné, som professor Ehrström haft vänligheten lämna till Årsskriften ur sin stamfars papper, belyser på ett intressant sätt de uppfattningar om den beundrade läraren som voro gängse bland hans lärjungar. I ett fall föreligger nog en oriktig uppfattning. Solanders resa till England, varifrån han aldrig återkom, företogs i bästa samförstånd med Linné och följdes av honom med stort intresse. Därom vittnar deras korrespondens, i den mån den blivit bevarad — bl. a. ett nyfunnet brev från Linné till Solander av 1761, tillhörigt dr B. Strandell. Missuppfattningen har troligen uppkommit, då — just vid tiden för Ehrströms Uppsalavistelse — Linné fick rätt att föreslå sin efterträdare och därtill utsågs Linné d. y., ej, som man väntat, Solander. Själva denna sak förefaller f. ö. fortfarande rätt dunkel.

Red.

UR OLJEVÄXTERNAS HISTORIA I VÅRT LAND

Några glimtar från det Linnéanska tidevarvet

AV

VIKTOR PETERSSON

SJUTTONHUNDRATALET I SVERIGE VAR FRAMFÖR ALLT under senare hälften en mångfrestande tid med särskilt starka intressen för ekonomiska frågor. Näringslivets utveckling låg partierna varmt om hjärtat. Hade mössornas principer varit präglade av mera försiktighet och en strävan att hushålla med det lilla, som fanns kvar, i förhoppning, att tiden skulle läka alla sår, säger AGARDH i sin karakteristik av frihetstiden, så blevo hattarna, sedan de 1738 kommit till makten, desto ivrigare. Men man rusade ofta på i blindo. De ekonomiska framgångarna skulle vinnas snabbt. Sällan ha myndigheterna, från rikens ständer och ner, så gärna tagit upp till diskussion alla möjliga och omöjliga förslag till förbättring av rikets hushållning som under denna tid. Allt skulle provas, inget lämnas oförsökt. Följden blev, att man ej sällan sökte skapa till näringar, som ej ägde naturliga förutsättningar i vårt land särskilt med tanke på de klimatiska förhållandena. Vi behöva blott nämna de stora förhoppningarna, som man knöt till tobaksodlingen och silkesmaskaveln för vårt lands vidkommande.

Linné har åtskilligt att säga om den förra i sin 1747 utgivna Västgötaresa. Han såg med ljusblå optimism på dess framtid. Så här skrev han bl. a.: »Det berättades ock förvisso, att bönderna här förlidet år sålt tobaksblader för 24.000 daler k. m., det de aldrig på säd kunnat förtjäna. Således tvingades de mindre av nöden att på torgen utbjuda sina små kycklingar och unga lamb. På detta sätt kunna vi med tiden undgå att hämta tobaksblader från Holland, Engeland och själva Virginien, när bonden överallt får se denna båtnad och antagna modet uti de bästa länder i riket.»

Odlingar av mullbärsträd och uppfödning av silkesmaskar försökte man sig på i skilda delar av landet. Förväntningarna voro stora, men ett par

svåra år ödelade planteringarna och grusade de djärva förhoppningarna. Från Kallerstad vid Linköping berättas det, att man hade gjort försök i stor stil med mullbärsträd, frön införda från Frankrike. Traditionen förtäljer, att bönderna skulle ha dödat omkring 3,000 plantor genom att vattna dem med hett vatten, enär de ansågo det nyttigare och mera lönande att odla kål.

Linnés farande lärjungar, som i så hög grad berikade samtidens vetande om främmande världsdelars djur- och växtvärld och allmänna geografiska och ekonomiska villkor, förde med sig hem både den ena och andra rariteten, som de drömde om att se inplanterad i fäderneslandet. Att man därvid också kom att ha sin uppmärksamhet riktad på fett- och oljeväxter bör inte väcka förvåning. Frågan om införande av nya oljeväxter i vårt land låg väl väsentligt mer inom möjlighetens gränser än en hel del andra projekt.

Under studier och forskningar för ett arbete om den kände svenske ostindiefararen, Capitainen CARL GUSTAF EKEBERG, har författaren till denna uppsats vid genomgången av bl. a. Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar och Dagböcker träffat på en del fakta, som, med tanke på vår tids krav på ökad oljeväxtodling i Sverige och de energiska försöken därmed, torde ha sitt intresse ur kulturhistorisk synpunkt. De kunna också utgöra ett komplement till doktor CARL FORSSTRANDS uppsats om kapten Ekeberg i Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift för år 1928.

Som redan framgår av Forsstrands uppsats, vilken huvudsakligen bygger på SPARRMANS åminnelsetal över Ekeberg inför Vetenskapsakademien år 1790, studerade Ekeberg under en kortare tid som helt ung i Uppsala — han inskrevs vid Uppsala universitet som 11-åring år 1726 och lämnade Uppsala efter tre år. — I J. LAGERHOLMS arbete Södermanlands-Närkes nation står han upptagen under nr 1982: »Carolus Gustavus Ekeberg söd. inskr. 24.2 [1726], kapten vid amiralitetet och vid ostindiska kompaniet, död på Altomta i Tensta, Uppland 1784 4.4 i 69 året.»

Senare i sitt liv räknade Ekeberg Linné som sin vän och uppdragsgivare. Om E:s hemförande av levande teplantor till Linné år 1763 och den senares tankar på inhemsk teodling se GUSTAF DRAKES uppsats i Svenska Linné-Sällskapets Årsskrift 1927. Där återgives Linnés entusiastiska tackbrev till Ekeberg.

Ingen av ostindiska kompaniets skeppskaptener har företagit så många resor till Kina som Ekeberg, inalles 10 stycken. Det var Ekeberg, som förde befälet på skeppet »Finland» på dess genom JACOB WALLENBERGS skildring så ryktbar vordna ostindiska resa 1769—1771. Kapten Ekeberg skildrade för övrigt själv denna resa på ett sakligt, om god iakttagelseförmåga vittnande sätt. Livligt intresserad av natur- och näringsförhållanden i de länder, han besökte, gjorde Ekeberg värdefulla och noggranna iakttagelser och medförde hem åtskilligt i frö- och växtväg. I Vetenskapsaka-

demiens handlingar finnas åtskilliga uppsatser av honom. Han blev också år 1761 invald i Akademien.

Redan före resan med »Finland» hade Ekeberg i en till Kungl. Vetenskapsakademien ingiven berättelse framlagt sina erfarenheter rörande det kinesiska jordbruket, »Kort berättelse om den Chinesiska Landthushållningen», inlämnad år 1754 och tryckt som bihang till PEHR OSBECKS år 1757 utgivna Dagbok öfver en ostindisk resa. I denna lilla skrift finnes en beskrivning på en oljeväxt, vars odling och användning noggrant studerats. Det är samma växt, som sedan är föremål för behandling i en av E. författad uppsats i Vetenskapsakademiens handlingar år 1764, denna gång särskilt med tanke på möjligheten av att inplantera den i Sverige. Uppsatsen bär titeln: »Om Chinesiska Oljefröet och dess Trefnad i Sverige». Vi skola ta del av båda beskrivningarna.

Så här beskrives den ifrågavarande växten första gången:

»Ett slags frö til blad, blommor och fröhus likt Rädiser med smala rötter. December månads början war rätt utsättningstiden för detta; den slättade jorden lades förut i långa fåror en fot breda och hälften så djupa, hwilka sins emellan gjorde långa smala sängar, ofwan uppå et qwarter breda. Wattnet fick fritt uti dessa fåror aflöpa, när för mycken wäta tilsatte, sedan det nedifrån gifwit wätska, som behöfdes. En twärhand djupt nedsattes dessa fröen och lemnades 7 à 8 tum emellan hwart stånd til utbredande i växten. Efter denna war den torra årstiden, ty blir det i början wattnat. I Februario war det i full blomma, och i April dess fröhus gulnade, då det upprycktes, torkades och fröet utklappades, som gaf särdeles ymnigt efter bärgningen; häraf pressades den olja, som sedan brukades til hwarjehanda i hushållningen, i synnerhet at brännas i Lampor; de nyttjade det äfwen, medan hon war färsk, til matlagning. Oljan är så fet, at den til målning war otjänlig, efter hon ej wille torka. Af röken efter denna Lampolja göra de det bekanta Tusschet.»

I Vetenskapsakademiens handlingar (1764) omtalar E., att växten i fråga av kineserna kallas Soyfa eller Soifationg. Den är, säger han, ej annat än en art rättika med helt smala rötter, *Raphanus Chinensis Oliferus*, Linn. Sp. Pl.

Utplanterad i november pryder växten i sitt hemland vid nyårstiden de utmed flodstränderna högre belägna åkrarna med bleka »liffärgade» blommor. Värmen svarar då mot våra första blidare vårdagars, dock förekomma stundom frostdagar. Det var denna överensstämmelse i de klimatiska förhållandena, som kom E. att tänka på möjligheten, att växten skulle kunna fördraga det svenska klimatet. Han hemförde för den skull redan år 1754 några frön till prov. En mellankommande resa hindrade honom emellertid att så ut dem. För att vara på den säkra sidan vid sina försök hemförde han från nästa resa ytterligare ett antal frön, för den händelse de första skulle ha förlorat sin grobarhet. Våren 1757 utsåddes båda slagen på flera ställen vid Göteborg. Han framhåller, att bägge säkerligen givit avkastning, om icke jordlopporna, som gynnades av den ihängande torkan, för-

tärt det mesta av de groende plantorna, så att endast få stånd kommo i blomning. Men E. uppgav ej försöken utan skaffade vid sin nästa resa (1760) mer frön, noggranna underrättelser om skötsel och pressning samt modell till oljepressen och dess tillhörigheter. »Och följande sommar hade man vid Stockholm, i Upland och Roslagen prof af örtens växt, och om hösten af des fulla mognad.»

I Vetenskapsakademiens dagbok för 1760 finnes en notis, som omnämner, att E:s berättelse om denna oljeväxt blivit föredragen och att han hemfört frö av densamma, som »här väl komma fort». Han anmodades att översända frön av växten till Akademien. Följande år, den 4 mars, läses i Akademiens dagbok följande meddelande:

»Herr Capitaine Ekeberg, som så ofta tjänt Academien med Rön, Ritningar och Naturalier eller andra sällsyntheter ifrån China, var nu närvarande, och giordes honom av Herr Praeses en tacksägelse. Han hade nu låtit upföra en Chinesisk Oljepress, som han upviste, och förklarade sättet at bruka. Den är, såsom alla Chinesiska inventioner, ganska simpel men gör dock stor efect. Nu utdeltes ock af det Chinesiska Oljefröet, hvarom berättelse uplästes förr jul.»

En utförlig beskrivning av pressen med teckningar inflöt sedan i 1767 års handlingar. Om sin demonstration skriver E.: »Jag gjorde ock, i några förnåmte Herrars närvaro, et försök på 16 lod af detta frö, som gaf 8 $\frac{1}{2}$ lod klar olja; man stekte uti hänne några bröds kifvor, som hade nästan så god smak, som de uti smör stekte.»

Under ytterligare en följande resa hemförskaffades nytt förråd av frön, varjämte något av det gamla »vid pass $\frac{1}{8}$ kanna, den 12 Maji [1764] på en upgrafven sidländ linda, af ungefär 80 qvadratfot utsåddes och nedharfvades...» Ehuru torka och ogräs vållade en del olägenheter, buro dock de bättre stånden 60 till 70 fröskidor. Alltsammans mognade i slutet av augusti och gav 2 $\frac{1}{2}$ kanna frö.

Härav ansåg sig kapten Ekeberg kunna draga den slutsatsen, att denna Raphanusart kunde hinna till full mognad i vårt klimat och att frostnätter ej skadade den så mycket som fastmer torkan. Den föredrog skugga. Lös, lerblandad jord var tjänligare än fet och nygödslad, vilken under torkår bidrog att framalstra jordloppor, växtens verkliga fiender. Den borde vidare utsås glest på långa, ungefär en alns breda sängar. Då växten utvecklade sig frodigt, nästan buskartat behövde den »med långa stänger, $\frac{1}{2}$ aln ifrån jorden uphållas, för jämnare mognad och redigare uphämtnings skull».

Även om försöken ej givit så stort skörderesultat, så borde man kunna vänta sig bättre vid kommande odling. Ekeberg uppger, att kineserna i allmänhet inhöstade 100:e till 120:e kornet och vid pressning erhöles 50 % olja ur fröna. Kakorna, som erhöles såsom biprodukt, förtärdes nog av kreaturen, men användes i Kina, sedan de krossats, till gödning i kryddgårdarna.

Kineserna brukade oljan till matlagning och »til de i detta land oräknelige lampor». Röken samlades i vida trattar över lamporna och lämnade, som förut omnämnts, tusch. Genom stark arbetning med osläckt kalk tillverkades av oljan också ett slags kitt, som kallades Chinam, varmed kineserna tätade fogarna på sina fartyg.

Ekeberg slutade sin redogörelse för det kinesiska oljefröet med följande ord: »Så mycken, om icke mer nytta, kan man äfven vänta af detta frö hos oss: dess skötsel är hvarken så öm, så långsam eller granlaga som Tobakens, men dess fördelar äro ofelbart större: sådant borde upmuntra våra landtmän, at spara åt denna nyttiga växt et litet rum i sina kryddgårdar.»

På tal om den kinesiska lantushållningen omnämner Ekeberg därjämte ett slags små bönor, kallade Pactau, som han till utseendet jämför med »de til skeppsföda på hemresorne vanligen brukade Caravancer». Dessa Pactaubönor utgjorde råvaran till sojasåsen. I Vetenskapsakademiens handlingar för år 1764 lämnar han en utförlig skildring av dennas beredning. Enligt hans uppfattning ha kineserna ej själva uppfunnit sojan, men »sökt härma deras grannar Japaneserna, hvilkas soya öfvergår den Chinesiska, dock mera i priset än i godheten». Även i våra dagar anses av många den japanska sojan vara den bästa. E. säger om dess användning hos kineserna, att dessa »hållit värdt att nyttja henne, så väl vid flera slags rätters afredning, som särskilt at doppa kött, fisk och grönsaker uti, ej utan besparing och undvikande af främmande saucer». E. refererar till sitt tidigare omnämmande av Pactaubönorna. Då dessa i smak äro ganska lika caravancer, vilka ej mycket skilja sig från våra turkiska bönor, så anser E., »at ju Soya så snart kunde tilredas af dessa senare, om icke af våra Åker-bönor; helst Chineserna, i brist af sina Pactau, tilreda hanne af et slags sämre svartgröna Bönor, som de kalla Hactau». Han föreslår därför, att våra inhemska bönor böra försökas, om det skulle visa sig, att försök med odling av hemförda Pactaubönor misslyckas.

Ekebergs beskrivning av sojafabrikationen stämmer för öfrigt nästan fullständigt överens med den moderna fabrikationsmetoden. E. skriver: »De [ur det kokande vattnet] uptagna bönorne utbredas på vida såll-bottnar, at vattnet må få afrinna, och medan de ännu äro fuktiga rullas uti fint mjöl, af samma slags bönor malit så at de deraf på alla sidor varda öfverdragne.» Han redogör därefter för den jäsningsprocess, som den kokta blandningen får genomgå under tre till fyra dagar, varvid den »väl får möglas». Vid den moderna, fabriksmässiga beredningen försättes blandningen med ett mögelpreparat, kallat koji. Detta erhålles genom odling av en svampart, *Aspergillus Oryzae*, på kokt ris. Det kemiska förloppet, vilket E. ej närmare kände till, består närmast i att mögelsvampen avsöndrar en del enzym, som dels försockra stärkelsen, dels göra äggviteämnena lösliga. Bönmassan lägges sedan uti träfat eller krukor och begjutes med

saltlake. Den fortsatta jäsningen tar enligt E. omkring sex veckors tid i anspråk. Det är den höga salthalten, som gör, att jäsningen försiggår relativt långsamt. När det hela är färdigt, utpressas saften och inkokas till lämplig koncentration. Ju längre den färdiga sojan lagras, desto bättre blir den. Ekeberg uppger i sin beskrivning, att man stundom satte till socker, ingefära och andra specerier. Vi skola kanske upplysa om att i handeln förekomma en del billigare sojasurrogat, tillverkade av köttavfall, svamp, m. m.

Ekebergs redogörelse för sojasåsens tillverkning gav PETER JONAS BERGIUS anledning att i samma årgång av Vetenskapsakademiens handlingar lämna en botanisk beskrivning av sojaväxten. Bergius kallar den »en sällsynt *Dolichos*, som jag detta år updragit utaf Bönor, dem Herr Capitaine Ekeberg meddelade mig vid sin återkomst förledne år ifrån Ostindien». Han ansåg, att sedan E. själv lämnat beskrivning av sojaberedningen, det icke passade illa, att även en riktig beskrivning av själva sojaväxten publicerades i Akademiens handlingar. Han fogar till denna en »accurat ritning» av växten, en ganska god teckning, som överraskande tydligt framhäver växtens karaktär även om en del detaljmärkningar kunna göras. Den återgives här i fotografisk reproduktion efter originalbilden (fig. 1). Det är utan tvivel den första utförliga beskrivningen och avbildningen av sojaväxten i svensk litteratur. Bergius omnämner, att en tidigare beskrivning och avbildning offentliggjorts av den tyske resanden ENGELBERT KÆMPFER (Kæmpfer) i dennes *Amoenitates exoticæ*, utgiven 1712, vilken dock Bergius funnit »nog ofullkomlig och mindre väl träffad».¹

Bergius citerar beskrivningen i Linnés *Spec. Plant.* pag 1023: *Dolichos soja*. »*Dolichos caule erecto flexuoso, racemis axillaribus erectis, leguminibus pendulis hispidis subdispermis.*»

Själv bygger Bergius sin synnerligen detaljerade, på latin avfattade beskrivning på de av honom från frön uppdragna plantorna. Exemplaren måste ha varit väl utvecklade, ty han använder uttrycket »min färska florerande ört». Han anställer en jämförelse med Kæmpfers figur över sojaväxten och säger: »När jag ser på ovanstående Kæmpfers figur, stöter det mig genast, at blommorne äro satte så store och tydliga, då jag likvisst vet, at på de stånd, som dels hos mig, dels hos Kongl. Trädgårdsmästaren, H:r Fredr. Volmer, i år vuxit, de små blåvite blommorne knapt synts, om man icke för at se dem öpnat Calyx, inom hvilken de lönligen blommat utan at slå ut.» Kæmpfers text visar dock, att hans sojablommor förhållit sig på samma sätt som Bergius'. Det är alltså den förres figur, som är

¹ Även om det ej hör till ämnet, kan det ju vara av intresse att upplysa om att Kæmpfer 1680 kom till Sverige och 1683 som läkare medföljde en svensk beskickning över Moskva till Persien, där han stannade i flera år för att sedan göra resor till Ceylon, Bengalen, Java, Japan, Siam och Kaplandet. Han dog 1716.

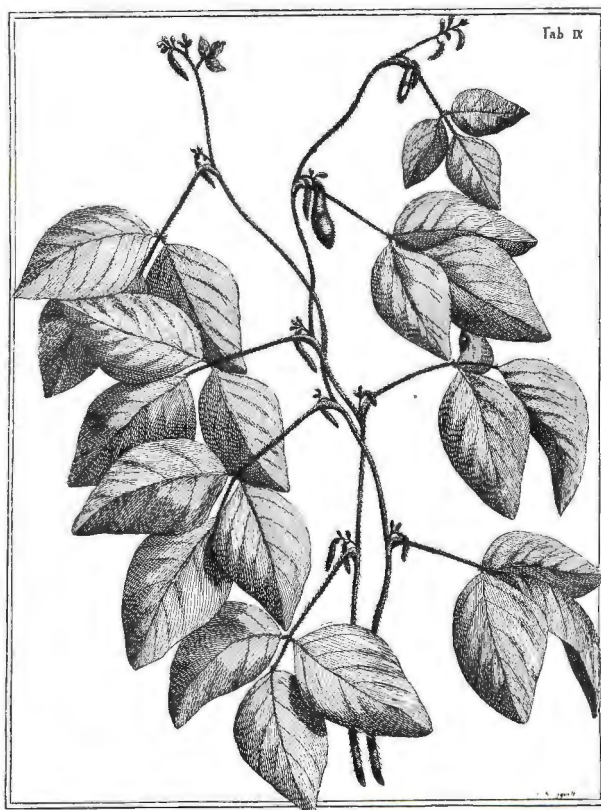

Fig. 1

feltecknad. Olikheten i klimatet skulle emellertid, menar B., kunna förklara en viss olikhet med hänsyn till blommorna.

Intressant är att ta del av Bergius' uppfattning av sojaväxtens betydelse och möjligheterna för dess inplantering i Sverige. Han tänker inte egentligen på den som olje- eller näringsväxt utan uteslutande som råmaterial till sojasåsen, som blivit »en begärlig överflödsvara, som drager penningar ur riket». Det vore därför bra, menar han, om sojaväxten kunde vänjas vid vårt klimat, så att den i vårt land kunde få mogna frö och förökas på kalljord. Han har emellertid sina tvivel, de samma, som framföras av tvivlarna i våra dagar. Han påpekar, att den fordrar så lång tid, innan den kommer i blomma, att hela sommaren dessförinnan är förbi, »och alltså ingen för mognaden tjenlig tid sedermera är öfrig». — Numera vet man, att daglängden har en avgörande betydelse för blomningen. Försök med sojabönan ha visat, att den lättast går i blom vid en daglängd på 9 timmar. Vid förlängd belysningstid tar den vegetativa tillväxten överhand. — Bergius anser därför, att kunskapen om sojans tillredning knappast kunde

bli till gagn för vår del. Men han rekommenderar i stället att göra försök med framställning av soja av våra vanliga turkiska bönor, »emedan Sojabönornas smak kommer noga öfverens med dem».¹

Kapten Ekeberg gjorde ytterligare ett rön, som har samband med fett- och oljeväxternas historia i vårt land. År 1782 utsådde han frön av vad han kallar »hvit Wallmo». Han hade erhållit frön därav av professor LOSTBOM, som också inlämnade E:s redogörelse för försök med dessa till Patriotiska Sällskapets Hushållningsjournal, där den publicerades 1784. E. hade närmast tänkt sig växten som furnissör av föda åt hans bin. När dessa icke på något sätt uppmärksammande blommorna, erinrade sig E., att vallmodlingen i Ostindien bedrevs för utvinnande av opium. Han tog sig för den skull för att försöka »utkräva Opium» av den av honom odlade vallmoarten. Försöket slog ej särdeles väl ut: »Därpå hindrade regnet, at jag allenast fick en obetydlig bit, som likväl war tillräcklig at wisa, det försöket går äfwen an i Sverige.»

Det är emellertid ej försöken att utvinna opium, som här intresserar oss utan vallmoväxten som oljeväxt.

Ekeberg hade också sin uppmärksamhet inriktad på möjligheten att ur vallmofröna erhålla olja. Huruvida han gjorde några försök i den vägen framgår ej av hans redogörelse. Han säger sig emellertid ha insamlat 2 skålpund rent frö och skriver:

»Jag håller dessa Frön nyttigare, at af dem prässa en til finare målning tjenlig olja. Man har i Frankrike föreslagit, at denna olja skickade sig vid matberedning och at Bomolja skulle med denna wara förfalskad. Efter mitt tycke, håller jag henne härtil mindre tjenlig, i anseende dertil, at hon såsom

¹ Bergii beskrivning av sojaväxten insändes till Linné för granskning och yttrande. I ett odaterat brev, som måste vara skrivet i slutet av oktober eller början av november 1764, till Vetenskapsakademiens sekreterare P. Wargentin, gör Linné en del smärre anmärkningar rörande avbildningen av sojaväxten. Felaktigheterna tillskriver han för öfrigt den oskicklige tecknaren. Han skriver: »Af figuren ser jag, att de hafwa ej bättre tillgång [på ritare] i Stockholm än i Upsala; att i riket näppeligen finnes en enda, som kan afrita en enda ört. Det hafwer warit mitt öde, det blifwer ock andres, [till] föga heder för acterne.» Efter att ha påpekat en del oegentligheter i teckningen, fortsätter Linné: »Wille Hr Secreteren på egen hand (utan att det kommit ifrån mig) fråga author, om stielken är riktigt *dichotomus*; om icke *stamina* hänga hop *in membranum*; om icke något mer kunne tilläggas wid *modum fructificandi*, så må M. H. det göra.»

Brevet finnes återgivet i *Bref och skrifvelser*. Första Afd., Del 2., sid. 268. I en not till detsamma lämnas följande upplysning: »Dessa helt oskyldiga anmärkningar gäfw o anledning till ett under någon tid spändt förhållande mellen Linné och Bergius, vållat därigenom, att Wargentin mot den förres uttryckligt uttalade önskan lät den senare få del af ofvan meddelade bref. Med anledning häraf tog sig Bergius »anledning at interrompera Herr Archiaterns ädlare göromål» med en lång, den 19 November 1764 daterad skrifvelse, hvilken — oakadt all den artighet, hwarav den öfverflödade — innehöll ett och annat, hwarav Linné kände sig sårad...»

Lin- och nötolja lättare torkar och blifver snart seg; fast hon med de ingredienser, som utgöra Fernissor, ej upkokas. Däremot Bomolja, Mandelolja, Hampfröolja, Chinesisk och Svensk Rofolja, fastän aldrig så mycket afbrända, aldrig torka, och äro således til målning odugliga, efter de hysa en starkare fetma. Herr Doctor och Professor Bergius i sin *Materia medica* säger, at af hwarje skålpund frö fås 4 uncer olja.»

Kapten Ekebergs redogörelse för sina försök med »vit Vallmo» och hans tankar rörande dennas utnyttjande som oljeväxt blevo de sista rön, som den mångfrestande och mångkunnige mannen framlade. Han avled den 4 april 1784, samma år som dessa hans rön publicerades.

Huruvida hans uppslag till införande av nya oljeväxter i Sverige buro några frukter under de närmaste åren har i detta sammanhang ej kunnat utrönas. Men av en tillfällighet har jag kunnat konstatera, att omkring femtio år efter hans bortgång företogs praktiska försök med vallmon som oljeväxt i Östergötland. Nu var det emellertid inte fråga om att därur vinna olja »tjenlig till finare målning», vilket var Ekebergs närmaste tanke. Det var fråga om »matolja». I »Årsberättelse wid Östgötha Kongl. Hushållssällskaps allmänna Sammankomst, d. 28 Jan 1833» står följande att läsa:

»Odlingen af Papaver har blifvit fortsatt med någorlunda fördel, ehuru äfven sistledne wåta och kyliga sommar war mindre gynnande för dess ömnhet och mognad. Swårigheten att få den pressad synes wara afhjälpt genom samma man, som har förtjänsten af denna Odlings spridande inom Riket. H:r Fabrikör Carl Philipsson i Linköping har nyligen uppfunnit en Olje-press, af så enkel sammansättning, att den för ringa penning bör kunna eftergöras af den vanligaste Slöjdeskicklighet. Sällskapet har till skänks erhållit ett Modell-Exemplar i förminskad scala, hvarmed dock profpressning blifvit anställd, i närvaro af 2:ne Sällskapets Ledamöter. Genom någon beskoning af Jernbleck torde en större apparat kunna swara mot ändamålet, — och allt tyckes lofva, att matolja innan kort skall blifva sällsynt på import-listorna.»

✱

De obetydliga och trevande försök med odling av inhemska eller införda oljeväxter, som sålunda gjordes i vårt land under senare hälften av 1700-talet och förra hälften av 1800-talet, ledde ej till några mera vittgående resultat. I stort sett var väl odlingen av oljeväxter nedlagd vid tiden för det andra världskrigets utbrott. Då detta medförde en avspärrning från tillförseln av en mängd viktiga produkter, bl. a. av växtfett, upptogs emellertid samtliga gamla oljeväxter åter till odling. Växtförädlarna började intressera sig för framställning av raser, som möjligen skulle kunna få fortsatt betydelse även under fredstid och bli av varaktig betydelse för vår självförsörjning. Det förefaller för närvarande, som om rapsen skulle ha de största framtidsutsikterna. Vinterrapsens frön ha en oljehalt av ungefär 40 %.

Fig. 2. Kapten C. G. Ekeberg. Vaxporträtt i Vetenskaps societetens samlingar.

Vallmons (*Papaver somniferum*) uppgår till ungefär lika mycket, kanske stundom något mer. Vitsenapen ger däremot ej mer än 25 %. Oljelinet räknar man likaledes med att kunna odla med framgång i vårt land. Försöken med solrosen har ännu ej visat några betydande resultat.

ALGOT HOLMBERGS växtförädlingsanstalt i Norrköping har från Ostasien infört en ny oljeväxt, *Brassica juncea* ('Fiskeby senap'), som lär ge bortemot 50 % olja. Den mognar dock rätt sent. Med sojabönan pågår försök. Även med denna växt har Algot Holmberg nått goda resultat med en sort hemmahörande på Sachalin. Sojabönan har därjämte utsikt att bli en betydelsefull matväxt även hos oss liksom i Ostasien. Det återstår dock säkerligen mycket arbete, innan man fått fram för vårt land goda och fullt hårdiga sorter.

Framtiden får utvisa, om vi med någon större framgång skola kunna bygga upp en inhemsk oljeväxtodling, som kan ta upp tävlan med främmande länder, särskilt med tropikerna.

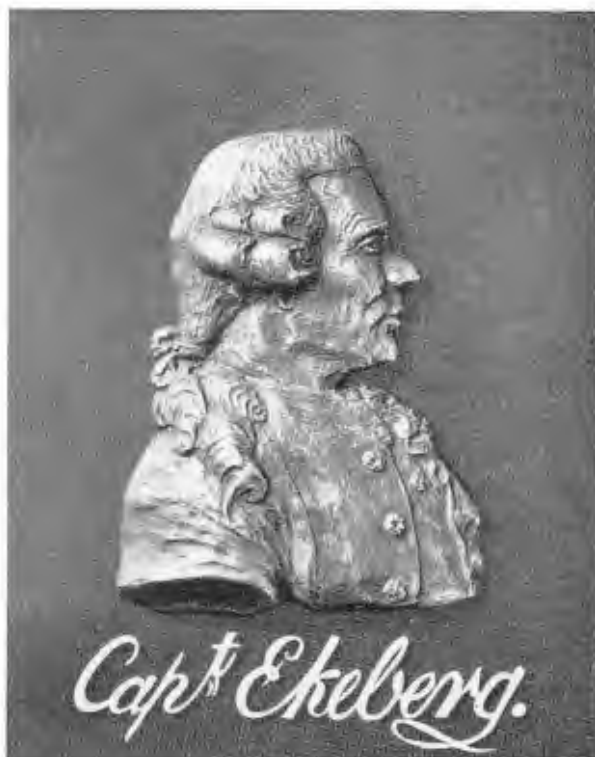

Fig. 3. Restaurerad galvanoplastisk kopia av vaxporträttet.

ETT NYFUNNET PORTRÄTT AV KAPTEN C. G. EKEBERG

I samband med här meddelade uppsats om den bekante Kinafararen kapten C. G. EKEBERGS försök till oljeodling kan det vara lämpligt att meddela om det fynd av ett porträtt av mannen, som nyligen gjorts bland Kungl. Vetenskaps-societetens i Uppsala samlingar.

Ekeberg har upprepade gånger varit föremål för uppmärksamhet i denna Årsskrift. Sålunda skildrade framlidne apotekaren GUSTAF DRAKE år 1927 Linnés försök till inhemsk teodling, kompletterat år 1939 med en kommenterad översättning av hans avhandling 1765 om tedrycken, »Potus Theae», som föranleddes av Ekebergs lyckade försök att från Kina införa den äkta teplantan 1763. En utförlig biografisk skildring av Ekeberg, hans färder, naturvetenskapliga intressen och förbindelser med Linné lämnades 1928 av doktor CARL FORSSTRAND. Den sistnämnde omtalar i sin uppsats med beklagande att intet porträtt av den berömde skeppskaptenen syntes vara bevarat, trots att hans bouppteckning upptar »salig kaptenens och dess frus konterfej».

På detta förhållande har nu, efter allt att döma, det gjorda fyndet rätt bot. Vid den »vindsröjning», som på grund av krigsfaran påbjöds av myndigheterna i Uppsala 1941, påträffades å vinden i Kungl. Vetenskaps-societetens hus vid S:t Erikstorg bl. a. ett skåp innehållande en stor mineralsamling, petrifikater m. m. I en låda i detta skåp fann Societetens skattmästare, professor N. E. SVEDELIUS, ett i vax modellerat och på glas uppfäst porträtt med namnet målat i vitt: »Capt. Ekeberg» (fig. 2). Fyndet underkastades sakkunnig granskning av förste intendenten vid Nordiska Museet dr SIGURD WALLIN, som meddelade följande beskrivning:

Vaxpoussering i rödgult vax. Bröstitbild. Profil åt höger. Peruk med öronlockar. Rock och väst, båda utan krage. Krås. Vissa delar äro bortfallna: pannan, kråset, perukens knut i nacken. De bortfallna delarna synas i avtryck på glasets.

Signerad i armens avskärning: P. B: 3. Fästad på en ljusgrön glasruta och under figuren målat i vitt: »Capt. Ekeberg».

Vaxfiguren konserverades genom Statens historiska museums konserveringsanstalt, varjämte en kopia i galvanoplastisk avgjutning kompletterad av skulptören GÖSTA CARELL framställdes (fig. 3).

I ett föredrag inför Societeten den 11 maj 1945 tillkännagav prof. Svedelius fyndet och gav samtidigt en skildring av bildens föremål. Efter detta föredrag, som tryckts i Societetens Årsbok för 1945, meddelas här med välvilligt tillstånd de båda bilderna jämte därtill fogade upplysningar.

En intressant fråga är hur bilden kommit i Societetens ägo. Ekeberg var icke medlem av Societeten, men väl av Vetenskapsakademien. Däremot tillhörde en hans brorson, laborator AND. GUST. EKEBERG, denna. En möjlighet är att denne, som dog 1813, skänkt den till Societeten. En annan, som dryftas av prof. Svedelius, är att den kommit i dess ägo i samband med de stora samlingar av naturföremål, som 1783 tillföll Societeten genom testamente av hovapotekaren FREDR. ZIERVOGEL och bergmästaren JOH. ABRAHAM GYLLENHAAL. Huvuddelen av dessa samlingar ha senare överlämnats till olika universitetsinstitutioner, men det ovannämnda skåpet innehöll just de rester av samlingen, som Societeten behållit (mineral och petrifikat). Tänkbart är alltså, att Ziervogel, som levde till 1792, inköpt bilden efter Ekebergs död, som inträffade 1784 på hans gård Altomta, där han bodde de sista åren omgiven av sina från Orienten hembragta samlingar och curiosa.

ARVID HJ. UGGLA.

- - - - -

NÅGRA ANMÄRKNINGAR TILL FRAMLIDNE
DOKTOR M. B. SWEDERUS' EDITION (1907)
AV LINNÉ'S VORLESUNGEN ÜBER DIE CUL-
TUR DER PFLANTZEN (1759)

AV

OTTO GERTZ

TILL TVÅHUNDRAÅRS JUBILEET AV LINNÉ'S FÖDELSE utgavos genom Uppsala universitet ett antal Linnémanuskript och handskrivna kompendier till föreläsningar, hållna av Linné. Bland de sistnämnda voro två botaniska, Linné och växtodlingen samt Vorlesungen über die Cultur der Pflantzen, vilka offentliggjordes av den bekante Linnéforskaren, f. d. läroverksadjunkten MAGNUS BERNHARD SWEDERUS. Den senare skriften var bifogad rektors inbjudning till universitetets Linnéfest 1907, den förra utgavs som nr 6 bland Linnéfestskrifter i Uppsala universitets årsskrift samma år.

Originalhandskriften till Linné's Vorlesungen über die Cultur der Pflantzen erbjuder det största intresset. Den befinner sig i Leningrad och Ryska Vetenskapsakademiens Botaniska museum. Kompendiet i fråga utgöres av anteckningar från Linné's privata föreläsningar år 1759 för studerandena CLAS ALSTRÖMER, den sedermera så bekante nationalekonomen, kansliråd och friherre, samt FRÉDÉRIC LOGIE (1739—1768)¹, son till svenske konsuln i Algier. Enligt påskrift å handskriftens titelblad av konservatorn vid botaniska institutionen i Petersburg, FRANZ J. RUPRECHT (¹/₁₁ 1814—⁴/₈ 1870), härröra anteckningarna från en därvarande akademiker, JOHANN GOTTLIEB GEORGI (³¹/₁₂ 1729—²⁷/₁₀ 1802), professor i kemi och kollegieråd, bekant som en bland Linné's lärjungar och korrespondenter. Förmodligen har denne som botanist och kemiker förtjänat forskare verkställt översättningen till tyska av de ursprungligen på svenska språket avfattade föreläsningssanteckningarna.

¹ Uppgives av professor TH. M. FRIES (Linnébiografi, bd 2, 1903, bil. 19, p. 10) ha blivit ännusven i Kungl. Vetenskapsakademien den ²³/₁₁ 1754. Riksbibliotekarien E. W. DAHLGREN'S matrikel (1915, p. 185) har för anförda dag namnet ALEXANDER LOGIE, »son av svenske konsuln i Algier GEORG LOGIE, e. o. kanslist i kommerskollegium».

Manuskriptets proveniens är dunkel. Urkunderna ha härom ingenting att meddela. Det är emellertid känt, att GEORGI hade vidsträckta svenska förbindelser. Å ena sidan kan han själv ha förvärvat kompendiet, då han som Linnés lärjunge vistades i Uppsala 1760 — året efter det föreläsningarna i fråga hållits — eller där haft tillfälle att avskriva detsamma, på svenska eller tyska. Men det är också möjligt, att manuskriptet haft en annan förhistoria. Kanske har GEORGI gjort bekantskap med de Linnéska föreläsningsanteckningarna tack vare sitt umgänge och samarbete med Linnés berömda lärjunge och informatorn för CARL VON LINNÉ d. y., professor JOHAN PETER FALCK (1733—²¹/₁₃ 1774), som, då han under Linnés ledning medellös studerade i Uppsala, åtnjutit understöd av CLAS ALSTRÖMER och med vilken GEORGI där år 1760 sammanträffat. Denne FALCK hade 1763 gått i rysk tjänst och var en av ledarna för den stora Orenburgska expeditionen till det inre Ryssland och Sibirien, i vilken forskningsfärd även GEORGI deltog i egenskap av laborator. Kanske har GEORGI tillvaratagit manuskriptet i fråga bland andra dennes papper och samlingar, sedan den kroppsligt nedbrutne och tidvis sinnessjuka FALCK till följd av övermäktiga kroppsliga lidanden slutat sina dagar för egen hand. Det är bekant, att GEORGI på uppdrag av Ryska Vetenskapsakademien i ett omfattande arbete (1785—86, 3 band) utgav FALCKS efterlämnade anteckningar från dennes fleråriga forskningsresor (Allgemeine Deutsche Biographie, bd 8, 1878, p. 713; Biografiskt Lexikon, ny uppl., bd 4, 1875, p. 296; FRIES, *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné*, bd 6, 1912, p. 32).

Vad det ovan nämnda, sannolikt av GEORGI översatta föreläsningsskollegiet beträffar, har Linné liksom vid andra motsvarande föreläsningar — dock här mera sparsamt — citerat en del tidigare auktorer på områden, som han vid föreläsningarna berört. Några av dessa forskare ha av utgivaren doktor SWEDERUS identifierats; i andra fall åter meddelas ingen kommentar beträffande dem, uppenbarligen emedan ifrågavarande auktorers namn missuppfattats av Linnés åhörare eller vid avskrivandet eller översättningen av anteckningarna blivit korrumperade. Detta har befunnits vara fallet vid redogörelsen för *Coccus Ilícis*, en kochenillsköldlus, som uppträder å *Quercus Ilex* (*coccifera, conferta*). Det heter om nämnda *Coccus*-art i Linnés av professor EINAR LÖNNBERG utgivna Föreläsningar öfver djurriket (1913, p. 243): »På undre sidan af bladen på *Quercus Ilex* sitta liksom små trinda ärter, hwilka samlas och torckas, då man deraf får den röda färgen, som kallas *Chermes* eller Carmosin; honorna af dessa äro, som lägga sina ägg härinnom.» I Vorlesungen über die Cultur der Pflantzen (1759) läses vidare (p. 96): »Diese auf denen Blättern des *Quercus Ilícis* sitzenden Insect[en] mit ihren Gehäusen haben GANDEL, RÉAUMUR, NISHIOLTZ und andere beschrieben.»

De anförda namnen GANDEL och NISHIOLTZ äro uppenbart förvanskade, och utgivaren av handskriften har icke gjort något försök att rätta missför-

ståndet och tyda namnen i fråga. Vid en närmare undersökning, som jag företagit, har det lyckats att lösa gåtan med dessa namn. GANDEL är skrivfel för GARIDEL, och Linné hänvisar här till den franske läkaren och botanisten PIERRE JOSEPH GARIDEL ($\frac{1}{8}$ 1658— $\frac{6}{6}$ 1737), professor i anatomi i Aix. Denne utgav ett botaniskt arbete in folio, Histoire des Plantes qui naissent aux environs d'Aix et dans plusieurs autres endroits de la Province (Aix 1715). GARIDEL är bekant som den förste, som lämnat utbildning av *Quercus coccifera* och noggrant beskrivit den ifrågavarande, kochenillalstrande insekten, vilken till sitt uppträdande är bunden vid nämnda *Quercus*-art.

På samma sätt har NISSELTZ befunnits felskrivet för namnet på den franske botanisten GUILLAUME NISSELE. Denne ($\frac{9}{4}$ 1647—1734) var professor i botanik i Montpellier och utgav 1714 i Mémoires de l'Académie des sciences i Paris (pp. 434—442) Dissertation botanique sur l'origine et la nature du kermès, vilken avhandling sedermera, översatt till latin, även utkom i Acta Academiae Naturae Curiosorum (tom. 3, 1733, App., pp. 40—56). NISSELE uppgives ha varit den forskare, som upptäckte, att de redan för antikens greker och romare kända kermeskornen alstras av en insekt. De torkade sköldlössen, vilka sedan gammalt utgjort en högt skattad handelsvara, buro länge namn av *grana Chermes* eller *Kermes tinctorium* och hade tidigare, i likhet med allehanda gallbildningar, uppfattats som en sorts frukter å värdträdet (GERTZ, Linné såsom cecidolog, 1928, p. 63).

Såväl GARIDEL och NISSELE som deras arbeten återfinnas i den stora entomologiska bibliografien av W. HORN och S. SCHENKLING, Index Literaturae Entomologicae (Berlin-Dahlem 1928—1929, bd 2, p. 397; bd 3, p. 887), ävensom i Nouvelle Biographie Générale (tome 19, Paris 1857, sp. 487; tome 38, 1862, sp. 96). I Linnés bibliografiska encyklopedi Bibliotheca Botanica (1736, p. 95) omnämnes GARIDEL med hans år 1715 utgivna botaniska arbete bland Floristae Galliae, ävensom i inledningen till Hortus Cliffortianus (1737) bland [Auctores] Florae Europaeae (nr 145). I Systema Naturae (ed. 10, tom. 1, 1758, p. 455) citerar Linné under *Coccus Ilicis* Garid[el] aixens[is] (250, t. 53, 2), så även i senare upplaga av samma verk (ed. 12, tom. 1, pars 2, 1767, p. 740) och vid *Quercus Coccifera* i Species Plantarum (ed. 2, tom. 2, 1763, p. 1413). Däremot har jag icke träffat forskarnamnet NISSELE citerat i något av Linnés tryckta zoologiska arbeten. Förmodligen härrör Linnés citering i föreläsningskompendiet från RÉAUMURS klassiska verk, Mémoires pour servir à l'histoire des Insectes (tom. 4, 1738, I. Mém., pp. 46 ff.), där jämte GARIDEL även NISSELE nämnes som grundläggande forskare på detta område.

I samband med redogörelsen för ovannämnda sköldlus har Linné i föreliggande arbete, Vorlesungen über die Cultur der Pflantzen (p. 96), beskrivit en annan art av samma släkte, *Coccus Uvae Ursi*. Det heter om den: Ward 1758 auf einer Excurs. bei Ups. von dem Candidat BLOM, auf

dem *Arbutus Uva Ursi* gefunden und ist doppelt so gross, als der vorige [*Coccus Pilosellae*].» Upptäckaren av ifrågavarande *Coccus*-art var, som min undersökning visat, CARL MAGNUS BLOM ($\frac{1}{3}$ 1737— $\frac{4}{4}$ 1815). Enligt Sveriges Läkarehistoria av medicinalrådet J. FR. SACKIÉN (bd II: 1, 1823, p. 657) blev denne sedermera provincialläkare och bergslagsmedicus i Hedemora distrikt av Falu län, slutligen assessor, och invaldes den $\frac{7}{9}$ 1778 till ledamot av Kungl. Vetenskapsakademien. BLOM kom den $\frac{8}{9}$ 1755 som student till Uppsala och var den $\frac{28}{5}$ 1763 respondens för Linnés dissertation *De Ligno Qvassiae*.

Den av BLOM först uppmärksammade insektarten omnämnes i Vetenskaps Akademiens Handlingar 1759 (vol. 20), där Linné införde ett kortfattat meddelande rörande Svensk Coccionell (pp. 26—30). Han skriver (p. 29): »Under det jag den 26 Maji 1758 Botanicerade med mina Herrar Studerande kring Upsala, råkade en af mine Elever at uptaga en qvist, på hvilken några Insecter sutto; jag såg då straxt, at detta var en Coccionelle; [qvisten] fants vara af vårt allmänna Mjölonris, eller *Arbutus uva ursi*.»

Fyndet av en *Coccus* å *Arbutus uva ursi* omnämnes också i Linnés samma år (1759) utgivna dissertation *Plantæ tinctoriæ* (p. 29): »præcedente æstate inventum».

BLOM hänvisar själv till anförda fynd i ett brev till Linné den $\frac{5}{10}$ 1759 (FRIES, Linnébrev, bd 3, 1909, p. 271): »Under min uppresna [från Småland och Blekinge] fann jag, på en Lingon-rot, i Östergöthland mellan Kellmo och Emma, som jag menar, en sort *Coccus*, hwilken jag här hos har den äran Eders Magnificence tillsända, till Eders Magnificences gunstiga ompröfwande: om det är densamma, som jag, för ett år sedan, fann på roten af *Arbutus uva ursi*.»

Någon på lingonrötter förekommande *Coccus*-art finnes ej omtalad i Linnés skrifter. På BLOMS fynd 1758 av *Coccus uvæ ursi* hänsyftar följande, som riksarkivarie BERTIL BOËTHIUS skriver i sin biografi över CARL MAGNUS BLOM i Svenskt Biografiskt Lexikon (bd 5, 1925, p. 2): »Han [BLOM] följde Linné på hans 'herbationes', och hans vakna blick skänkte honom därvid åtminstone en gång glädjen av ett fynd, som aktades värdigt att upptagas bland mästarens rön.»

I Fauna Svecica (editio 2, 1761) omtalar Linné flera andra — åtminstone fyra — insektarter såsom av BLOM först iakttagna (FRIES, Linnébrev, bd 3, 1909, p. 272, not 1).

Det kan tilläggas, att i föreliggande föreläsningskompendium ytterligare nämnes (p. 93): »*Acanthus mollis*. Seiner gelbfärbenden Eigenschaft gedenckt VIRGILIUS.» Citatet åsyftar icke, såsom kanske vore att förmoda, MARCELLUS VIRGILIUS (död 1521), den bekante kommentatorn av antikens botanik, särskilt DIOSCORIDES, vars samtliga verk han översatte till latin och utgav med kommentarer (Florens 1518), utan hänför sig till den romerske skalden

PUBLIUS VIRGILIUS MARO. Linné citerar i själva verket Aeneidens författare i sin år 1759 utgivna dissertation *Plantæ tinctoriæ* (p. 20): »*Acanthus mollis*: circumtextum croceo velamen Acantho. Virg. aen. 1:653.» Det citerade återkommer även i en annan versrad av Aeneiden (lib. I: 715 [711]): »pictum croceo velamen acantho». ANDERS JAHAN RETZIUS har i *Flora Virgiliana* (Lund 1809, p. 10) lämnat en kommentar med försök till utredning av denna *Croceus Acanthus* och dess av en senare tids forskning omtvistade användande för gulfärgning av vävnader.

Anmärkning.

I anslutning till de av docent GERTZ ovan meddelade anmärkningarna till adjunkten SWEDERUS' edition av det i Ryska vetenskapsakademien anträffade manuskriptet av Linnés föreläsningar om växters plantering må här med några ord beröras ett handskriftsfynd, som 1938 gjordes vid mitt arbete med ordnande av de Linnean Society tillhöriga Linnehandskrifterna. Det rör sig om anteckningar, gjorda av LINNÉ D. Y. under något av fadern givet collegium i samma ämne.

Det har tidigare knappast varit känt, att utom det från den äldre Linné härrörande handskriftsmaterialet även åtskilligt av sonens kommit i J. E. SMITHS — och därmed i Linnean Society's — ägo. Att så är förklaras därav att detta knappast närmare undersökts, alltsedan det kom till England, efter vad Mr. SPENCER SAVAGE meddelade mig. Orsaken är tydligen det skick, var det översänts från Sverige. I några stora buntar, omslagna med grovt karduspapper och ombundna med grova snören, förefunnos dessa papper tydligen så som de anträffats vid Linné d. y:s död. Förmedlaren av köpet, J. G. ACRELL, har m. a. o. i detta fall ej bemödat sig om att bringa materialet ens i nödtorftig ordning.

Tiden medgav vid mitt besök endast en tämligen flyktig granskning och grovsortering, men redan denna gav vid handen, att här föreligger ett material, som möjliggör en klarare uppfattning om Carl Linné d. y:s verksamhet. Förutom en del minnesuppteckningar, utkast till avhandlingar och uppsatser m. m., kunde sammanställas två serier av föreläsningar som han hållit över materia medica — den tidigare meddelad i egenskap av faderns vikarie. Det blir möjligen framdeles tillfälle att närmare beskriva och utnyttja detta material.

Här må för tillfället endast redogöras för de ovan omnämnda föreläsningssanteckningarna om växters plantering. Dessa omfatta en bunt lösa lägg i kvart-format innehållande 94 skrivna sidor. De äro nedtecknade med sonens tämligen tidiga, något barnsliga hand, kanske omkring 1760. (De av Swederus utgivna anteckningarna hänföra sig ju till 1759.) En jämförelse av de latinska växtnamnen med av Linné i olika arbeten publicerade torde här kunna ge en exaktare datering. Då sålunda en art här kallas *Azalea lutea* såsom i Syst. Nat. Ed. X, men sedermera i Spec. Plant. Ed. 2 fått speciesnamnet *nudiflora*, torde man kunna sätta dateringen till något av åren mellan 1759 och 1762. Det synes dock icke vara fråga om samma collegium privatissimum, som hölls för Clas Alströmer och Frédéric Logie. Uppställningen är i det hela densamma, ställvis även ordalagen tämligen identiska, men olikheterna synas för stora för att de skulle ha sin förklaring blott av att den ene åhöraren fått med ett och annat, som undgått den andre, och tvärtom. Särskilt gäller det uppräkningsarna

av odlingsbara utländska växter, som i de publicerade anteckningarna endels synas vara mera omfattande. Däremot har framställningen om inhemska träd och buskar, särskilt i fråga om deras användbarhet, större utförlighet i Linné juniors anteckningar. Stundom kunna växtnamn, som på grund av felaktighet i manuskriptet ej kunnat tolkas av Swederus, korrigeras med hjälp av de nu funna anteckningarna. Dessa skulle utan tvivel vara väl värda att publiceras.

ARVID HJ. UGGLA.

NÄR LINNÉ FICK EN VENUS-STATY TILL AKADEMINS TRÄDGÅRD

AV

ARVID HJ. UGGLA

I SIN FÖRSTA, KORTA SJÄLVBIOGRAFI, VITA CAROLI LINNAEI (Ungdomsskrifter samlade av EWALD ÄHRING, Ser. 1, 1888) berättar Linné (sid. 9) under den 24 juni 1731: »Reste till Stockholm, medan Prof. Rudbeck drack brunnen, och hade frist [fritt?] vivere hoos apot: Warmholtz» (dennes son, den sedan bekante historikern, var Linnés lärjunge) »samt den tiden . . . besökte flitigt trädgårdarne i Stockholm och reste till Upsala 24 Jul. Av uppräknningen i hans växtkatalog Adonis Up-landicus, skriven samma sommar, framgår det vilka Stockholmsträdgårdar han studerat. Bland dem förekommer bl. a. Hortus Piperianus på Kungs-
holmen .

Denna trädgård, vars minne lever kvar i resturant-namnet Piperska Muren, hade anlagts av greve CARL PIPER, Karl XII:s bekante minister. Den var, enligt utsago av Stockholmsskildraren O. J. GRÖDING (Kongsholms Minne 1754) af sitt orangeri, sina plantager, alléer, grottor och byster en af de vackraste enskilda trädgårdar i Stockholm, och omgifven af en hög stenmur». Piper hade 1694 inköpt området, som låg i kvarteret Äpplet — en köks- och fruktträdgård låg i kvarteret Plommonträdet på andra sidan gatan — och där låtit uppföra ett par boningshus. Det var vad man kallar en »malmgård», men av särskilt praktfullt slag. Anläggningen fullbordades och sköttes under makens bortovaro med kungen i kriget och sedan under hans fångenskap i Ryssland av hans kraftfulla hustru CHRISTINA TÖRNFLYCHT, som lät uppföra den höga mur med en prydlig portal, som givit egendomen dess namn. Efter Pipers död 1716 övergick malmgården till hans son presidenten CARL FREDRIK, som 1754, då hans dotter gifte sig med den för sitt olyckliga öde bekante översten greve ERIK BRAHE, till dessa överlät egendomen. Blott två år senare måste Brahe som deltagare i det misslyckade revolutionsförsöket böja sitt huvud under bilan. Malmgården övergick då i arv till hans spåde son, MAGNUS FREDRIK, vars förmyndare, kommerserådet J. J. VULT VON STEIJERN redan 1757 fann lämpligt att avyttra denna. Köparen var en fransködd snusfabrikör och »kaffekokare» JEAN THEODOR

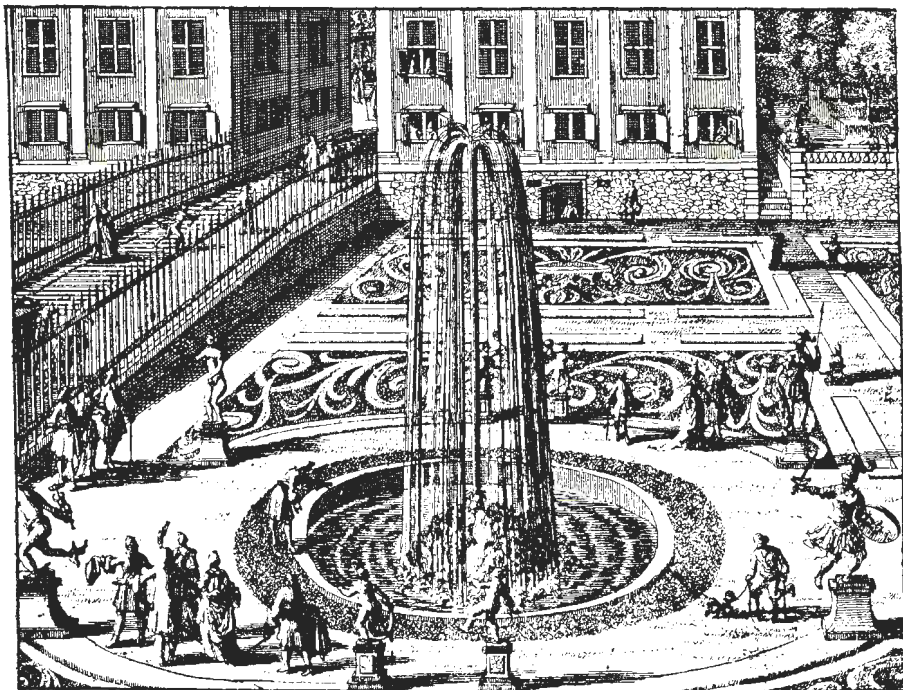

Fig. 1. Pipers trädgård. Stick av J. v. d. Aveelen.

LA FONT. Hans kaffehus låg, som vi kunna se av Linnés nedan citerade yttrande, vid Järntorget. La Fonts avsikt med köpet var tydligen att genom realisation av anläggningar och inventarier inbringa penningar samt stycka hela egendomen. Därmed försvann denna för sin tid praktfulla anläggning.¹

Hur trädgården under sin glanstid tog sig ut kan man se av trenne kopparstick av J. VAN DEN AVEELEN, som av CARL FORSSTRAND framdragits ur samlingarna på Kungl. Biblioteket. De ha varit avsedda för Svecia-verket, men ej medtagits där. Av dessa intresserar oss i detta sammanhang den som här återges som fig. 1. Kring en vattenkonst synas fyra statyer av klassiska gudomligheter, Venus, Minerva, Mars och Hermes. Man får BELLMANS »Venus, Minerva, Mars bland de djärva . . .» i tankarna. I förgrunden synas ett par smärre figurer.

I en arvshandling efter Carl Piper befintlig i en 1727 bunden volym, nu i Christinehofs godsarkiv (Andrarums socken), upptagas under »Lusträdgården» följande »Trädgårds Sirater» med värdering:²

¹ Efter La Fonts redan 1764 inträdda konkurs blev Amaranterorden dess ägare. 1807 övergick den i Coldinuordens ägo, som alltjämt innehar den. Se CARL FORSSTRAND, Trädgårdar och trädgårdsmästare i 1700-talets Stockholm (Sankt Eriks Årsbok 1927), varifrån ovanstående upplysningar hämtats.

² Jag har att tacka min vän arkivarien DANIEL ALMQVIST för meddelande av detta utdrag.

2 st. Sjelf stoora ¹ Bly Bilder s. k. Gladiatorer à 180 dr	360:—
1 d:o sönder	60:—
10 st. stora Bly Bilder à 180	1,800:—
8 st. förgylte Dito à 72 d (tydl. fel för 172)	1,380:—
2 st. stora bly Krukor med figurer och låck på [h] 150 d	300:—
24 st. järn kr . . . ² Påttor à 3 dr	72:—

Att dessa »Sirater» blivit till salu, kom till Linnés kännedom och väckte tydligen hans livliga intresse. Han tycks, att döma av nedan anförda brev, ha haft ett livligt minne av dem. Säkerligen har han gått med en hemlig längtan att kunna pryda sin älskade trädgård med någon staty så som tidens smak fordrade. Men kanske får man också förmoda, att han inlade en djupare mening i förvärvet av just den staty, varpå hans val stannade. Ty det var en bild av Venus, kärleksgudinnan. *Tantus amor florum*, »så stor är blommornas kärlek», var ju en hörnpelare i hans på sexualiteten fotade växtsystem. Alltnog, han satte sig genast i rörelse för att förvärva åtminstone denna staty, en blykopia av den bekanta Mediceiska Venus.

Men hur förfara för att inleda underhandlingar om köpet? Han erinrar sig att han i Stockholm har en högt skattad lärjunge i PETRUS OSBECK. Denne, vilken 1750—1752 gjort en resa till Kina som skeppspredikant på ett Ostindiska kompaniets fartyg, varöver han 1757 utgav sin resebeskrivning, hade vid återkomsten — mycket genom Linnés rekommendation — blivit anställd som CARL GUSTAF TESSINS huspredikant samt tillika intendent över dennes naturaliesamlingar på Läckö. Osbeck vistas nu i Tessins hus i Stockholm. Honom tillskriver Linné den 28 mars 1758 och säger bl. a. följande:

— — Äfter Hr Magistern alltid går förbij La Fonts Cafféhus på jern-
torget uti Hr Alard Gebruders hus, så fråga där äfter på hwad sätt statuæ
uti Gref Pipers trädgård sällias, hwad stycket kostar af store, som äro af
bly? item huru högt bärande Pomerantz, Citrone, Apelcin träd sällias så
will jag där äfter resolvera mig.»

Den 11 april följer ett nytt brev. Linné är tydligen mycket ivrig, men han vill inte köpa grisen i säcken! Det heter nu:

»Ehuru mycket Hr Mag. har att uträtta torde doch behöfwas att gå öfwer
Monklägersbroen [Kungsholmsbron] att hämta luft. War då gunstig och
stig in uti Pipers trädgård, och se på de största statuerne; om de äro hela,
ej brutne, ej spruckne. Om jag mins rätt stod på vänstra handen wid in-
gången en naken Venus, den åstundade jag mäst. Jag önskade wetta om
den Herrn som äger ej slogo af något? helst om man då köpte 2ne? Secundo
om han för samma will åta sig lägga in dem och ställa dem på Upsala

¹ = naturlig storlek?

² Två bokstäver oläsliga.

jacht.» — Linné vill sålunda ha dem som man säger *jof*, d. v. s. fritt om bord!

Han fortsätter: »Jag tycker mig minnas at wid huset af piperska trädgården i små valver stodo små statuer äller bytingar; om de woro af bly? hwad hwardera kostar? äller om där äro några ännu större, doch ej så stora som de aldra störste.» — 'Bytingar' skulle vi väl återge med »putti». — Citron- och apelsinträden har han nu slagit ur hågen, de bli för dyra. Han kan få sådana utifrån för bättre köp. Men om statyerna är han ivrig: »Lät mig wetta wid första tillfälle här om swar. Jag har inwärtas kallelse till en, om ej två, af de störste statuis. Säg hwilken Hr Mag. tycker wara wackrast.»

28 april har han Osbecks detaljerade svar och säger: »Jag hade ej tid med senaste posten att tacka för beswäret med Mademoisellerne; jag har samma smak som Hr Magistern, och skulle önska blifwa ägare af den smärtare (tydiligen Venus), allenast benen äro ej så fördärfvade, att de på föreslagit sätt kunna hielpas, hwilket tyckes wara mycket möjligt.

Will nu ägaren wara resonabel, så går jag in på kiöpet med bägge, allenast han slår af något.» — Linné var ju inte för inte smålänning — pruta bör man söka göra! Han fortsätter: »Åtminstone har jag rätt lust hafwa den smärtare och wackrare; men han måste låta inpacka henne och ställa henne på en Upsala jacht, ty då man förskrifwer något utifrån, är sälliarens ensak att skaffa godset wähl inlagt om bord, den andre risico består kiöparen. Alltså om hon ej kan fås under 1,000 daler, måste jag doch gå in kiöpet, allenast ägaren som sagdt är presterar henne inlagd på fartyget. Men sök om möjligt få något afslag» (d. v. s. rabatt). —

»Skulle sälliaren ej tro mig om betalningen på mitt fagra ansichte, så wet jag att Hr Salvius (Linnés förläggare och vän) går i caution [borgen] för så mycket, äller, om nöden så prässar, utlägger den summan för mig. Jag tycker att ägaren kunde gifwa något kiöp och därmed blifwa på en gång af med bägge. Kanske jag då köpte ett par små där till.

War därför gunstig och handla med honom det bästa Hr Magistern kan och förmår. Will han hafwa pgr för än hon afgår ifrån Stockholm, så betalar Hr Dir. Salvius henne för mig. Men jag bör hafwa räkning på henne och quittance då pgar betalas. Men intet går jag in öfwer 1,000 daler, utan bör han åtminstone för den summan som sagdt är lefwerera henne på Upsala jacht.» —

Den 2 maj har köpet kommit till stånd och Osbeck har tydiligen gjort sitt bästa att pruta. Men det blir ej köp av mer än den smärtaste gudinnan — Venus. Linné skriver:

»Ewinnerlig tacksägelse för alt det myckna beswäret af mine commisioner. War så god och köp den wackraste för 600 dlr, allenast det är en *nuda virgo* [en naken jungfru], jag bryr mig ej om den dyra pidestallen;

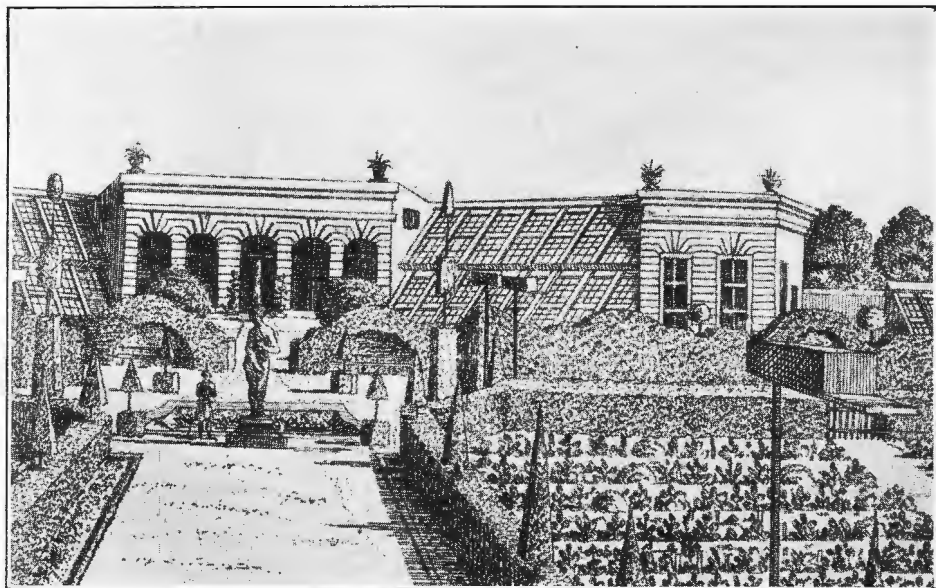

Fig. 2. Venus-statyn framför mittdammen i Linnéträdgården (ur BUSSE 1773).

hålst jag kan få sådan här i Upsala fabricerad. Men i des ställe voro artigt om jag kunne få ett par små bytingar eller statuer af bly för det öfriga på sedlen af medföljande assignation. (Den var väl på 1,000 dlr.) Jag tycker mig sedt sådane äfven i trädgården, allenast summan ej stiger öfwer.» — Linné har alltså ännu inte släppt tanken att få ett par putti. — »Se väl åter — fortsätter han — att den stora statuen är så helbregta at hon kan flyttas, att hon ej går sönder emällan händrene wid flyttningen.» Så kommer tanken på, vem som skall bära kostnaden: »Tag quittance på utgifterne — tillägger han — ty jag tänker om möjligt är wälfwa denna omkostnaden på academien; hwar och icke, blifwer jag sjelf fast.»

Hur det gick med den saken, har jag ej undersökt men misstänker att Linné fick svara för kostnaden själv. Men även detta var han beredd på.

Linné fick alltså sin Mediceiska Venus — någon mera blev det inte — och snart stod den väl på sin plats i trädgården. Den kan tydligt iakttagas på BUSSEs bild av trädgården. (Fig. 2.) Det torde varit den första uteskulptur i Uppsala. Säkert väckte den ett visst uppseende — det var ju en »nuda virgo», en naken flicka, och i en ganska utmanade hållning. Tydligen framkallade förvärvet kommentarer i den akademiska småstaden och pryderiet tog anstöt.

Beviset ha vi i ett inlägg i veckotidskriften »Posten», som utkom i Stockholm 1768—1769. Det är alltså först ett tiotal år sedan Venus kommit på sin plats. Först måste några ord sägas om tidskriften och dess utgivare. Denne,

som hette ANDERS BERCH, var son till den bekante professorn med samma namn, vilken var den förste innehavaren av den lärostol i ekonomi, som Frihetstidens ständer inrättat och som var så betecknande för tidens nyttighetssträvanden. Det torde ej kunna nekas, att det förelåg en viss jalousi mellan Berch och Linné, då Berchs läroområde delvis grep in på en del av Linnés. Professuren i ekonomi var nämligen ett rätt egendomligt konglomerat av juridik, naturvetenskap och praktisk-ekonomiska frågor. Detta förhållande har tydligt färgat av sig på en del av de artiklar, som den yngre Berch publicerade i sin tidning. Han var tjänsteman i verken i Stockholm, då han startade sin tidskrift, som givetvis har sin förebild i de bekanta engelska journalerna, Spectator och Tatler m. fl. Den har för några år sedan varit föremål för en omfångsrik och intressant akademisk avhandling av docenten G. SVANFELDT¹, och det är denna, som väckt min uppmärksamhet på de uttalanden jag här skall anföra.

Unge Berch har även eljest tillåtit sig spydigheter mot Linné i de artiklar, där han berör upsaliensiska förhållanden. Jag skall tillåta mig att anföra ett sådant uttalande, då det har sitt stora intresse som en autentisk skildring av de berömda Linnéska herbationes. Han låter lördagen den 20 maj 1769 en viss »Natur-forskare» rikta ett brev till en »Herr Oeconomus». Den förre förklarar, att han tröttnat på att läsa så mycket skrifter i politik — det var ju den tid då partikampen kommit en flod av broschyrer att välla fram. »Jag går tillbaka», heter det, »til min Historia naturalis och oeconomie, som jag så högt vördade, när jag i min ungdom, klädd i boussarons, följde Gräsletare-troppen, under den så namnkunnige Herr Arch. och Riddaren von Linnés fana. Du kommer ihog, min vän, huru många roliga stunder vi ägde, på ängarna i negden, under det vi till vår kunskaps ökning gjorde ängarna skada med tramp till några lass hö, hvaröfver ingen tordes mucka utan att blifva namngifne för en fiende emot naturalvetenskapen, som i den tiden var högmålsbrott vid akademien, ehuru intet tillfälle saknas i akademi-trädgården att med mindre besvär finna tusen örter. Men jag minnes att gossarna skulle tillika roa sig och emot kvällarna inmarschera i staden uti militärisk ordning, lika som hända plägar om Valborgsmässkvällarna.» Sedan gör författaren en del ironiska frågor, hur det *nu* står till med naturhistorien och ekonomin, som *då* förklarades vara *samma* begrepp. Ty den som kände många örter, kunde tala om till vilken klass de hörde, hur det förhöll sig med deras ståndare, pistiller, kronblad o. s. v., han var en stor ekonom även om han ingen aning hade om körning, plöjning, dikning m. m. — Nu har brevskrivaren hört att »den stora heders-herren» (Linné) lagt sig till med stora lantegendomar. Där måtte väl odlingen vara en modell för all ekonomi, i fråga om yppersta höslag, frihet från ohyra o. s. v. »Res dit», säger han, »och gif mig en noggrann berättelse, så att jag kan inrätta

¹ G. SVANFELDT, *Posten* 1768—1769 och dess författare. Upps. 1937.

mitt landtbruk på samma fördelaktiga sätt.» Han underlåter ej heller att spydigt fråga: hur gick det med pärlmusslorna? — Det var ju några år sedan Linné fått sin belöning för denna uppfinning. Musslorna borde väl vara fœcunderade efter så många års förlopp. »Väntar man inte snart något parti pärlor upp till Stockholm? Eller har entrepreuren kostat för mycket på konsten, så att den inte bär sig. »Entrepreuren» åsyftar den handelsman P. BAGGE, som åtog sig att betala Linné den penningebelöning, som ställts i utsikt av ständerna, men som dessa ej funno sig kunna skaffa medel till. Som bekant utnyttjade Bagge aldrig konsten, bl. a. emedan han drabbades av blindhet.

Men det är på tiden att övergå till den andra artikeln. Denna är till tonen fullt allvarlig, en sedligt bekymrad medborgares uttalande i anledning av den nakna statyens inverkan på ungdomens moral. Men troligen får den tagas som ironi mot pryderiet. Huvudsaken är dock kanske att ge Linné ett litet nyp.

Brevskrivaren, som nu heter »Uno Syrach», riktar sig till »Herr Sederik» och börjar med att anföra teologerna, som vid sina utläggningar av sjätte budet, yrka på att »Människan skall vända sina ögon från allt som kan ge förargelse. En bild, som föreställer en naken man eller kvinna, gör ett våldsamt intryck på syn och minne. Lyckligtvis har fräckheten inte gått så långt, att människor utan blygd visa sig för hvarandra blotte och bara.»

»Jag kan icke härvid underlåta att nämna — fortsätter brevskrivaren — en ort i vårt land, där en sådan bild, en Veneris figur i ordinär storlek, blott och bar är att se: den Kongl. Akademiträdgården i Upsala; den kan icke annat än gifva den studerande ungdomen anstötelig prospect. Trädgården har inga andra statyer, så att denna måste betraktas. Hvarför inte så gärna en Priapus i Veneris ställe? Han var trädgårdarnas gud, för hviiken det offrades... Svarar man, att det är en kopia af den berömda Venus de medicis, och att statyen för *arbetets* skull är exponerad, frågar jag om det i Upsala finns någon Ritare- och bildhuggareakademi. Annars lär ungdomen ha ringa nytta af dess betraktande. Att bilder förföra ungdomen, framgår af att en annan naken Venusstaty, i Rom, blifvit öfverhöljd med en af metall gjuten slöja om länderna. Kunde man inte förmås att påkosta denna Venus åtminstone en nattrock?»

Som man finner, ha vi i den första artikeln en återklang av den ovilja, som framkallades av de linnéska lärjungarnas något braskande uppträdande vid hemkomsten från sina herbationes och som inbragte Linné det bekanta varningsbrevet från HÅRLEMAN — RUTGER SERNANDER har i vår Årsskrift 1926 skildrat denna episod och den verkan, den hade på Linnés känsliga sinne. Hur han upptog det här senast skildrade angreppet, veta vi icke. Det ger emellertid en antydning om att den upsaliensiska miljön inte var så fridfull, att giftigheterna inte sparades, där en angreppspunkt syntes erbjuda sig.

Vart tog Linnés Venus vägen, när Botaniska trädgården under THUNBERGS tid flyttades till sin nuvarande plats, frågar man sig. Därom ger RUDOLF HJÄRNE besked i sitt bekanta arbete om Uppsala (Från det förflutna och det närvarande. 1. Teckningar från Upsala akademi på 1830- och 40-talen. Västerås 1879). Där heter det sid. 18: »Den afbild af den mediceiska Venus, som nu står på andra sidan en dam, vid det gamla växthuset, hade fordom stått på en upphöjning midt i sjelfva trädgården, omgifven af en fördjupning, fylld med vatten. Men Wahlenberg, som tyckte, att bilden var litet oanständig, flyttade den på sin nuvarande och lät sätta en stor lerklump i den hand hon, just icke i rent antik anda, något förlägen håller framför sig. . .»

Den plats, där alltså Venus först stod, är välkänd af alla upsaliensare. Det är den s. k. gropen midt framför Botanicum, där förr om åren vid studenternas vårfest Orphei Drängar brukade förnöja publiken med sin sång. Den plats, dit GÖRAN WAHLENBERG av anständighetsskäl flyttade gudinnan, var vid den stora dammen söder om orangeriflygeln.

När och under vilka omständigheter hon försvann därifrån, är t. v. obekant liksom hennes slutliga öde. Bly är en obeständig metall, särskilt i nordiskt klimat. Men den har ett ej obetydligt penningevärde. . .

TULPANGÅVA FRÅN HOLLAND TILL LINNÉ-TRÄDGÅRDEN

NÄR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET BÖRjade ÅTERSTÄLLANDET av den Linnéanska trädgården, visade det sig svårt och ibland omöjligt att erhålla de sorter, som odlades på Linnés tid. Smaken inom hortikulturen har växlat, nya sorter ha framställts och de gamla ha slutat att saluföras. Från gamla trädgårdar skänktes dock tid efter annan en del äldre former av prydnadsblommor.

När OLOF RUDBECK d. ä. återkom från sin studieresa till Holland, medförde han — jämte intrycken från de högtstående holländska trädgårdarna — också frön och lökar, som det var honom angeläget att snarast få plantera i Uppsalas mark. Detta blev, som bekant, upprinnelsen till den akademiska trädgård, som nu efter sin återuppståndelse går under namnet Linné-trädgården. Helt visst ingick bland det av Rudbeck hemförda materialet en hel del tulpan- och hyacint-lökar. Och när han 1685 utgav den tredje och sista upplagan av sin trädgårdskatalog (1930 på nytt utgiven av Svenska Linné-Sällskapet i facsimil-upplaga), kunde han där uppräknat ej mindre än 38 tulpansorter som odlades i trädgården. Av dessa framhävde han (med kursivstil) såsom »nu nyligen genom min möda och omkostnat först hit införda och planterade» nio sorter. Av hyacinter har han 41 sorter, därav alla utom två på samma sätt anges som nyinförda. (Det behöver ej framhållas, att det till större delen rör sig om odlingsvarieteter.)

Det har länge varit ett önskemål att i fråga om dylika växter ersätta de i handeln tillgängliga med »antika» sorter. Under hösten 1945 besökte herr TH. HOOG Uppsala som representant för den välkända blomsterlöksfirman C. G. VAN TUBERGEN i Haarlem. När trädgårdsföreståndaren, assistent C. G. ALM, förhörde sig om möjligheten att komma över »gamla» tulpaner, lovade herr Hoog att vid sin återkomst till Holland göra ett försök att skaffa sådana. Genom förmedling av honom och svenske generalkonsuln i Amsterdam kom trädgårdsföreståndaren i förbindelse med blomsterlöksspecialisten dr W. E. DE MOL i Amsterdam samt herr P. BOSCHMAN. Den förre är vetenskaplig rådgivare, den senare sekreterare i NEVERSIE (Nederländska sällskapet för vetenskaplig hjälp till befrämjande av bättre prydnadsväxter). Dessa män ha, tillsammans med sällskapets president, exportören av blomsterlökar herr N. BLOKKER, grundat en »Hortus Bulborum», d. v. s. en levande utställning av blomsterlökar i Limmen nära Alkmaar, som uppvisar en i sitt slag unik samling. Där odlas mer än 500 tulpan- och 150 hyacint-varieteter, äldre och nyare. Dr de Mol har om denna anläggning lämnat följande meddelande:¹

»Som tysta vittnen från länge sedan förgångna dagar möta vi här: »*Zomerschoon*» (laxrött på crêmemårg), känd redan 1620, papegojtulpanerna *Lutea* och *Perfecta* (1680) samt gul *Duc van Tol* (1700). Vidare de sena dubbla tulpanerna *Roode*

¹ Tidigare i sammandrag meddelat i Svenska Dagbladet och tidningen »Upsala».

Pioenroos (djupt skarlakansröd) jämte dess knoppmutation *Gele Pioenroos* (gul och skarlakansröd), därefter *Groene Ridder* el. *Viridiflora*, som också odlats sedan 1700, och slutligen den sena dubbla tulpanen *Gele Roos*.

Också från medlet av 1700-talet ha några tulpanvarieteter bevarats. Vi möta här den sena dubbla *Mariage de ma Fille* (1745), *Gouden Standard* (skarlakansröda strimmor på gult), *Gele Prins* (rent gul), båda tidiga enkla former, kända från 1750. Även den tidiga dubbla *Tournesol* (röd och gul) är ett minne från 1700-talets mitt.

Av dessa ha *Zomerschoon*, *Lutea*, *Perfecta*, gul *Duc van Tol*, *Gele Prins* och *Tournesol* till våra dagar bibehållit sig som handelsvara, om de också odlas endast i begränsad skala.*

Sällskapet utger också en tidskrift, *Herba Topiaria*, som dock ej kunde utges under tiden för okupationen. I dess aprilhäfte för 1937 ingår en beskrivning av *Hortus Bulborum*.

»Underbart nog — tillägger dr de Mol — denna unika samling, detta rara kulturdokument, blev räddat. Och dock respekterade ockupationsmakten det ingalunda. Talrika bunkrar och telefonstolpar placerades på fältet. Men *Hortus Bulborum* blev räddad tack vare ständig övervakning och tålmodig uthållighet från dess tre grundare och ledare.»

Dr de Mol utlovade, att han och herr Boschman skulle överväga, vilka sorter som borde komma i fråga att planteras i Linnés trädgård, och sedan översända lökarna.

Han slutade sitt meddelande med följande ord: »Nu är kriget förbi. Åter kommer en speciell sändning av holländska blomsterlökar att avgå till Sverige: forna tiders tulpaner. 'Säg det med blommor', men det är i sanning mycket sällsynta blommor som komma denna gång som budbärare.»

Hösten 1946 blev det vänliga löftet förverkligat. Den 13 sept. 1946 ankom till Uppsala skattmästaren i NEVERSIE, lökodlaren herr FRED. SINGER, Wijdeness, tillsammans med representanten för holländska blomsterodlare herr HILENIUS och maka, f. n. bosatta i Stockholmstrakten. Herr Singer medförde en kollektion av ej mindre än 53 olika gamla tulpansorter, vars lökar han egenhändigt anförtrorde åt Linné-trädgårdens jord. De vänta nu, ordentligt utmärkta med sina fantasieggande namn — och äldsta kända förekomstår från 1620 till 1700-talet — på vårens ankomst, då de, som vi hoppas, skola med sina praktfulla färger vittna om holländsk minnesgodhet och välvilja mot Linnés fosterland. Mätte den hårda vintern vi nu uppleva ej komma dessa förhoppningar på skam!

MEDDELANDEN FRÅN LINNÉ-MUSEET. I.

MUSEET UNDER KRIGSÅREN.

I 23:dje årgången av Årsskriften, som utkom 1940, meddelades i den sedvanliga redogörelsen för museets verksamhet, att med anledning av krigsutbrottet förberedande åtgärder vidtagits för att vid behov kunna evakuera de dyrbara föremålen. Allt utom möblerna inpackades i särskilt anskaffade lådor. Redogörelsen slöt med dessa ord: »Museet har under innevarande år varit stängt för besökande.» Så kom naturligtvis att bli fallet under de långa och tunga år, kriget pågick. Det behöver ej framhållas, hur bittert det kändes, att när Sällskapet äntligen med stora uppoffringar lyckats förverkliga den punkt i stadgarna, som talar om »att i denna byggnad (Linnéska boställshuset) sammanföra och bevara sådana föremål, som kunna anses ha tillhört Linné eller det Linnéska huset», dessa ej kunde hållas tillgängliga för allmänheten. Museet, som hade invigts den 30 maj 1937, hade redan börjat i hög grad draga till sig uppmärksamheten och erkändes som ett mycket värdefullt tillskott till Uppsalas sevärdheter. Ej minst gällde detta de turister från främmande länder, som besökte staden. Sålunda förekommo år 1938 bland 1958 besökande ej mindre än 666 utlänningar.

Äntligen har i detta förhållande nu en ändring inträtt. Från början av juli 1946 är museet åter tillgängligt, sedan föremålen uppställts på sina platser. Här må tacksamt erkännas den välvilliga hjälp, som med uppoffrande av mycken tid härvid lämnades av förste intendenten dr SIGURD WALLIN, varjämte fru GUNNEL HAZELIUS-BERG ombesörjde dräkters och textiliers riktiga exponering. Det visade sig att inpackningen, som ombesörjts av trädgårdsförman RICKARD EKBOM, skett med stor omsorg. Allt befann sig vid upppackningen i oskadat skick.

Det har redan visat sig, under den korta tid som förfluttit, att museet har dragningskraft på publiken. Än mera torde detta bli fallet, då turisttrafiken — ej minst den utländska — tar full fart.

Under den hälft av året 1946, då museet varit allmänt tillgängligt, antecknade sig i besöksboken 805 personer.

Museet hålles f. n. öppet två timmar dagligen (kl. 1—3). Vakthållningen, som de första veckorna sköttes av kand. HENRIK BJÖRK, övertogs från slutet av juli av fru LINNEA JANSSON till 15 oktober. Efter denna tidpunkt och intill vårarbetets början i trädgården ombesörjes den av trädgårdsförmannen.

Även under tiden för museets stängning kunde interiörerna visas för en del sällskap och enskilda, vanligen under museiföreståndarens ledning. Sålunda besågs huset av följande:

Danska journalistbesökets deltagare ^{22/9} 1941.

Stockholms husmodersförenings Marthaaavdelning ^{2/5} 1942.

Smålands gille i Sala ^{30/5} 1943.

Sällskapet Enköpingskamraterna ^{19/9} s. å.

Internationella pressens representanter ^{7/10} 1944.

Svenska fornminnesföreningen ³/₆ 1945.

Svenska museimannaföreningen ¹⁶/₆ s. å.

Under det förflutna året ha följande sällskap avlagt besök, oftast i samband med föredrag och demonstration av museets föreståndare:

Svenska Rotary-kongressens damer ³¹/₅.

Uppsala akademiska sällskap med damer ¹⁵/₉.

Zoologiska sektionen av Naturvetenskapliga studentsällskapet ²⁹/₉.

Ett antal intresserade på initiativ av regementsläkare HARRY HINRICSSON ²⁹/₁₀.

En särskild glädje var det att i samband med besöket i Uppsala den ¹⁹/₉ av den grupp framstående engelska och amerikanska museimän, som på inbjudan bereste Sverige, få för dessa demonstrera anläggningarna och museet. Även Hammarby besöktes därvid.

NÅGRA NYA FÖRVARV.

Trots att museets verksamhet varit nedlagd under sju långa år, har dess utveckling icke stått helt stilla. Flera värdefulla nyförvärv under denna tid äro att anteckna och böra här göras till föremål för en något mera ingående redogörelse.

Fröken EVA RIDDERBIEKE, som jämte sin framlidna moder fru EVA RIDDERBIEKE, redan för länge sedan tillförsäkrat Sällskapet att en gång bli ägare till en serie senbarockstolar, som enligt traditionen skola ha tillhört de möbler i det Linnéska hemmet, som kommit från fru Linnés föräldrahem, har redan nu överlämnat ett dussin av dessa. Stolarna, som äro svartmålade och försedda med sits i kraftigt mörkt läder — kanske det ursprungliga — ha placerats i övre salen, vars utseende därigenom vunnit väsentligt. Tillika överlämnades en barometer, som fått sin plats i Linnés inre arbetsrum, »biblioteket».

Ett föremål av mycket stort intresse blev det år 1943 Sällskapet möjligt att inlösa, tack vare bidrag dels från Almqvist & Wiksells Boktryckeri A. B. genom framlidne disponenten C. Z. HEGGSTROM, dels överläkaren dr BIRGER STRANDELL. På en vind å Löberöds slott i Skåne anträffades för en del år sedan ett antal lerformor till porträttmedaljonger från 1700-talet, flertalet av SERGEL, därav några helt okända. De flesta inlöstes av Nationalmuseum, men en — den för oss mest intressanta — nämligen SERGELS första porträttsskulptur av Linné (Fig. 1) kom i enskild ägo, varur den nu genom ägarinnans tillmötesgående kunde förvärfvas. Formen hade vid något tillfälle illa skadats och skadan klumpigt lagats. Tack vare vänligt tillmötesgående från Nationalmuseum genom intendenten dr OSCAR ANTONSSON kunde skadan repareras genom avgjutning å ett av de museet tillhöriga exemplaren. Arbetet utfördes på ett utomordentligt skickligt sätt av skulptören KNUT JERN, som sedermera kunnat taga avtryck av formen, som i detaljernas finhet t. o. m. överträffa de från gammal tid bevarade. Ett av dessa exemplar har uppsatts i Linnés matsal, ett annat skall som gåva överlämnas till Linnéan Society, ett tredje kommer att tillställas Hammarby-stiftelsen.

Det torde vara av intresse att erinra om denna skulpturs tillkomst. Man har tidigare hållit före att den vore av LARCHEVESQUE. Dr Antonsson har emellertid, dels på grund av källornas vittnesbörd, dels tack vare sin utomordentliga kännedom om det för Sergels arbeten karakteristiska, kunnat fastslå att denne är mästaren. (Se hans arbete Sergels ungdom och Romtid, Stockholm 1942.)

Det var denna porträttsskulptur, som LOVISA ULRIKA lät utföra för att jämte bilder i samma format, av andra samtida svenska naturvetenskapsmän: J. G.

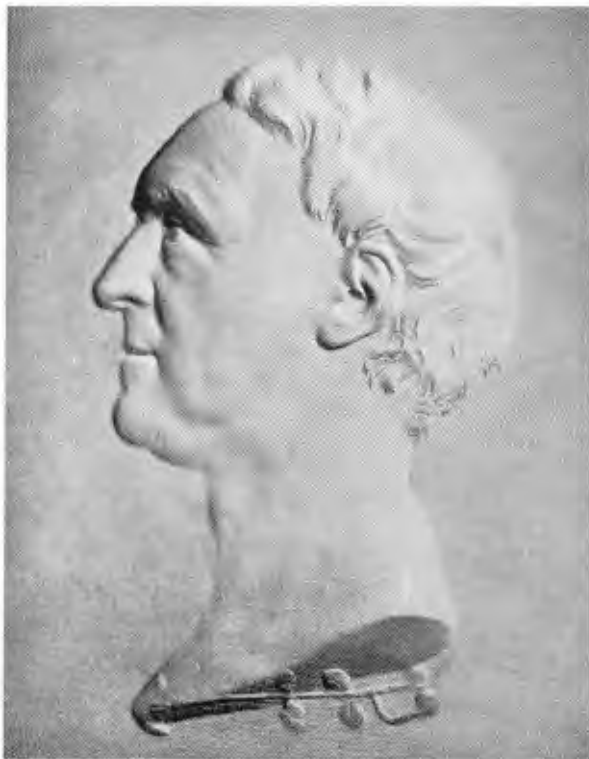

Fig. 1.

WALLERIUS, KLINGENSTIERNA, ANTON SCHWAB — också dessa av Sergel — pryda väggarna i det vackra museirum hon lät inreda på Drottningholm, där de alltjämt finnas kvar. En avgjutning ägdes av Linné själv, och det är tydligen denna, som avses i ett brev från honom till ABR. BÄCK (^{29/10} 1765), där det heter bl. a.: »Om min Broder råkar Hovintendenten Rehn, så skäm ut honom som ej skaffat mig mitt gipshuvud, som Hennes M:t lätt senast avtaga.» I »Tillsägelser» till hustrun, nedskrivna på Linnés äldre dagar, har han yttrat: »Gipsmedaljongen ur mitt lusthus [museet på Hammarby] gif åt Bibliothequet men lät måla på honom mitt namn.» Ett gipsexemplar av medaljongen finnes också mycket riktigt i Upsala universitets ägo.

Det är f. ö. till denna skulptur den roliga anekdoten knyter sig, som berättas av SV. HEDIN (Minne av Carl von Linné far och son, Stockholm 1807) efter greve NILS FILIP GYLDENSTOLPE, som skall ha varit närvarande vid tillfället. Drottningen skulle vid taffeln ha frågat Linné, om han haft bud från Sergel, som hade befallning att göra hans medaljong. Linné svarade, »att han vore kallad att infinna sig, men utbad sig underdånigst att få veta, hvartill medaljongen vore bestämd». Det var då drottningen hade den malicen att förklara att hans bild skulle uppsättas jämte baron BUFFONS, den av Linné mycket illa tålde store franske naturvetenskapsmannen. Linné lär efter det svaret ha blivit så upprörd, att han, med åsidosättande av etikettens fordringar, förklarar: »Nej, Eders Kongl. Maj:t, med Buffon blir jag icke i samma rum.», varpå drottningen måst förklara att det hela endast varit ett skämt.

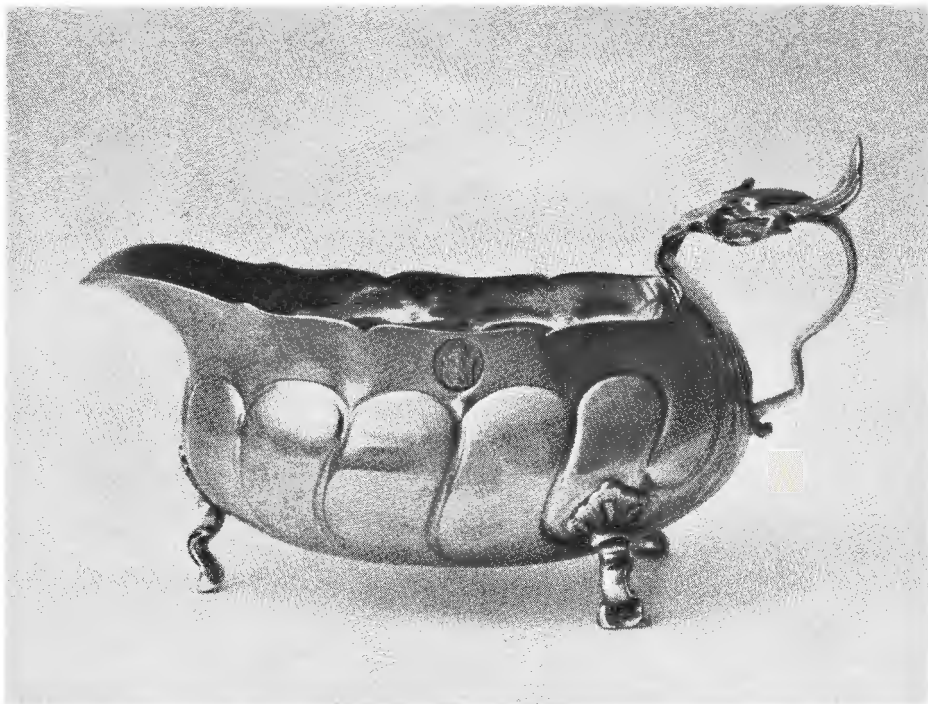

Fig. 2.

Ett högst förnämligt förvärv blev det i början av år 1946 möjligt att göra tack vare ett antal välvilliga mecenater. Genom dr SIGURD WALLIN erhöll museiföreståndaren kännedom om att en i Stockholm bosatt dam var ägare till en »grädd-snäcka» av silver i rococo (Fig. 2), som tillhört Linnés bohag, och var villig att avyttra denna. Den hade på sin tid förvärvats av ägarinnans svärmor som ung och hade av den kände samlaren hovjuveleraren CHR. HAMMER på sin tid identifierats som linneansk. På dess ena sida finnes nämligen inpräglad Smålands nations i Uppsala vapen, och årsstämpeln hänför den till 1769. En undersökning av nationsprotokollet gav också mycket riktigt vid handen, att Linné detta år mottagit en s. k. honorariegåva av sina kära smålänningar. Det heter där helt kort: »1769 d. 3. Maji aflämnade Curator Honorarium till Inspector af 106 $\frac{3}{4}$ lod silfwer.» I räkenskaperna anges ett par ljusstakar, 2 förgyllda »mjölkskålar» och en senapsask med sked ha ingått i gåvan.¹ Var de övriga föremålen nu befinna sig, är ej bekant.

Det är en känd sak, att Linné — i likhet med andra nationsinspektorer — regelbundet, vanligen vart tredje år, mottog en dylik gåva. Ej mindre än tolv sådana omtalas i protokollen. Man kan blott undra, hur det var den tidens fattiga studenter möjligt att komma ut med den betydliga utgift, som dessa gåvor förde med sig. Vi ha i museet redan från tidigare förvärv åtskilliga föremål, som tillhört dessa honorarier, sålunda ett par ljusstakar och åtskilligt bordssilver, allt försett med nationens vapen.

¹ Det var med anledning av denna gåva smålänningarna blevo inbjudna till Hammarby och där fingo bl. a. inviga det nybyggda »museum in altis». (Se FRIES, Linné, 2, s. 299).

Det måste anses i hög grad angeläget att för museet förvärva detta förnämliga minne från Linnés hem. Men med de höga priser äldre svenska silversaker nu för tiden betinga, var det tydligt att detta skulle kräva en ekonomisk uppoffring, som Sällskapet med egna ekonomiska resurser omöjligt kunde påtaga sig. Sedan priset överenskommits med ägarinnan, som gärna såg att föremålet kunde inför-livas med museet, trädde ett antal mecenater på museiföreståndarens hemställa-n välvilligt emellan, och vid styrelsesammanträdet den 24 febr. hade undertecknad nöjet att kunna meddela, att »gräddsnäcken» nu var Sällskapets. Tacksamt må här erkännas de betydande bidrag som för inköpet lämnats av den kände samlaren civilingeniör STEN WESTERBERG, Stockholm, direktör ERIK SÖDERBERG, Uppsala, disponent WILLIAM NISSER, Grycksbo samt direktör ARVID STARCK, Göteborg. Det återstående av beloppet insamlades av major ARTHUR JACOBSSON i Göteborg.

Bland Linnés lärjungar gjorde sig en av Jonas Alströmers söner, CLAS (född 1736, död 1794) bemärkt. Mellan honom och Linné rådde ett under hela dennes livstid fortsatt vänskapsförhållande, som under Clas Alströmers stora utländska resa till Medelhavsländerna, England och Frankrike tog sig uttryck i de stora sam-lingar av naturföremål han hemsände till Linné. (Se Bref och skrivelser, Afd. 1, del 3, s. 13 ff.) Det var under sitt besök i Spanien 1760 Alströmer i Cadiz blev bekant med en sydamerikansk liljeväxt, vars blomma och även frön han kunde meddela Linné. Denne odlade växten i Botaniska trädgården och lät sin lär-junge J. P. FALCK disputerar på en beskrivning av densamma, som han till upp-hittarens ära kallade *Alströmeria peregrina*. (Planta Alstroemeria 1762.) En väl-kommen gåva till vårt museum motiverar att den i avhandlingen givna skild-ringen av omständigheterna vid fyndet här i översättning återgives.

Jonas Alströmer, vars förtjänster om Sveriges ekonomi blivit inskrivna i våra hävder på sådant sätt, »att de aldrig någonsin genom tidens inverkan eller om-skiftelser kunna utplånas», efterlämnade fyra söner, vilka han lät utbilda så, att Patrick skulle syssla med industri, Clas med ekonomi, August med handel och Johan med bergsbruk.

»De för akademiska studier i Upsala anslagna åren hade knappt gått till ända, då Clas, framstående bland alla dem, som då här ägnade sig åt naturvetenskapen, beredde sig för en resa, varunder han ville med ögon och sinne taga kännedom om Europas mest blomsterrika länder, nämligen Spanien, Frankrike, Italien m. fl.

Bestämd i sitt uppsåt avseglade han och nådde den 28 april förra året Gades hamn. Knappt hade han satt foten i land, förr än han hos svenske konsuln hr Bellman råkade på en hel knippa av en liljeväxt av så sällsynt skönhet och så egenartad byggnad, att den på intet sätt kunde hänföras till något dittills känt släkte. Övervåldigad av en så skön växts behag kunde han icke styra sig förrän han fått stifta närmare bekantskap med den. Han hade också lyckan att i samma stad anträffa den hos en förnäm dam, vars man under vistelse i Peru i Amerika sänt den till henne. Hans första omsorg blev nu att avteckna och beskriva denna sköna växt och pressa en avplockad blomma för att kunna sända allt detta som ett vänskapsoffer till sin tidigare trogne handledare i naturveten-skapen. Efter någon tid fick han också grobara frön att sända honom. Jag var ögonvittne till den glädje, varmed hr Praeses mottog denna sällsynta skänk från sin käre Alströmer, den sorgfällighet varmed han sådde den, det bekymmer och den iver varmed han under hela följande vinter vårdade den späda telningen i sin egen kammare, tills den äntligen under sistförflutna vår i Akademiska träd-

Fig. 3.

gården utslog sina angenäma blommor och frambrägte grobara frön. Denna hos oss helt nya och okända växt benämndes av både Akademiens trädgårdsmästare och oss andra Alströmerska växten eller Alströmers lilja. Den har, som nedan skall framgå, benämnts *Hemerocallis*, men namnet *Hemerocallis* har sedan länge införts som beteckning på Tourneforts genus *Lilio-Asphodelum*, ett namn som ej kan accepteras såsom bestående av två led.

Denna växt, som tillhör ett eget släkte, bör få ett särskilt släktnamn för att ej förväxlas med örter av annat genus. Några flera synonym finnas ej, varför ett helt nytt namn bör antagas. Och då vi ha hr Clas Alströmer att tacka för den, vilken funnit den, beskrivit och avbildat den och, efter att ha på vederbörligt sätt bestämt den, infört den i de europeiska trädgårdarna, vad skulle då kunna hindra, att vi kalla denna växt ALSTRÖMERIA. Vad och hur mycket botaniken i övrigt haft att tacka denne skarpsynte resande för, särskilt i avseende på spanska växter, kommer att klart framgå av *Species plantarum*, 2:a upplagan, som nu ligger i pressen.»

Fig. 4.

Den vackra blomman, som även sattes som hjälmprydnad på Alströmers vapen, då han 1778 upphöjdes till friherre, har använts som dekorationsmotiv å en för Alströmer i Kina utförd utomordentligt vacker servis, som nu finnes på Östads egendom i Älvsborgs län. Tvenne tallrikar i olika mönster ur denna servis ha nu av friherre C. T. J. ALSTRÖMERS sterbhus genom hans maka, friherrinnan MARGARETA ALSTRÖMER, och sonen, friherre JONAS ALSTRÖMER, överlämnats till vårt Linnémuseum, där de bilda ett motstycke till den berömda Linnæa-servis, som Linné också fick från Kina. De båda tallrikarna avbildas här. Den ena har en kantdekor i samma rödvioletta färg som blomman, den andra i lättare mönster, rött och grönt. (Fig. 3—4).

Till museets medaljsamling ha tvenne Linnémedaljer överlämnats. Den ena av dessa, som är en gåva av majoren A. KREUGERS sterbhus, Växjö, genom godsägaren STEN KREUGER, är slagen av Société Royale d'agriculture et d'horticulture Linnéenne, Bruxelles 1847 (HYCKERT no. 39). Gravören är J. WÜRDEN.

En av diverse åkerbruksattribut omgiven sköld å reversen bär en inskrift, som anger att medaljen vid en utställning av en dr HAMELRATH tilldelats hrr Chomé (?) frères för en kollektion hönor. Exemplet, som upptill bär en kunglig krona, är förgyllt och synnerligen vackert.

Den andra är ett exemplar i silver av de medaljer, som i samband med firandet av hundraårsminnet av Linnés födelse 1807 slogos och utdelades till deltagare i festligheterna. Den har till museet skänkts av f. byrådirektören friherre LARS HERMAN GYLLENHAAL. Man har anledning antaga att den ägts av hans farfar, justitiestatsministern och presidenten med samma namn (1790—1858). Denne var en av de unga män, som samlades kring ADAM AFZELIUS i det av honom ledda Linnéska institutet, som vid ovannämnda tillfälle höll en särskild minnesfest i Linnés orangeri och även tagit initiativet till medaljen. (Se J. M. HULTH. Det första naturvetenskapliga studentsällskapet i Uppsala, *Symbola litteraria*, Uppsala 1927, sid. 218 ff.) — Gyllenhaal, som i överensstämmelse med familjetraditionen hade naturvetenskapliga intressen, har till den lilla publikation, Institutet förberedde, bidragit med två uppsatser. Förmodligen har han erhållit medaljen i samband med minnesfesten. Bilden å åtsidan är efter FEHRMANS medalj, reversen bär inskriptionen: NATALIUM MEMORIAE SECULARI DIE XXIV MAII MDCCCVII INSTITUTUM LINNAEANUM UPSALIENSE. (HYCKERT no. 5.)

Som av det ovan meddelade framgår har vårt museum på många sätt varit föremål för intresse, välvilja och frikostighet. Med säkerhet vågar man också räkna med att museet och trädgården alltmåra skola locka Uppsalaturisterna till besök, att det skall komma att höra till de sevärdheter — vid sidan av domkyrka, slott och bibliotek — som ingen får försumma och på så sätt låta allt flere uppleva den förtätade stämning vi erfara, då vi beträda den mark och det hem, där en stor man levat och utfört sin gärning.

ARVID HJ. UGGLA.

SMÄRRE MEDDELANDEN

Ett vackert vitsord om Jonas Dryander av Sir Joseph Banks. JONAS DRYANDER hörde liksom DANIEL SOLANDER till de Linné-lärjungar, som tidigt lämnade sitt fädernesland för att sedan för alltid stanna i England, där de också bägge två fingo vetenskapliga anställningar hos Sir JOSEPH BANKS och där de likaledes bägge två förvärvade en högt uppskattad vetenskaplig ställning som utmärkta botanister. Den äldre Solander står väl alltid genom sina berömda resor och sina talrika, utomordentligt värdefulla arbeten för eftervärlden som den främste och som en av Linnés mest frejdade lärjungar — »one of the greatest Natural Historians ever known» enligt Sir Joseph Banks — medan den blygsamme och tillbakadragne Dryander för eftervärlden kanske kommit mera i skuggan. Hårtill har väl bidragit, att Dryander aldrig synes ha stått i något närmare vänskapsförhållande till Linné. I sin levnadsteckning över Linné omnämner TH. M. FRIES honom i kapitlet om Linnés lärjungar endast helt kort, blott i en not i samband med Solander (TH. M. FRIES, Linné, Del II, s. 64), varvid han dock betecknas som en av Linnés »mest framstående lärjungar». I sin levnadsteckning över Dryander i Svenskt Biografiskt Lexikon (Bd 11, s. 468, Sthlm 1945, på engelska även i Proceedings of the Linnean Soc. of London, Session 156/1943—44/15 dec. 1944) uttrycker sig UGGLA mycket försiktigt om Dryanders lärjungaskap till Linné, ty han säger blott: »Troligen bevistade Dryander Linnés undervisning i Uppsala». Det bör också ihågkommas, att Dryanders rent vetenskapliga insats kanske i främsta rummet ligger i hans omfattande botaniska litteraturkännedom. Han blev ju också Royal Society's bibliotekarie, en befattning, som han behöll ända till sin död 1810. Han hade förut även varit Linnean Society's förste bibliotekarie från 1788 till 1796. Hans mest berömda verk äro dels hans »Bibliotheca Banksiana», dels hans medarbetarskap i W. och W. T. AIRONS »Hortus Kewensis». I särskilt det senare arbetet framträder nog icke i det yttre de stora förtjänster han verkligen har haft i denna vetenskapliga publikation. Det kan kanske därför vara berättigat att ånyo erinra om den yngre Aitons Postscript i vol. 5 (1813), här återgivet efter TH. O. B. N. KROKS »Bibliotheca Botanica Suecana» (1925), s. 144: »J. Dryander . . . continued to the son the assistance given to his father during the publication of the former Edition of this Work. This . . . man exerted his best talents not only in improving the plan, but in arranging the materials of this Catalogue for the press, and correcting the proof sheets during the progress of the printing until a few days previous to his death; endeavouring at the same time to instil into the mind of the Author, some portion of that extensive scientific information for which he was so universally esteemed.» Dryander hörde uppenbarligen till den sortens människor, som plikttroget och träget sköta sitt arbete men föga bekymra sig om ifall andra få äran och förtjänsten. Invalet i Svenska Vetenskapsakademien 1784 synes han dock enligt PEHR AFZELIUS ha satt stort värde på (jfr Ugglas minnesteckning!).

Ett nytt vittnesbörd om den blygsamme Dryanders stora förtjänster och vad han verkligen betytt för Sir Joseph Banks och därmed också för de brittiska institu-

tioner, som leda sitt ursprung från denne storslagne mecenats omfattande samlingar och stora bibliotek, lämnas i det brev från Banks, som Royal Society erhållit från Mrs D. N. TWORT och som nyligen blivit publicerat i »Notes and Records of The Royal Society of London» (april 1946).

Brevet är skrivet den 28 okt. 1810, alltså litet mer än en vecka efter Dryanders död den 19 okt. 1810. Adressaten är okänd och det handlar huvudsakligen om en kapten FLINDERS, som på Banks' initiativ företagit en vetenskaplig expedition till Australien 1801, men på återvägen 1803 nödgats söka nödhamn vid Isle-de-France (Mauritius), som då var i fransk besittning. Emellertid hade under resan krig utbrutit mellan England och Frankrike, varför kapten Flinders där blev fängslad och hållen i fångenskap i nära 7 år. Brevet är skrivet strax efter det att Flinders blivit frigiven och återkommit till England.

Slutet av brevet, det enda som intresserar i detta sammanhang, lyder:

»Alas, my dear Sir, I have lost my Poor Friend Dryander and in him have lost my Right hand, he was the Fountain from whence a Stream of my best and most satisfactory amusement flowd in an uninterrupted course, across which a Perpetual Dam is now I fear thrown, my hairs are gray and I am not far distant from the haven of Rest, which I look to with hope rather than apprehension, but avault, Low Spirits, I must and will say that Divine mercy has endowed me with a Plentifull Portion of Patience, enough I think to carry me through all the afflictions that will be permitted to assail me, that I do exert, and that I will exert, and that will bear me through.

Adieu my dear Sir,

Always faithfully yours

Jos. Banks.»

Dessa rader giva i all sin korthet dock ett klart vittnesbörd om vad Dryander verkligen betytt för Banks och hans vetenskapliga intressen. Sorgen över vännens bortgång kommer honom också att vända tankarna på att hans eget liv nu också börjar dala emot slutet, som han motser med undergivenhet och tacksamhet mot Försynen. Banks levde dock ännu 10 år efter Dryanders död. Han dog först 1820.

Jonas Dryander blev begravnen i kyrkan St. Anne's i Soho, således i den stadsdel i London, där Banks hade sitt residens och där Dryanders verksamhet varit förlagd. Enligt vad sekreteraren i Linnean Society Mr SPENCER SAVAGE berättade för mig vid mitt besök i London i juli finnes av denna kyrka numera intet kvar. Den blev under kriget fullständigt förstörd.

Uppsala, augusti 1946.

NILS SVEDELIUS.

En Linnæakopp i Lund och några ord om J. Chr. Askelöf som botanist.

År 1925 omnämnde jag i denna tidskrift (p. 46), bland andra Linnéminnen, en i framlidne professor OTTO NORDSTEDTS i Lund kvarlåtenskap befintlig kopp med fat av kinesiskt porslin, tillhörande den vackra Linnæaservisen. Den innefattades ej i den av NORDSTEDT testamentariskt gjorda donationen till Lunds universitet, utan stannade i sterbhusdelägarnas, släkten HARTELIUS', ägo och förvaras å säteriet Grimstorp i Sandhems socken, Västergötland. Den uppgavs ha utgjort en del av en servis, som en holländsk beundrare av LINNÉ särskilt beställt i Kina och förärat LINNÉ, en uppgift, vilken lämnats av professor NORDSTEDT år 1907,

då nämnda kopp ingick i den samling Linnæana, som den 21—23 maj var utställd å Lunds universitets konstmuseum.¹

Redan tidigare hade dock Lunds universitet förvärvat en dylik kopp med tillhörande fat, ornerade med Linnæarankor. Denna klenod förvaras bland Historiska museets samlingar. I »Katalog öfver Carolinska Akademiens Historiska Museum, upprättad år 1853 och följande år af NILS GUSTAV BRUZELIUS, Akad. Docent», bär den inventarienumret 501. Anteckningen om dess förvärv har följande lydelse: »En v. LINNÉ fordom tillhörig porcellanskopp, skänkt af Exp. Secreter ASKELOFS arfvingar.» Även denna Linnækopp tillhörde de under Linnéjubiléet år 1907 utställda föremålen på universitetets konstmuseum i Lund.

Expeditionssekreteraren JOHAN CHRISTOFFER ASKELOF, den bekante politiker, skriftställaren och publicisten, var född ¹³/₁₂ 1787 och avled i Stockholm ¹²/₇ 1848. Han började sin bana som botanist och var respondens vid den i Lund under ANDERS JAHAN RETZIUS ³/₆ 1805 ventilerade avhandlingen Supplementum et emendationes in editionem secundam Prodromi Floræ Scandinaviæ. Enligt RETZIUS' dissertation 1809 — ett andra supplement till hans Prodrumus — hade ASKELOF vid Englandsdal nära Båstad uppmärksammat en högväxt form av *Galium saxatile*, ävensom *Carex Davalliana*. Från CARL ADOLPH AGARDH härrör en anteckning, att ASKELOF anträffat *Pisum maritimum* och *Euphorbia Cyparissias*, den förra vid Ystad, den senare »ad pagum Hvitaby in territorio Albo Scaniæ» samt vid Andrarum, ävensom *Carex pulicaris* vid Dybeck och *Euphorbia Esula* vid Andrarum. Å Karlstads högre allmänna läroverk förvaras två av ASKELOF insamlade växtexemplar, vilka av honom skänkts till C. A. AGARDH och ingått i den sistnämndes herbarium: *Rumex palustris* (dedit Askelöf 1804) och *Rumex crispus* (dedit Askelöf 1805) (FR. HÅRD AF SEGERSTAD, Meddelande från Värmlands naturhistoriska förening, N:o 1, Karlstad 1928, p. 14). AGARDH har i sitt interfolierade handexemplar av Prodrumus Floræ Scandinaviæ, editio altera (Lipsiæ 1795), vilket exemplar förvaras å Lunds Botaniska Institutions bibliotek, antecknat: »*Sium Falcaria*. Crescit in agris ad Glemminge Scaniæ, copiosissime, ubi invenit eam am[icus] ASKELOF, qvi et mihi hanc in Svecia rariss[imam] plantam misit.» Det heter vidare angående en *Galium Mollugo β angustifolium*: »Plantam huic simillimam invenit ASKELOF ad Asarum Blekingiæ in monte prope ipsum pagum quam tamen determinare non ausus est.» Ett flertal originalväxter ur ASKELOFS herbarium finnas vidare i ANDERS JAHAN RETZIUS' stora växtsamling å Lunds botaniska institution: *Dentaria bulbifera*, *Erica mediterranea*, *Melampyrum nemorosum*, samtliga insamlade år 1804, *Medicago truncatula* 1805, samt *Euphorbia Cyparissias* från Andrarum och *Galium saxatile* från Eng[lands]dal vid Båstad.

ASKELOF var AGARDHS promotionskamrat (²²/₆ 1805) och dennes intima ungdomsvän. Enligt en av AGARDH upprättad Journal (1807), handskrift i Värmlands museum, företog han i slutet av juli månad år 1807 i dennes sällskap för floristiska studier en fotvandring till Halland, »på hwilken resa wi fingo många intressanta wexter».

Vad beträffar den ovan nämnda, på Historiska museet förvarade »kaffekopp, som tillhört LINNÉ, hvars blomma (Linnæa) är målad på koppen», utgör denna en variant, som utmärker sig genom hårdare, skarpare färger och något mera

¹ Beträffande denna förhållandevis rikhaltiga utställning av Linnæana som, tillkommen på initiativ av professor OTTO NORDSTEDT, anordnades vid Linnéjubiléet i Lund av honom och professor EWERT WRANGEL — båda av Smålands nation — se närmare Lunds Dagblad, Nr. 115; Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Nr. 135; Svenska Dagbladet, Nr. 135; av samtliga tidningsnumret för ²¹/₅ 1907.

grönvit glasyr. Även synes dekoreringen med *Linnæa*-motivet vara utförd i något avvikande mönster.

I sin skildring av Linnæaporslinet på Hammarby antyder professor TYCHO TULLBERG (denna tidskrift, 1918, p. 63) i själva verket, att anförda servis, vilken är prydd med en ranka av blommande *Linnæa*, torde härröra från skilda sändningar, dels genom PEHR OSBECK, vilken sändning dock efter ankomsten till Sverige till större delen synes ha gått förlorad, dels genom Ostindiska kompaniet, som skänkt servisen i fråga till LINNÉ.

ASKELÖF, prästson från Ingelstorp i sydöstra Skåne, var med starka band fäst vid sin provins. Huruvida gåvan till Historiska museet i Lund tillfallit institutionen i enlighet med testamentariskt förordnande av ASKELOF, är icke bekant, ej heller huru på sin tid Linnæakoppen kommit i ASKELOFS ägo.

OTTO GERTZ.

Linnéstatyn i Jardin des Plantes. I professor TULLBERGS bekanta arbete Linnéporträtt (1907) berättas om den Linnébyst, som av de franska naturforskarna år 1790 uppsattes i Jardin des plantes i Paris, »den första byst — säger förf. — som, så vitt jag vet, gjordes av Linné.» Efter en skildring, hämtad ur Stockholmsposten, av invigningsceremonien den 23 aug., därvid bysten, som var av gips, fick sin plats under en av BERNARD DE JUSSEU 1734 planterad Libanonceдер, tillägger TULLBERG, att bysten 1794 »skulle ha blivit sönderslagen av 'sansculottes' vilka trodde, att den föreställde Charles IX. Den stod således ej på sin plats mer än fyra år.»

Denna skildring kan på ett intressant sätt kompletteras av den berättelse¹, som förekommer hos en dansk vetenskapsman, THOMAS BUGGE, som några år senare företog en resa till Paris i offentligt uppdrag. Han skulle på inbjudan av de franska myndigheterna delta i överläggningarna om införande av meter-systemet. Hans reseskildring utkom 1800 i Köpenhamn på F. Brummers förlag under titel: Thomas Bugge's Reise til Paris 1798 og 1799. (Även en tysk övers. utkom.) Det heter här, efter en skildring av Musée d'Histoire Naturelle:

»Tilforn har i Museets Bibliothek staaet den berönte Buffons Statue i Legems Størrelse af Cararrisk Marmor. I Jacobinernes Regierings Tid er den bleven nedtaget og beskadiget, men dog bevaret fra en aldeles Ödelægelse. Man siger at den nu skal tages frem igien, og opstilles paa sit forrige Sted, hvilken hæderlige Plads Buffon, som de Franske en Gang have kaldet den anden Plinius, vel har fortient.

Strax neden for Indgangen til den botaniske Have fra Byens Side paa den venstre Haand, hvor man gaaer ned til Amphitheatret eller Forelæsnings-Saalen, er en Høy beplantet med Træer og Buskverker, og paa dens øverste er en skön Udsigt. I denne skönnede Lund har tilforn staaet en Marmor Buste af den Svenske Naturkyndige og den nyere Naturhistories Skaber og Fosterfader Linnee under den berönte Ceder fra Libanon. I den Tid da det souveraine Folk moerede sig med at nedrive og slaae i Stykker, blev og denne Buste ödelagt. Cederen fra Libanon har og i den Tid mistet sin herlige Top enten ved en Kanon-Kugle eller ved anden Overlast . . . »

Det har sitt pikanteri att härav finna, att revolutionärernas misshag riktat sig ej blott mot Linnés byst, utan även mot bilden av den av honom föga uppskattade BUFFON. (Jmf anekdoten ovan sid. 103 f.)

¹ Red. har att tacka prof. A. ODENCRANTS för påvisandet av denna.

Linnéstatyer. Som försättsplansch återges i denna årgång den levande och vackra bild av den unge Linné, som skapats av professor CARL ELDH, och som den 13 juli 1946 avtäcktes i Älmhult. Invigningen, till vilken en stor skara av traktens befolkning samlats, ägde rum i samband med en pågående industri- och konstutställning. Invigningstalet hölls av Kronprinsen. Svenska Linné-Sällskapet var representerat av sin sekreterare, som nedlade dess krans.

Det må i detta sammanhang erinras, att Linnés födelsesocken, Stenbrohult, hoppas att också snart kunna resa en Linnéstaty. Man har stannat för den av fröken GERDA SPRINCHORN utförda skulptur av den unge Linné, som sedan länge varit känd i litet format och nu av konstnärinnan håller på att utföras i större skala. En insamling pågår och bidrag kunna insändas till Hembygdsföreningen Linnés ordförande, kamrer G. NILSSON, Diö.

Slutligen må meddelas, att BYSTRÖMS monumentalskulptur i Uppsala, den Linnéstaty i Carraramarmor, som på sin tid tillkom genom insamling af Uppsala studentér på initiativ av ERIK GUSTAF GEJER och år 1829 uppsattes i den ståtliga Linnéhallen i Uppsalas Botanicum (se UGGLAS uppsats i Årsskriften 1930). provisoriskt förflyttats till annan plats. Då hallen f. n. är otillgänglig, då den på grund av utrymmesbrist användes för andra ändamål, gjordes från Studentkårens sida till universitetsmyndigheten framställning att den skulle t. v. uppställas i Carolina redivivas förhall, vilket bifölls. Den har där fått en utomordentligt gynnsam plats, som ger en större allmänhet tillfälle att beundra dess stora konstnärliga förtjänster på ett sätt som tidigare ej varit möjligt.

SUMMARY OF CONTENTS

The Year-book opens with a lengthy paper by Dr. ANDERS GRAPE, entitled *Linné, Abraham Bäck och Pharmacopoea Svecica av år 1775*. In this he tells the story of the new Swedish Pharmacopoeia of 1775, on the preparation of which Linnaeus, and above all his friend Bäck, Chief Surgeon to the King and President of the Collegium Medicum, spent much time and labour. Our first official pharmacopoeia, *Pharmacopoeja Holmiensis Galeno-chymica*, was published in 1686. A revision of this work soon proved necessary, but nothing serious was done before Bäck's appointment as President of the Collegium Medicum in 1753. One year before the King had instructed the Collegium to prepare a new pharmacopoeia, and the Collegium at once took up the work under the guidance of Bäck. But even before that date Bäck had discussed the problems connected with the revision with Linnaeus, who in 1749 had published his dissertation *Materia Medica*, Liber I. De Plantis. The correspondence between the two men (Bäck's letters, however, are now for the most part lost) give much information about the progress of the work, in which Linnaeus took great interest. The principal source for its history are however the minutes and other papers of the Collegium, now for the first time thoroughly studied by Dr. GRAPE. Among its archives he found a hitherto overlooked manuscript by Linnaeus, being his draft of the part of the *materia medica* that dealt with the vegetable kingdom. (Cf. A. GRAPE, A recently discovered manuscript by Linnaeus. — *Nature*, Vol. 156, 1945, p. 351 ff.)

The author has been able to show that the new Pharmacopoeia, which it took about twenty years to complete, was mainly the result of Bäck's efforts. He compiled a first draft in 1761, and then untiringly urged his colleagues on to finish the revision. The contributors included C. W. SCHEELÉ, the famous chemist.

The second paper in the Year-book has been contributed by P. HELWEG JESPERSEN, Mag. Scient. (Copenhagen), who in an essay, written in English and entitled *J. C. Fabricius as an evolutionist*, studies the origin of his biological ideas and refutes the view that Fabricius was a pre-Darwinist.

Two hundred years have passed since Linnaeus by Royal command made his famous journey through the province of Västergötland in order to investigate its natural history and resources. His description of the journey appeared in 1747. Captain MÅNS MANNERFELT, well-known historian of Swedish communications, in a short essay entitled *Om samfärdsmedel och färdssätt för tvåhundra år sedan* (On communications and travelling two hundred years ago), has tried to answer the question as to how people travelled in Linnaeus's times, what facilities were available etc. It seems impossible, he points out, that Linnaeus should have made this long journey on horse-back, as has hitherto been supposed. He does not even seem to have possessed a map or a guide-book.

Another anniversary is due this year. In 1746 appeared Linnaeus's important contribution to Swedish zoology, the *Fauna Svecica*, which followed immediately on his *Flora Svecica*, commemorated in the preceding volume of the Year-book. In a short paper occasioned by the anniversary, Dr. ORVAR NYBELIN,

Curator of the Natural History Museum of Gothenburg, stresses the importance of this work as the first attempt at a complete epitome of the Swedish fauna. It contained 1357 species, which in the second ed. (1761) had grown to 2328. Nowadays the number is estimated at about 20 000 (most of them insects).

This year the Society has lost two old and very prominent members, Professor emeritus ERNST ALMQUIST, well-known as a biologist and bacteriologist, and Professor emeritus SVANTE MURBECK, an eminent botanist. Professor O. T. HULT and Professor J. A. NANNFELDT in short paragraphs pay tributes to their memory.

When, in 1820, Adam Afzelius was preparing the publication of Linnaeus' Autobiography, which appeared in 1823, he approached former students of Linnaeus and asked them to write down their recollections of their beloved master. Among these was ANDERS EHRSTRÖM, who after two years at Upsala (1763—1765) became a curate in Kronoby in the province of Österbotten (Finland). His great-grandson, Professor ROBERT EHRSTRÖM (Helsingfors), communicates a manuscript, which contains some anecdotes about Linnaeus.

In a paper entitled *Ur oljeväxternas historia i vårt land* (Notes on the History of Oil-yielding Plants in Sweden), VIKTOR PETERSSON, Lic. phil., describes the efforts to cultivate oleiferous seeds in Sweden in the time of Linnaeus. The 'Period of Liberty' (1719—1772) is remarkable for its optimistic belief that the economy of the country could rapidly be improved by the cultivation of exotic plants in order »to prevent all the silver from going to foreigners», as Linnaeus put it. It is a well-known fact that he took a great interest in these experiments and that after many failures he at last succeeded in securing a specimen of the real tea-plant. The man who brought him the plant was CARL GUSTAF EKEBERG, a captain in the service of the Swedish East India Company. Ekeberg was a highly cultured man, and in 1761 became a member of the Academy of Science. During his visits to China — he made twelve journeys to the Far East — he studied Chinese agriculture, of which he gave a description published as an appendix to Osbeck's 'Voyage'. He also tried to cultivate an oil-yielding plant, called *Raphanus Chinensis oliferus* in Linnaeus's *Species Plantarum*.

Another plant introduced by Ekeberg was the *Pactau* of the Chinese, Linnaeus's *Dolichos seya*, of which P. J. Bergius gave a picture and description in the Transactions of the Academy. But the cultivation did not succeed, and it was thought that Turkish beans could be used instead for the production of soy.

Ekeberg also interested himself in the cultivation of »White poppies». His efforts to obtain opium from them were not successful, but he proposed to extract oil from their seeds. The author concludes with a few words about the experiments with oleiferous seeds that were carried out in Sweden during the last war, when we were cut off from the oil-producing countries, and which have proved more successful.

As an appendix to Mr. Petersson's paper the Editor reproduces the only picture of Ekeberg that has come down to us. It is a wax relief, which was found quite recently when as a war precaution the attic in the house of the Society of Sciences in Upsala was cleared up.

In 1907 a Linnaean manuscript found among the archives of the Russian Academy of Science was published by Upsala University. It contained a German translation of lectures on horticulture, privately given by Linnaeus to two young students. Dr. OTTO GERTZ now publishes some commentaries on the edition. In a post-script the Editor, Dr. UGGLA, mentions a manuscript found among the papers in the possession of the Linnean Society of London. It con-

tains notes taken down in Swedish by Linnaeus Jr. during a similar course of lectures given by his father.

The Editor, Dr. UGGLA, publishes an article, entitled *Hur Linné fick en Venus-staty till akademins trädgård* (How Linnaeus obtained a Venus statue for the Botanical Garden of the University.) Here he relates how Linnaeus purchased a lead copy of the Medicean Venus to decorate the garden. Count Carl Piper, one of the ministers of Charles XII, had a magnificent garden in one of the suburbs of Stockholm. His granddaughter married Count Erik Brahe, who was beheaded after an unsuccessful *coup d'état*. Their small son inherited the property, but his guardian sold it, and the sculptures in the garden were dispersed by the new owner. Linnaeus took the chance and bought the Venus. There seems to have been a certain reaction among the public against the statue, which was criticised as indecent, and in a newspaper published at Stockholm there appeared an ironical paragraph about it. It was removed to the new Botanical Garden, but is now lost.

In one of the minor communications at the end of the volume it is reported that in the autumn of 1946 a valuable gift to the Linnaeus Garden was received from Holland. The Dutch have not forgotten that in their darkest hour during the war Sweden came to their rescue by sending a cargo of provisions to Amsterdam. As a token of gratitude the Dutch plant breeders have given thousands of tulip bulbs to Sweden's public gardens. The NEVERSIE, a society interested in the preservation of the historic forms of tulips, at the suggestion of its scientific adviser, Dr. de Mol, gave a collection of old tulips, such as may have been cultivated by Linnaeus himself, about 50 different kinds, that will flower in his garden this spring.

The Linnean Museum, which was opened in Linnaeus's house in 1937, had to be closed down during the war. Since 1946 it is again open to the public. The Keeper, Dr. UGGLA, describes some new acquisitions to the collections. From a descendant of Linnaeus the Museum has received twelve baroque chairs that formed part of his furniture.

In a manor-house in the province of Skåne an interesting find was made a few years ago. It turned out to be the moulds of several portrait sculptures by Tobias Sergel, Sweden's most famous sculptor. One of them was the medallion of Linnaeus ordered by Queen Lovisa Ulrika for her museum at Drottningholm. The Linnean Museum has now been able to purchase this mould, and a copy has been presented to the Linnean Society of London.

Another interesting acquisition is a silver cream jug which was given to Linnaeus in 1769 by the association of students from his native province of Småland (the 'Småland nation', over which he presided for thirty five years), and has the provincial coat of arms engraved on it.

During a journey in Spain in 1760, Baron Carl Alströmer, a student of Linnaeus's, found a lily of South American origin which he described and of which he brought home a specimen and presented to his teacher. Linnaeus called it *Alströmeria* in honour of its discoverer. The story is retold here in connection with the gift to the Museum, by a descendant of Alströmer, of two magnificent china plates decorated with pictures of the plant.

The frontispiece shows a statue of the young Linnaeus by Professor CARL ELDH, the well-known Swedish sculptor, erected at Älmhult near the birthplace of Linnaeus. The statue was unveiled in the summer of 1946 by H. R. H. the Crown Prince of Sweden.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGELÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1945.

Sällskapet vårsammankomst hölls i Orangeriet i Linné-trädgården söndagen den 28 maj under talrik anslutning och gynnades av vackert väder. Sedan revisionsberättelsen föredragits och ansvarsbefrielse beviljats antog Sällskapet som vilande ett av Styrelsen framlagt förslag till ändring av stadgarnas § 5, moment 1 till följande lydelse: »Medlemsavgiften, vars erläggande berättigar till erhållande av Sällskapets årsskrift samt övriga publikationer till nedsatt pris, som av styrelsen bestämmes, fastställs av Sällskapet.» Moment 3 skulle samtidigt utgå.

Överbibliotekarien ANDERS GRAPE höll föredrag över ämnet: »Linné, Abraham Bäck och den svenska farmakopén» (i utvidgad form tryckt i föreliggande årgång). Sedan de närvarande samlats i trädgården, höll sekreteraren ett anförande om dennas tidigare öden och nuvarande förhållanden och behov. Man besåg därpå museet, vars föremål delvis återförts till sina platser. Under den middag, som därefter intogs i orangeriet av ett sextiotal deltagare, hyllade ordföranden i ett anförande trädgårdsförman RICKARD EKBOM, som nu i tjugofem år innehaft sin syssla, och överlämnade till honom en bokgåva.

Efter middagen lämnade professor SVEDELIUS ett meddelande om en nyfunnen porträttmedaljong av kaptenen C. G. Ekeberg och gav en skildring av dennes liv och verksamhet (i sammandrag ingående i denna årgång).

Höstsammankomsten ägde rum torsdagen den 29 november å Svenska Läkarsällskapets lokal i Stockholm. Vid de därvid företagna stadgeenliga valen omvaldes för 1946 till ordförande professor ROB. E. FRIES och till vice ordförande överbibliotekarien A. GRAPE. Till styrelseledamöter för åren 1946—1948 omvaldes professor O. T. HULT och bibliotekarien A. HJ. UGGLA och nyvaldes doktor T. FREDBÄRJ samt till suppleant för samma tid fil. mag. MAGNUS FRIES. Till styrelseledamot för åren 1946—1947 (efter avlidne disponenten P. BELLANDER) nyvaldes överläkaren B. STRANDELL och till suppleant professor E. DU RIETZ. Till suppleant för år 1946 nyvaldes major A. JACOBSSON. Till revisorer omvaldes bankkamrer O. ANDERSON och nyvaldes professor E. MELIN. Suppleanter blevo docent G. DEGELIUS och docent N. HYLANDER.

Den ovan omnämnda ändringen i stadgarnes § 5 blev nu slutligen antagen.

Ett med talrika ljusbilder illustrerat föredrag hölls av professor E. DU RIETZ över ämnet: »Linneansk myrforskning». Ingenjör O. CYRÉN förevisade en serie

av honom tagna färgfotografier från Sällskapets vårsammankomster å Hammarby. Ett kortare meddelande lämnades av sekreteraren bibliotekarien A. HJ. UGGLA med titeln: »När Linné skaffade en Venus-staty till Akademiska trädgården» (tryckt i denna årgång).

Styrelsen sammanträdde under året den 8 april, 27 maj, 28 oktober och 29 november.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1945.

Linné-Sällskapets inkomster och utgifter samt fondernas ställning framgår av följande sammandrag.

Kassakonto:*Debet:*

Ingående balans	29: 31
Årsavgifter för 1945	3,845: 50
En ständig ledamot	200: —
Statsanslag till årsskriften	1,200: —
Sålda publikationer	221: 35
Linnémuseet (restitution å elektr. räkning)	322: 60
Anslag från K. Patriotiska Sällskapet	1,000: —
Linnéträdgården (försålt virke av fällda träd)	160: —
Okänd givares gåva till växthusbyggnadernas reparation	1,000: —
Sparkasse- och sparbanksräkningar	18,515: 50
Checkräkning	880: 68
Räntor och aktieutdelningar	7,897: 51
Kronor	35,272: 45

Kredit:

Omkostnader och löner	3,816: 34
Linnéträdgården 1945	6,153: 80
Linnémuseet 1945	669: 87
Årsskriften för år 1945	3,515: 20
Inköpta aktier	11,200: —
Kapitalräkning	9: 64
Sparkasse- och sparbanksräkningar	8,967: 87
Checkräkning	900: —
Utgående balans	39: 73
Kronor	35,272: 45

Ingående balanskonto 1 jan. 1945.

Museifonden	1,160: 79	Samlingarna	1: —
Fasta fonden	25,434: 77	Aktier	112,105: —
Dispositionsfonden	12,829: 46	Obligationer	35,442: 50
Linnéfonden	112,678: 62	Kapitalräkning	466: 95
Minnesstodsfonden	2,338: 40	Checkräkning	22: 87
Viktor N. Baumbachs fond	11,543: 79	Sparkassa och sparbanks	44,697: 78
Basil H. Soulsby's fond	1,196: 38	Kassabehållning	29: 31
Wenner-Grenska Samfundets donation	4,940: 97		
Reservfonden	20,642: 23		
Kronor	192,765: 41	Kronor	192,765: 41

Utgående balanskonto 31 dec. 1945.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,160: 79
Aktier	123,305: —	Fasta fonden	25,634: 77
Obligationer	35,442: 50	Dispositionsfonden	12,829: 46
Kapitalräkning	476: 59	Linnéfonden	112,960: 31
Checkräkning	42: 19	Viktor N. Baumbachs fond .	11,601: 51
Sparkassa och sparbanks .	35,150: 15	Basil H. Soulsby's fond .	1,208: 34
Kassabehållning	39: 73	Wenner-Grenska Samfun-	
		dets donation	4,940: 97
		Pensionsfonden	5,000: —
		Reservfonden	18,121: 01
		Växthusbyggnadernas re-	
		parationsfond	1,000: —
Kronor 194,457: 16		Kronor 194,457: 16	

Sällskapets inkomster av årsavgifter ha varit kr. 3,845 mot i staten beräknade kr. 4,000.

En ny ständig ledamot har under året tillkommit.

Utgifterna för de allmänna omkostnaderna och löner ha under året uppgått till kr. 3,816: 34 mot i staten beräknade kr. 3,615.

Kostnaderna för Linnémuseet ha utgjort kr. 669: 87 mot i staten beräknade kr. 325, men härav utgör kr. 322: 60 en Linné-Sällskapet påfordrad feldebitering från elektricitetsverket, vilket belopp senare restituerats, vadan Linnémuseets verkliga kostnad, kr. 347: 28, ungefär motsvarar det i staten för år 1945 uppförda beloppet.

Trädgården har under år 1945 dragit en kostnad å kr. 6,153: 80 mot i staten för 1945 beräknade kr. 5,585. En inkomst å kr. 160 för försålt virke från ett par fällda träd har jämte K. Patriotiska Sällskapets anslag å 1,000 kr. nedbringat Sällskapets verkliga utgifter för trädgården till kr. 4,993: 80. »Area annua» har även under 1945 av kostnadsskäl varit nedlagd.

En givare, som önskat förbli okänd, har till Sällskapet skänkt kr. 1,000 som bidrag till restaureringen av de små förfallna sidobyggnaderna omkring orangeriet. Detta belopp uppföres tills vidare i utgående balanskontot som »Växthusbyggnadernas reparationsfond».

Årsskriften drog en kostnad å kr. 3,515: 20 mot i staten uppförda kr. 3,300. Statsanslaget för år 1945 utgick med ett till 1,200 kr. förhöjt belopp och genom försäljning av äldre årgångar av årsskriften till nedsatt pris har influtit kr. 221: 35, vadan Sällskapets verkliga utgift för årsskriften uppgått till kr. 2,093: 85.

Årets samtliga inkomster av räntor och aktieutdelningar ha utgjort kr. 7,897: 51, därav från obligationsräntor kr. 1,350, från aktieutdelningar kr. 5,570. Återstoden, kr. 977: 51, är räntor å inestående bankmedel. Samtliga dessa inkomster, kr. 7,897: 51, stämma väl med de beräknade, kr. 7,880, men att inkomsten från bankräkningarna (kr. 977: 51) blevo så mycket lägre mot vad beräknats (kr. 1,200) beror på att Styrelsen beslöt inköpa en post å 16 st. aktier i Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB å 700 kr. för kr. 11,200, vilket belopp uttogs i mitten av juni från sparbanks- och sparkasseräkningar. Den minskade avkastningen å bankräkningarna kompensades emellertid av ränteutdelningen (kr. 240) i nov. å de nyinköpta aktierna. Medelförräntningen å Sällskapets bokförda kapital har under detta år liksom under det förra varit fullt 4 %.

Av Sällskapets obligationer ha 15,000 kr. av Svenska Statens 4 % obl. 1940 (det första försvarslånet) konverterats till 3 % obligationer av 1945 års emission. För övrigt har ingen förändring skett beträffande obligationsinnehavet.

Som redan ovan omnämnts har aktieinnehavet ökats med 16 st. aktier i Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag. Det bokförda värdet av Sällskapets aktier är den 31 dec. 1945 kr. 123,305, men dagens kursvärde är betydligt högre.

På grund av Styrelsens beslut den 28 maj 1945 har Minnesstodsfonden, kr. 2,338:40, helt överförs till en nybildad »Pensionsfond», vilken ytterligare utökats genom överföring av kr. 2,661:60 ifrån Reservfonden, så att den den 31 dec. utbalanseras med jämnt 5,000 kr.

Under år 1945 ha inkomsterna överstigit utgifterna med kr. 140:38, vilket belopp tillförts reservfonden. Under 1945 har emellertid liksom under de senaste åren endast små ränteavsättningar gjorts till Linnéfonden, Viktor N. Baumbachs och Basil H. Soulsby's fonder. Enligt Styrelsens beslut skall den nybildade Pensionsfonden ökas genom en årlig avsättning av 1 % å kapitalbehållningen.

Uppsala den 14 februari 1946.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1946.

Inkomster:*Räntebärande kapital:*

a) Obligationer och förlagsbevis:	Kapital	Räntavkastning
Svenska Statens 3 % obl. 1945 (nom. 15,000 kr.)	15,000: —	450: —
Svenska Statens 3 % obl. 1944 (nom. 10,000 kr.)	10,000: —	300: —
L. M. Ericssons 4 1/2 % förlagsbevis (nom. 10,000 kr.)	10,442: 50	450: —
	Kr. 35,442: 50	1,200: —

b) Aktier:¹

75 st. Uddeholms A.-B. (8 kr.)	11,280: —	600: —
40 st. St. Kopparbergs Bergsl. A.-B. (12 kr.)	10,040: —	480: —
50 st. A.-B. Stockholms Bryggerier (12 kr.)	12,175: —	600: —
40 st. Korsnäs Sågverks A.-B. (6 kr.)	5,640: —	240: —
140 st. Kopparfors A.-B. (6 kr.)	15,310: —	840: —
30 st. Sandvikens Jernverks A.-B. (8 kr.)	5,850: —	240: —
60 st. Ströms Bruks A.-B. (9 kr.)	14,300: —	540: —
20 st. Bergvik-Ala Nya A.-B. (12 kr.)	4,950: —	240: —
50 st. A.-B. Pripp & Lyckholm (7,50 kr.)	7,910: —	375: —
50 st. Svenska Sockerfabr. A.-B. (3,50 kr.)	4,400: —	175: —
100 st. Munksjö A.-B. (6 kr.)	11,900: —	600: —
50 st. Billeruds A.-B. (8 kr.)	8,350: —	400: —
16 st. Almqvist & Wiksells Boktr. A.-B. (30 kr.)	11,200: —	480: —
	Kr. 123,305: —	5,810: —

c) Å bankräkningar	900: —
Årsavgifter av ledamöter	4,000: —
Statsbidrag till årsskriften	1,200: —
För sålda publikationer	150: —
Anslag från K. Patriotiska Sällskapet	1,000: —
Summa inkomster	Kr. 14,260: —

Utgifter:*Tjänstemännens löner.*

Sekreterare	600: —
Skattmästare	600: —
Redaktör	600: —
	1,800: —

Allmänna omkostnader.

Renhållning	200: —
Försäkringspremier	800: —
Kostnader för sammanträdena	300: —
Utskylder	15: —
Diverse	500: —
	1,815: —
Transport	3,615: —

¹ Under förutsättning av oförändrad utdelning under år 1946.

	Transport	3,615: —	
<i>Linnéträdgården.</i>			
Trädgårdsförmannen	3,300: —		
Hyra av bostad åt honom	300: —		
Dyrtidstillägg	510: —		
Daglönare	1,600: —		
Material, reparationer, körslor m. m.	400: —		
Växter, frakt m. m.	100: —		
Uppvärmning och belysning i gamla orangeriet	125: —	6,335: —	
<i>Linnémuseet.</i>			
Vattenavgift, belysning och telefon	100: —		
Städning och rengöring	75: —		
Semestervikarie åt vaktmästaren, diverse	150: —	325: —	
<i>Årsskriften.</i>			
Tryck	3,000: —		
Oförutsedda utgifter m. m.	300: —	3,300: —	
<i>Avsättning till fonderna.</i>			
Linnéfonden ($\frac{1}{4}$ % å kapitalbehålln.)	282: 35		
Viktor N. Baumbachs fond ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	58: 00		
Basil H. Soulsby's fond (1 % å kapitalbehålln.)	12: 08		
Pensionsfonden (1 % å kapitalbehålln.)	50: —	402: 43	
<i>Oförutsedda utgifter</i>		282: 57	
Summa utgifter Kr. 14,260: —			

Uppsala den 15 februari 1946.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, utsedda att som revisorer granska Svenska Linné-Sällskapets räkenskaper samt dess styrelses förvaltning för år 1945, få efter verkställt uppdrag avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av styrelsens protokoll från sammanträdena under året, vilka icke föranleda något uttalande från vår sida.

Räkenskaperna äro förda med ordning och reda samt i vederbörlig ordning verifierade. Siffergranskning har verkställts av undertecknad ANDERSON.

Vi vitsorda, att de i skattmästarens årsberättelse intagna sifferuppgifterna överensstämma med räkenskaperna. Bokslutet visar en vinst av kr. 140:38, vilket belopp tillförts reservfonden. Övriga fonder hava endast erhållit föreskrivna minimibelopp för kapitalökning.

Sällskapet har även under 1945 från K. Patriotiska Sällskapet mottagit ett anslag å 1,000 kr.

Sällskapets värdehandlingar hava av oss inventerats och befunnits i god ordning samt på betryggande sätt förvarade. Försäkringshandlingarna hava genomgått, kassan inventerats och samtliga bankräkningar kontrollerats.

Då enligt var uppfattning såväl skattmästaren som styrelsen i övrigt med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter och främjat dess intressen, tillstyrka vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1945 års förvaltning.

Uppsala den 8 maj 1946.

O. ANDERSON

ELIAS MELIN

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE

Professor emeritus ROB. E. FRIES
Ordförande för 1947.

f. d. Överbibliotekarien A. GRAPE
Vice ordförande för 1947.

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1945—1947:

Professor T. LAGERBERG, förste bibliotekarien J. L:SON SAMZELIUS, överläkaren
B. STRANDELL.

Suppleant: Professor E. DU RIEZ.

Valda för åren 1946—1948:

Professor O. T. HULT, e. o. förste bibliotekarien A. HJ. UGGLA, sekreterare
och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för årsskriften, dr T. FREDBÄRJ.
Suppleant: Fil. mag. M. FRIES.

Valda för åren 1947—1949:

Professor emeritus N. E. SVEDELIUS, skattmästare, professor N. VON HOFSTEN.
Suppleant: Major A. JACOBSSON.

Vald av Större akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor J. A. NANNFELDT.

Revisorer:

Bankkamrer O. ANDERSON och professor E. MELIN.

Suppleanter: Docent G. DEGELIUS och docent N. HYLANDER.

NYA MEDLEMMAR

AHLSTRÖM, O., Optiker, Stockholm.
ALTHIN, T., Intendent, Stockholm.
AXEL-NILSON, G., Intendent, Göteborg.
BANNBERS, O., Registrator, Stockholm.
BENGTTSSON, B., Intendent, Stockholm.
Bergianska stiftelsen, Stockholm 50.
*BROMANDER, S., Direktör, Göteborg.
BRUN, L., Fil. kand., Uppsala.
BRUN, S., Apotekare, Hudiksvall.
CARLING, T., Disponent, Uppsala.
DAHL, E., Arkitekt, Stockholm.
DAHLGREN, L., Överläkare, Säffle.
ECKERSTRÖM, S., Överläkare, Göteborg.
ESKERÖD, A. N:SON, Intendent, Stockholm.
Farmakologiska institutionen, Uppsala.
FLODÉN, A., Major, Uppsala.
GRANLUND, J., Docent, Stockholm.
GRÖNBERG, L., Fil. kand.; Uppsala.
GRÖNWALL, A., Laborator, Uppsala.
GUSTAFSSON, G., Intendent, Stockholm.
GÖRANSSON, V., Länsarkitekt, Uppsala.
HAHR, A., Professor emer., Uppsala.
*HALLENCREUTZ, F., Herr, Göteborg.
*HASSELBLAD, V., Direktör, Göteborg.
HULT, P., Professor, Uppsala.
JANSSON, S. OWEN, Bibliotekarie, Stockholm.
*JONSSON, A., Generalkonsul, Göteborg.
*JONSSON, F., Generalkonsul, Lysholmen, Släp.
*KJELLBERG, W. G:SON, Konsul, Göteborg.
KLINCKOWSTRÖM, TYRA, Friherrinna, Stafsund.
KRISTERSSON, K., Verkmästare, Diö.
LAGERQVIST, M., Intendent, Stockholm.
*LARSON, S., Direktör, Göteborg.
LAURELL, H., Professor, Uppsala.
LENK, T., Intendent, Stockholm.
LINNÉ, S., Assistent, Stockholm.
Malmö museum, Malmö.
MANKER, E., Intendent, Stockholm.
MANNERFELT, L., Med. stud., Uppsala.
NORMAN, O., Överste, Uppsala.

* = Ständig ledamot.

- NYLÉN, C. O., Professor, Uppsala.
 NYSTRÖM, G., Professor emer., Uppsala.
 *OHLSON, A., Direktör, Göteborg.
 OLSSON, J., Byrådirektör, Stockholm.
 PALMGREN, E., Polissekreterare, Göteborg.
 PETERSEN, B., Fil. lic., Uppsala.
 REHNBERG, M., Museilektor, Stockholm.
 SANDGREN, E., Kyrkoherde, Stenbrohult.
 SANTESSON, R., Förste assistent, Uppsala.
 SCHÉLE, Å., Lasarettsläkare, Jönköping.
 SEITZ, H., Intendent, Stockholm.
 SELLING, G., Stadsantikvarie, Stockholm.
 STREIFFERT, T., Professor, Djursholm.
 SYLVÉN, C., Kapten, Uppsala.
 *SÖDERBERG, E., Jur. kand., Direktör, Uppsala.
 *SÖDERBERG, T. O., Generalkonsul, Göteborg.
 THEORELL, T., Professor, Uppsala.
 THORDEMAN, B., Antikvarie, Stockholm.
 THUNSTRÖM, S., Lasarettsläkare, Vänersborg.
 TISELIUS, A., Professor, Uppsala.
 TORÉN, C.-A., Överste, Stockholm.
 TRUMBULL, H., Mr., Hudson, Ohio (U. S. A.)
 *Uppsala stad.
 WALLIN, H., Lektor, Stockholm.
 *WESTERBERG, S., Civilingenjör, Stockholm.
 ÅBERG, E., Ingenjör, Uppsala.
 ÅGREN, G., Laborator, Uppsala.
 ÖHRN, T., Leg. läkare, Uppsala.
 ÖSTERMAN, O., Bankkassör, Stockholm.

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

UPPSALA 1946
ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB

46121